

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТИМЧАЛЬ МАРІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 343.36

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА В УКРАЇНІ ОСІБ, ВЗЯТИХ
ПІД ЗАХИСТ

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право
Галузь знань «081» Право. Юридичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. В. Тимчаль

Науковий керівник **Пасєка Олексій Федорович**, кандидат юридичних наук,
доцент

Львів – 2019

АНОТАЦІЯ

Тимчаль М.В. Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2019.

Дисертація є першим в Україні комплексним кримінально-правовим дослідженням безпеки осіб, взятих під захист, що дало змогу отримати наукові результати, які можуть мати вагоме значення для науки кримінального права, для правозастосочої діяльності органів держави, а також для вдосконалення вітчизняного законодавства з метою наближення до європейських та міжнародних стандартів. В результаті проведеного дослідження було доведено необхідність прийняття в Україні Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, а також обґрунтованого про внесення відповідних змін до ст. 380 КК України.

З метою вирішення всіх задач, які поставлені в даному дисертаційному дослідженні, розглядаються наукові підходи та стан вивчення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Однією з проблем дослідження даного інституту є те, що проведено ряд досліджень та наукових розробок щодо вдосконалення охорони учасників кримінального судочинства, але всі вони стосуються норм кримінально-процесуального законодавства України, водночас не існує жодного підходу щодо вдосконалення кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист.

В дисертаційному дослідженні проводиться повний аналіз складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. Було проведено опитування в м. Миколаєві Миколаївській області серед співробітників правоохоронних органів про вплив на учасників

кримінального судочинства та на них, а також про порушення кримінальних проваджень за ст. 380 та ст. 381 КК України. За результатами цього опитування були зроблені наступні висновки, зокрема, в Україні найчастіше застосовуються заходи безпеки, які є малозатратними, але такі заходи не завжди є ефективними; заходи безпеки застосовуються неофіційно, а за домовленістю керівників підрозділів; за досліджуваний період (2013-2017 роки та перше півріччя 2018 року) в місті та області не було порушено жодного провадження за злочини, передбачені ст. ст. 380, 381 КК України. Для визначення соціальної зумовленості складів злочинів за ст. 380 та ст. 381 КК України було розглянуте питання криміналізації та декриміналізації цих складів злочинів, а також проаналізована офіційна статистика відносно злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист.

З метою визначення проблеми забезпечення безпеки осіб, беруть участь у кримінальному судочинстві, проаналізовано законодавче та доктринальне визначення поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. В дисертаційному дослідженні запропоноване авторське визначення поняття забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та з цього поняття виділено їх головні ознаки. Для повного та всебічного дослідження в роботі були розглянуті та визначені особливості видів заходів безпеки, що застосовуються до осіб, взятих під захист. Також проаналізовані деякі норми КПК України та Кримінально-виконавчого кодексу України, що регулюють забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Для досягнення успіху в процесі забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства аналізуються норми КК та КПК, як держав, які мають успіх в захисті свідків та потерпілих (США, ФРН, Франція), так і держав, з якими історично пов'язана Україна і сусідніх держав (деякі держави колишнього СРСР – Республіка Білорусь, Латвійська Республіка, Словацька Республіка, Республіка Польща, Республіка Молдова, Республіка Грузія), а також інших держав (Нідерланди, Австрія, Австралія, Китай).

Проаналізувавши кримінальне законодавство цих держав, було запропоновано та доведено про необхідність внести відповідні зміни до вітчизняного кримінального законодавства в сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства з метою його наближення до європейських стандартів. Зокрема, передбачити умови звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 380 КК України; додати до ст. 380 КК України ч. 2, в якій вказати, що ті самі діяння, що передбачені в ч. 1 даної статті, але вчинені з метою одержання неправомірної вигоди; ввести поняття «негайні заходи безпеки» – заходи безпеки, які застосовуються до особи впродовж 24 годин; визначити повний перелік заходів, які можуть бути застосовані негайно; додати для всіх учасників кримінального судочинства захід безпеки у вигляді «переміщення особи в безпечне місце» тощо.

Під час дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, були проаналізовані особливості кожного з елементів складів злочинів. Об'єктами злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів правосуддя та органів, які сприяють здійсненню правосуддя, а саме суспільні відносини, що виникають в сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Додатковим об'єктом за ст. 380 КК України можуть бути суспільні відносини, що охороняють життя, здоров'я та власність осіб, взятих під захист. Предметом складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України є інформація (відомості) про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист.

Проаналізовано ознаки об'єктивної сторони досліджуваних складів злочинів. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 380 КК України виражається у формі: а) дій, зокрема це, несвоєчасне прийняття рішення; прийняття недостатньо обґрунтованого рішення; невжиття достатніх заходів (застосовується захід, який є неефективним для захисту особи); несвоєчасне вжиття достатніх заходів; б) бездіяльності: неприйняття рішення; невжиття

достатніх заходів (до особи не вживається той захід, який потрібен для її захисту); несвоєчасне вжиття достатніх заходів (в той час, коли потрібно здійснювати захист нічого не забезпечувалося). Під розголошенням відомостей про заходи безпеки (ст. 381 КК України) слід розуміти діяння (дії або бездіяльність), внаслідок яких вони стають надбанням хоча б однієї особи, яка не має права на ознайомлення з ними. Оскільки склади злочинів, передбачені ст. ст. 380, 381 КК України, відносяться до матеріальних складів, то вони вважаються закінченими з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків: пошкодження або знищення майна, що завдало матеріальну шкоду у великих розмірах; тілесні ушкодження середньої та тяжкої ступенів тяжкості; побої; вбивство тощо. Основними ознаками об'єктивної сторони даних складів злочинів є наявність тяжких наслідків та причинний зв'язок між діяннями і наслідками.

Суб'єктом даних видів злочинів може бути тільки фізична особа, пояснюючи це тим, що орган, який здійснює правосуддя або сприяє його здійсненню, не може нести кримінальну відповідальність. За ст. 380 КК України – це лише повнолітня особа (18 років), а за ст. 381 КК України – загальний вік (16 років), оскільки перелік злочинів, відповідальність за які настає з 14 років вичерпний. Оскільки дані склади злочинів вчиняються спеціальним суб'єктом, то розглядається поняття та ознаки службової особи. Службовими особами, які можуть бути суб'єктами досліджуваних складів злочинів є службова особа органу, який приймає рішення про застосування заходів безпеки або про відмову в їх застосуванні; службова особа органу, який забезпечує захист особи; службова особа органу, якій стало відомо про застосування до особи заходів безпеки у зв'язку з її службовим становищем.

Досліджувані склади злочинів вчиняються зі змішаною (складною, з двома формами, подвійною, комбінованою) формою вини. Детальне визначення суб'єктивної сторони складів злочинів передбачає, що до діяння – умисел або необережність, а до наслідків – тільки необережність. У

випадку, коли особа до наслідків відноситься – умисно, то її діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

При визначенні кваліфікації за досліджуваними складами злочинів автор наводить приклади кваліфікації діянь за сукупністю складів злочинів, а також пропонує перелік злочинів, які є суміжними із злочинами, передбаченими ст. ст. 380, 381 КК України. Розглянуте питання співучасті у цих злочинах та особливості їх кваліфікації (умисне сприяння злочину проти особи, взятої під захист). Проведено розмежовування діяння, які передбачені у складах злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, зі складами злочинів, які можуть бути підставами для застосування щодо учасників кримінального судочинства заходів безпеки (наприклад, ст. ст. 195, 343, 345, 347, 348, 376, 377, 378, 379, 397, 398, 399, 400 КК України).

Під час встановлення особливостей покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства розглянута судова практика, види та міри покарання та визначені зміни і доповнення, які необхідно внести до вітчизняного кримінального законодавства. Також наведені випадки, при яких особа може нести дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальності. Відносно запропонованої ч.2 ст.380 КК України обґрунтована міра покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна.

Ключові слова: учасники кримінального судочинства, забезпечення безпеки, правосуддя, службова особа, позбавлення волі, арешт, обмеження волі, звільнення від кримінальної відповідальності, особиста охорона, охорона житла та майна, спеціальні засоби, закритий судовий розгляд, конфіденційність, державна таємниця, відомості досудового розслідування.

ANNOTATION

Tymchal M.V. Criminally-legal safeguard persons taken under protection in Ukraine. – Qualifying scientific work within the right to manuscript.

The dissertation for obtaining a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in speciality 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminally-executive law» (081 – Law). – Lviv State University of Internal Affairs. Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2019.

The dissertation is the first in Ukraine comprehensive criminal-law research on the security of persons taken under protection, which allowed to obtain scientific results that could be of great importance for the science of criminal law, for the law-enforcement activity of state bodies, as well as for the improvement of domestic legislation in order to approach European and international standards. As a result of the study, the necessity of adopting the Unified State Program for the Protection of Participants in Criminal Proceedings in Ukraine, as well as substantiating the introduction of the relevant amendments to Art. 380 of the Criminal Code of Ukraine.

One of the problems of the research of this institute is that a number of research and scientific developments have been carried out to improve the protection of participants in criminal justice, but they all relate to the norms of the criminal-procedural legislation of Ukraine; at the same time, there is no one approach to improving the criminal legal protection of persons taken under protection.

In the dissertation research the full analysis of the syllables of crimes related to the security of persons taken under protection. According to the results of survey, the following conclusions were made, in particular, the most frequently used security measures in Ukraine are low-cost ones, but such measures are not always effective; security measures are applied informally, but by agreement of heads of units; for the investigated period (2013-2017 and the first half of 2018) there was no prosecution in the city and the region for crimes stipulated in art. Art. 380, 381 of the Criminal Code of Ukraine.

In dissertation research the author's definition of a concept of safety of participants of criminal justice is offered and from this concept their main features are highlighted. For a full and comprehensive study, the features of the types of

security measures that were applied to persons taken under protection were considered and identified. Some provisions of the CPC of Ukraine and the Criminal-Executive Code of Ukraine, which regulate the security of participants in criminal justice, are also analyzed.

After analyzing the criminal legislation of some states, it was suggested and proved to be necessary to make appropriate changes to the domestic criminal law in the area of ensuring the safety of participants in criminal justice in order to bring it closer to European standards. In particular, to provide conditions for exemption from criminal liability under Art. 380 of the Criminal Code of Ukraine; add to article 380 of the Criminal Code of Ukraine Part 2, in which to indicate that the same acts as provided for in Part 1 of this article, but committed for the purpose of obtaining unlawful benefit; introduce the concept of "immediate security measures" – the security measures that apply to a person within 24 hours; define a complete list of measures that can be applied immediately; To add security measures to all participants in criminal proceedings in the form of moving a person to a safe place, etc.

The objects of crimes connected with the security of persons taken under protection are social relations that ensure the normal functioning of the organs of justice and bodies that promote the administration of justice, namely, social relations that arise in the field of ensuring the safety of participants in criminal justice. Since these crimes are committed by a special subject, the concept and characteristics of an official are considered. Service persons who may be subjects of the investigated crimes are the official of the body that decides on the application of security measures or the refusal to apply them; An official is a body that protects a person; a servant of the body, who became aware of the application to the person of security measures in connection with her official position.

The investigated crimes are committed with a mixed (complex, with two forms, double, combined) form of guilt. A detailed definition of the subjective part of the syllables of crimes presupposes that the act - intent or carelessness, and to the consequences - only negligence. In the case of a person to the consequences of

the consequences - intentionally, then its actions should be qualified for a set of crimes. In determining the qualifications for the investigated crimes, the author gives examples of the qualification of acts in the totality of crimes, and also offers a list of crimes that are adjacent to the crimes provided for in Art. Art. 380, 381 of the Criminal Code of Ukraine. The issue of complicity in these crimes and the peculiarities of their qualification (deliberate promotion of a crime against a person taken under protection) is considered. The delineation of the acts envisaged in the components of the crimes connected with the security of persons with the composition of crimes, which may serve as grounds for the application of security measures against participants in criminal proceedings (for example, Articles 195, 343, 345, 347, 348 , 376, 377, 378, 379, 397, 398, 399, 400 of the Criminal Code of Ukraine).

When establishing the peculiarities of punishment for crimes related to the security of participants in criminal proceedings, the jurisprudence, types and penalties and certain changes and additions to be made to the domestic criminal law are considered. Also, there are cases in which a person may be subject to disciplinary, administrative or criminal liability. In relation to the proposed part 2 of article 380 of the Criminal Code of Ukraine, the measure of punishment in the form of imprisonment for a term of 5 to 10 years is grounded with confiscation of property.

Key words: participants in criminal justice, security, justice, official, deprivation of liberty, arrest, restraint of liberty, release from criminal liability, personal protection, housing and property protection, special means, closed court hearing, confidentiality, state secret, information of pre-trial investigation.

The key words: participants in criminal proceedings, security, justice, official, imprisonment, arrest, restriction of freedom, release from criminal liability, bodyguard, housing and property protection, special tools, closed trial, confidentiality, state secret, information of pre-trial investigation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 3. С. 16–19.
2. Тимчаль М. В. Порядок застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (3). С. 168–172.
3. Тимчаль М. В. Поняття та сутність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 13–17.
4. Тимчаль М. В. Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 181–185.

Публікація у науковому періодичному виданні іноземної держави

5. Тимчаль М. В. Уголовное законодательство зарубежных стран в сфере обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства. *Legea si Viata*. 2018. № 11.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Ноздренко М. В. Програма захисту свідків в Україні. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 234–237.
7. Ноздренко М. В. Спеціальні заходи забезпечення безпеки осіб, взятих під захист за законодавством України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та*

повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 203–207.

8. Тимчаль М. В. Проблеми розмежування суміжних злочинів при кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 99–103.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1.	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ.....	24
1.1 Стан наукової розробки та соціальна зумовленість кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист.....	24
1.2 Поняття та види заходів безпеки, що застосовуються до осіб, взятих під захист за законодавством України.....	42
1.3 Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони особи, взятої під захист.....	63
Висновки до першого розділу.....	80
РОЗДІЛ 2	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ЩОДО ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	83
2.1 Об'єкт складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України.....	83
2.2 Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України.....	101
2.3 Суб'єкт складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України.....	118

2.4 Суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист за кримінальним правом України.....136

Висновки до другого розділу.....152

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ЩОДО ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....155

3.1 Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист за кримінальним правом України.....155

3.2 Особливості покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист за кримінальним правом України.....175

Висновок до третього розділу.....192

ВИСНОВКИ.....194

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ.....200

ДОДАТКИ.....215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУ – Конституція України

Єдина програма – Єдина державна програма захисту учасників кримінального судочинства

Закон №1 – Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»

Закон №2 – Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів»

СБУ – Служба безпеки України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НП – Національна поліція

КСУ – Конституційний суд України

ДБР – Державне бюро розслідувань

АТС – автоматична телефонна станція

ЗМІ – засоби масової інформації

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Згідно з Конституцією України (ст. 3), людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З огляду на це, держава через уповноважені органи гарантує захист прав, свобод та інтересів людини від протиправних дій шляхом виявлення, розслідування та судового розгляду проваджень про кримінальні правопорушення. Це положення набуло розвитку у ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та низці інших нормативних актів.

Важливе значення для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень та їх судового розгляду має готовність окремих учасників кримінального судочинства співпрацювати зі слідством та судом. Дуже часто для створення передумов такої співпраці необхідно забезпечити захист таких учасників, а в окремих випадках – і членів їх сім'ї. Україна одна з перших держав колишнього СРСР прийняла відповідні закони про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Ще 1993 р. прийнято Закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», що стали гарантією захисту прав, свобод, інтересів учасників кримінального судочинства та окреслюють основоположні засади механізму забезпечення безпеки осіб, які потребують захисту. Відтоді інститут захисту учасників кримінального судочинства в Україні постійно змінювався, що однак не дало вирішення питання про створення в державі ефективного механізму кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист. В Україні досі не існує Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства

(далі – Єдина програма). Все частіше висловлюються пропозиції щодо необхідності запровадження в нашій державі Програми захисту свідків, яка діє, наприклад, у США та деяких пострадянських державах.

У КК України (Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя») передбачено два склади злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, – ст. 380 «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист». З одного боку, це свідчить про визнання необхідності кримінально-правових принципів захисту прав, свобод та інтересів осіб, взятих під захист, що, своєю чергою, є гарантією забезпечення належного здійснення та відправлення правосуддя. З іншого боку, доводиться констатувати, що такі норми зовсім не досконалі. А судова практика та офіційна статистика засвідчують відсутність за останні п'ять років кримінальних проваджень за ст.ст. 380, 381 КК України, а також випадків покарання особи за цими статтями.

Питання кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя загалом та за посягання на осіб, взятих під захист, зокрема неодноразово розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці: М. Ю. Азаров, В. І. Андреев, П. П. Андрушко, О. В. Бардацька, Ю. В. Баулін, В. П. Бахін, Л. П. Брич, С. Б. Гавриш, О. О. Гриньків, В. К. Грищук, М. В. Гузела, О. О. Дудоров, Г. О. Душечко, З. А. Загінєй, В. С. Зеленецький, Н. С. Карпов, М. В. Коваль, М. Й. Коржанський, М. В. Курків, М. І. Мельник, П. В. Митник, В. О. Навроцький, А. М. Орлеан, Л. І. Родзевич, О. В. Усенко, В. Я. Тацій, В. М. Тертишнік, П. Л. Фріс, М. Ю. Черкова, О. А. Шестакова та інші. Однак напрацювання вчених не охопили вирішення сучасних проблем із кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист. Навіть більше, з моменту прийняття спеціальних законів України про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, питання кримінально-правової охорони учасників кримінального судочинства на дисертаційному рівні не вивчали.

Не аналізувались й аспекти відповідності національного законодавства міжнародним стандартам та досягненням у цій сфері зарубіжних держав.

Останніми роками Україна зазнала чимало перетворень, які опосередковано вплинули й на інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Зокрема, відбулися реформування правоохоронних органів, перебудова їхньої системи, створено нові органи та підрозділи тощо. Важливе значення для інституту забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, має також прийнятий 2016 р. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» тощо.

Наведене відтак засвідчує актуальність обраної теми, потрібність та своєчасність дослідження питань кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах тем науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0115U006501), «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є оптимізація механізму кримінально-правового забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, на основі теоретичного аналізу ефективності та відповідності сучасним стандартам кримінально-правових норм, норм іншого галузевого законодавства та правозастосовної практики у цій сфері.

У рамках мети окреслено відповідні *задачі*:

- з'ясувати ступінь наукової розробки питань забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України;
- окреслити соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за посягання на суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;

– проаналізувати законодавче та доктринальне визначення поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», виокремити його істотні ознаки;

– визначити особливості застосування кожного зі заходів безпеки, що передбачені вітчизняним кримінальним законодавством;

– розглянути законодавство зарубіжних держав щодо кримінально-правового забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, та визначити позитивний міжнародний досвід для ймовірного подальшого запровадження у вітчизняну кримінально-правову систему;

– встановити особливості об'єкта складів злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України;

– надати характеристику об'єктивної сторони посягань на суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;

– дослідити ознаки суб'єкта окреслених складів злочинів;

– визначити ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства;

– розмежувати злочини, передбачені ст.ст. 380, 381 КК України, з іншими складами злочинів;

– визначити особливості застосування покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист;

– запропонувати шляхи усунення виявлених недоліків кримінально-правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та розробити практичні рекомендації в цій сфері.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у сфері кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети та задач роботи. Методологічними засадами дисертації є положення кримінального права,

кримінального законодавства, а також судова практика України. Відтак у роботі використано такі методи: *формально-юридичний (догматичний)* – під час аналізу юридичних складів злочинів, передбачених у ст.ст. 380, 381 КК України, а також відповідних кримінально-правових санкцій (розділ 2); *герменевтичний* – з метою встановлення змісту окремих кримінально-правових понять (наприклад, «правосуддя», «забезпечення безпеки осіб, взятих під захист», «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», «службова особа», «покарання», «кваліфікація злочинів») (всі підрозділи роботи); *порівняльно-правовий* – під час здійснення порівняння вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства щодо норм, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, узятих під захист (КК України, КК Республіки Білорусь, КК Грузії, КК Латвійської Республіки, КК Литви, КК Естонії, КК Республіки Молдови, КК Польщі, КК Австрії, КК Франції, КК Федеративної Республіки Німеччина, деякі норми КК Китаю, Нідерландів та кримінальне законодавство США) (підрозділ 1.3); *історико-правовий* – у межах вивчення показників застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства у різні роки (підрозділ 1.1); *системного аналізу* – під час розмежування складів злочинів, що вивчаються, зі суміжними складами злочинів (підрозділ 3.1); *статистичний* – задля дослідження статистичних даних про кількість облікованих злочинів, передбачених ст.ст. 380, 381 КК України, а також про кількість осіб, яким було пред'явлено підозру за вчинення цих злочинів, та інших статистичних даних (підрозділи 1.1, 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці з кримінального права, загальної теорії права та довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані за 2013–2018 рр. Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України. Зокрема, вивчено понад 60 вироків, у яких йшлося про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень кримінального законодавства щодо забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, у якій сформульовано нові наукові положення та висновки, що виносяться на захист:

уперше:

– доведено необхідність виключення ст. 381 із КК України як такої, що породжує конкуренцію кількох спеціальних норм. У чинній редакції її положення є спеціальними стосовно: а) положень ст. 387 КК України (інформація про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є одночасно «даними оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування»), а також можуть конкурувати з б) статтями КК України, які передбачають відповідальність за розголошення державної таємниці (застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, за правило, становить державну таємницю тощо) та зі статтями про злочини у сфері службової діяльності;

– на підставі вивчення зарубіжного досвіду та судової практики з розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, обґрунтовано необхідність посилення відповідальності за діяння, передбачені ч. 1 ст. 380 КК України у випадку їх вчинення з метою одержання неправомірної вигоди. Пропонується передбачити відповідальність за такі діяння як за кваліфікований вид злочину з санкцією у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна;

– доведено доцільність передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ст. 380 КК України, які пропонується закріпити в примітці до ст. 380 КК України. Умовами застосування такого звільнення пропонується передбачити: вчасне застосування службовою особою всіх необхідних, достатніх та ефективних

заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства, але якщо тяжкі наслідки для підзахисної особи все одно настали;

– доведено необхідність у Єдиній програмі визначити перелік злочинів, у провадженнях за якими до осіб мають застосовуватися заходи безпеки. До таких пропонується включити злочини, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 115, 121, 129, 146, 195, 343, 345, 347, 348, 376, 377, 378, 379, 397, 398, 399, 400 КК України. Водночас такий перелік не має бути вичерпним;

удосконалено:

– наукові підходи до визначення поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», під яким пропонується розуміти діяльність уповноважених законом органів, спрямована на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших), за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю у кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень);

– визначення поняття «правосуддя» - як правозастосовної діяльності суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуальному порядку цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ, а також конституційного судочинства й діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя та забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які видають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань;

– наукові підходи щодо вдосконалення назви Розділу XVIII КК України. Обґрунтовується як більш точна назва у такій редакції: «Злочини проти правосуддя та діяльності органів, що сприяють здійсненню правосуддя»;

– наукові позиції щодо невідповідності механізму забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства європейським стандартам, що проявляється у прогалинах бюджетного, нотаріального, житлового, трудового законодавства тощо;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи щодо необхідності вдосконалення законодавчого регулювання питань матеріального забезпечення та відшкодування збитків підзахисній особі або її сім'ї, якщо діяння службової особи, яка мала здійснити захист, були недостатніми, неефективними або ненадійними. Пропонується внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу України;

– твердження про доцільність прийняття Єдиної програми, яка б охопила: коло осіб, до яких вона може бути застосована; суб'єктів, які можуть забезпечити захист; перелік заходів безпеки; поняття «негайних заходів безпеки» (ті, що застосовуються впродовж 24 годин); перелік кримінальних правопорушень, у провадженнях про вчинення яких, за умови наявної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну підзахисної особи, мають бути застосовані конкретні заходи безпеки; підстави притягнення до кримінальної відповідальності; умови звільнення від відповідальності тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Результати, отримані у процесі дослідження проблеми кримінально-правової охорони осіб, узятих під захист, можуть використовуватися у:

– науково-дослідній діяльності як підґрунтя подальших напрацювань із проблем кримінально-правової охорони осіб, узятих під захист, для розроблення окремих аспектів цієї комплексної теми;

– правотворчості – законодавцем щодо усунення недоліків кримінально-правової охорони осіб, узятих під захист;

– правозастосуванні – для удосконалення практики застосування чинного кримінального законодавства у разі порушення норм, що стосуються охорони осіб, узятих під захист;

– навчальному процесі – під час викладення дисципліни з Особливої частини кримінального права та відповідних спецкурсів;

– науці кримінального права України – у рамках подальшого дослідження проблеми охорони осіб, узятих під захист.

Отримані результати, сформульовані висновки та пропозиції можуть також бути використані судовими і правоохоронними органами як рекомендації щодо підвищення ефективності застосування інституту забезпечення безпеки осіб, узятих під захист; під час опрацювання проекту Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, постраждалих від злочинів, а також при створенні Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й рекомендації дисертації оприлюднено на трьох наукових конференціях: Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.)

Публікації. Результати дисертації висвітлено у восьми публікаціях, із яких чотири – у виданнях, які входять до переліку наукових фахових видань України, одна – у зарубіжному фаховому виданні (Республіка Молдова), три – у тезах доповідей на науково-практичних заходах.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ

1.1 Стан наукової розробки та соціальна зумовленість кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист

У зв'язку зі стрімкою активізацією злочинності в сучасному суспільстві виникає проблема захисту осіб, які хочуть співпрацювати зі слідством. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві все частіше стає головною метою при розслідуванні, виявленні, запобіганні, попередженні, розгляді кримінального провадження. Цій проблемі було приділено значну кількість досліджень, але тільки відносно кримінально-процесуального законодавства. Для усунення всіх недоліків стосовно забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, в першу чергу необхідно з'ясувати кримінально-правову охорону осіб, взятих під захист. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, регулюються ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки до осіб, взятих під захист», ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист», а також Законом України від 23 грудня 1993 року «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та Законом України від 23 грудня 1993 року «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», спеціальними законами тощо. Для детального та всебічного розгляду проблеми забезпечення безпеки в Україні осіб, взятих під захист, треба провести не тільки аналіз складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, а й визначити, чи є соціально зумовленою криміналізація цих діянь.

За слушним висловом О. І. Коробєєва, кримінальне законодавство можна визнати науково обґрунтованим, якщо воно, по-перше, повністю

охоплює коло діянь, кримінально-правова боротьба з якими є доцільною, і, по-друге, своєчасно виключає кримінальну відповідальність за діяння, підстави для криміналізації яких вже відпали [69, с.12]. На думку В. Д. Філімонова, норма кримінального права, яка встановлює відповідальність за вчинення злочину, є правовою оболонкою об'єктивно існуючої норми соціальної справедливості, тобто такої норми, яка впливає з соціальних потреб суспільства [157, с. 56].

Проблема соціальної зумовленості правових норм, на думку В. Н. Кудрявцева, полягає в тому, якою мірою вони відображають вимоги життя, чи відповідають правильному стану речей, чи сприяють подальшому розвитку фактичних суспільних відносин, чи закріплюють саме ті відносини, що мають бути закріплені [79, с. 9].

На думку А. В. Кузнецова, соціальна зумовленість правових норм означає врахування в їх змісті соціально-економічних і політичних умов суспільного життя. І. І. Карпець вказує, що соціальна зумовленість законодавства полягає у відображенні в ньому динамізму суспільного ладу та його гуманістичної сутності. На адекватності відображення у правових настановах існуючих життєвих реалій та тенденцій розвитку суспільних відносин наголошують під час визначення соціальної зумовленості також О. О. Архіпов і Р. Д. Шарапов. Як відповідність правової норми потребам суспільства визначають соціальну зумовленість А. В. Мусієнко та С. В. Гринчак [111, с. 50].

Проблема забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, стала актуальною ще за радянських часів. Досить згадати, що Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік 1958 р. в 1990 р. були доповнені статтею 27-1 «Обов'язок органів дізнання, слідчого, прокурора та суду вживати заходів щодо забезпечення безпеки учасників процесу та інших осіб» (у редакції Закону СРСР від 12.06.1990 р. №1556-1) [101].

Злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист (ст. 380 та ст. 381 КК України) є непоширеними кримінально-правовими нормами, за які особи притягуються до кримінальної відповідальності, а тому виникає сумнів у їх криміналізації. Для визначення їх криміналізації треба визначити їх частину серед злочинів проти правосуддя.

Оскільки проблема кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист, не досліджувалася взагалі, то доцільно було б проаналізувати та охарактеризувати її стан не тільки за останні п'ять-десять років, а й за попередні роки. Суттєво важливим компонентом ефективного розкриття та розслідування злочинів і покарання злочинців є готовність жертв злочинів допомагати в їх розслідуванні. Як показали проведені Н. С. Карповим дослідження, в 2007 році ні в Україні, ні в багатьох інших державах жертви не готові допомагати правоохоронним органам. Так, стосовно 47,9% опитаного населення України, або їх рідних було вчинено злочини і 32,9% з них не зверталися з цього приводу до правоохоронних органів. Аналогічна ситуація склалася й у Російській Федерації - 45,3 і 33,4% відповідно; у Республіці Молдова - 44,7 та 31,2%, відповідно; у Республіці Білорусь - 45,3 та 29,2%, відповідно. Крім того, 41,5 % опитаного населення України якщо їм стане відомо про вчинення злочину та осіб, які його вчинили, за власною ініціативою до правоохоронних органів про це не повідомить. Так само вчинить 51,7% опитаного населення Російської Федерації, 67,1% - Республіки Молдова, 50,3% - Республіки Білорусь. За оцінками спеціалістів у Росії, щорічно свідками злочинів стають приблизно 10 млн. людей. Із цієї кількості близько чверті зазнають погроз та насилля, через що вони змінюють показання. Ці дані підтверджує проведене Н. С. Карповим дослідження, згідно з яким в Україні, Російській Федерації, Республіці Молдова, Республіці Білорусь, відповідно, у відношенні 28,9%, 27,3%, 28,6% та 33% на осіб, які брали участь у розслідуванні, здійснювався вплив з метою зміни показань, відмови від дачі показань і т.ін. За даними вибіркового соціологічного дослідження, злочинний вплив на свідків та потерпілих, на

думку працівників правосуддя, здійснювався під час розслідування у кожній другій кримінальній справі (23% опитаних), у кожній кримінальній справі (12%) виявляється ж незначна частина. Майже половина опитаних працівників не фіксують (46%) у матеріалах кримінальної справи факти антисуспільного впливу на свідків та потерпілих [110, с. 215].

Результати досліджень, проведені Н. С. Карповим, доводять, що на 50,4% громадян, які брали участь у розслідуванні кримінальних справ, було здійснено вплив з боку злочинців. Проведене ним анкетування показало, що 35,3% працівників правоохоронних органів наражалися на протидію членів злочинних формувань, яка полягала у даванні завідомо неправдивих показань чи відмові від давання показань; 31,4% – у підкупі, залякуванні, насиллі відносно потерпілих, свідків та їх близьких родичів; 20,7% – у спробі вплинути на процес розслідування через засоби масової інформації. Лише 12,6 % опитаних зазначили, що не наражалися на будь-які форми протидії. Одні громадяни просто не бажають витримувати тяготи й незручності кримінального процесу, адже допити, зазвичай, бувають досить численними, тривалі за часом, відволікають від професійної діяльності, негативно впливають на нормальний спосіб життя осіб, призводять до певних матеріальних витрат, які держава компенсує не відразу. Інші, дійсно, бояться стати об'єктом помсти з боку злочинців чи їх зв'язків і того, що їх примусять до давання неправдивих свідчень: «Сучасна практика знає досить прикладів надзвичайної і постійно зростаючої активності, яку виявляють обвинувачений та його оточення, щоб примусити абсолютно беззахисних свідків і потерпілих до давання будь-яких неправдивих свідчень». За 2000 рік в Україні вжито спеціальних заходів безпеки у відношенні всього лише 362 осіб, за 2001 рік – у відношенні 412 осіб. Водночас, на думку І. В. Строкова, бажано такі заходи застосувати до кожного другого учасника процесу. Отже, перш ніж вимагати від свідків, потерпілих, експертів та перекладачів співпраці з правоохоронними органами, держава має забезпечити їм належний рівень захисту, оскільки, на думку І. В. Строкова, головною

причиною збільшення кількості завідомо неправдивих свідчень, висновків, перекладів або відмови від давання показань, висновків, перекладів є саме незахищеність цих суб'єктів кримінально-правових (кримінально-процесуальних) відносин від протиправних дій з боку обвинувачених чи інших зацікавлених осіб [59, с. 255-256].

Згідно зі статистичними даними, за 1999-2005 роки на виконання судової міліції надійшло більше 16 205 постанов про забезпечення безпеки та охорони громадського порядку в приміщеннях судів [59, с. 257].

За роки незалежності України передбачений чинним законодавством механізм забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства розвивається та удосконалюється. За інформацією спецпідрозділів судової міліції «Грифон», упродовж 1999–2009 років ними було виконано 5067 постанов про вжиття спеціальних заходів безпеки щодо осіб, узятих під захист (1999 р. – 321, 2000 р. – 206, 2001 р. – 261, 2002 р. – 310, 2003 р. – 647, 2004 р. – 506, 2005 р. – 484, 2006 р. – 422, 2007 р. – 561, 2008 р. – 553, 2009 р. – 585). Під час виконання цих постанов було здійснено 9045 спеціальних заходів безпеки щодо осіб, узятих під державний захист (1999 р. – 578, 2000 р. – 362, 2001 р. – 598, 2002 р. – 666, 2003 р. – 1187, 2004 р. – 1248, 2005 – 1516, 2006 р. – 738, 2007 р. – 728, 2008 р. – 696, 2009 р. – 629). Слід мати на увазі, що зазначені дані ілюструють заходи безпеки, які застосовували не лише до потерпілих та свідків, а до всіх категорій осіб, майже половина з яких є судьями та працівниками правоохоронних органів [5, с. 10].

В роботі О. В. Бардацької, А. М. Орлеана про забезпечення безпеки потерпілих та свідків по кримінальним справам, пов'язаних із торгівлею людьми, вказано низку результатів дослідження в цій сфері. Найпоширенішими способами протиправного впливу на потерпілих або свідків є: 1) погрози застосування насильства до самих потерпілих або свідків (35%); 2) погрози застосування насильства до членів їхніх сімей, близьких або родичів (8%); 3) підкуп потерпілих або свідків (24%); 4) намагання охарактеризувати потерпілу як аморальну особу перед слідчим та судом

(24%); 5) погрози розголошення відомостей, що потерпілий або свідок бажав зберегти у таємниці (8%). Протиправний вплив на потерпілих та свідків здійснюється переважно вже під час досудового слідства (57%), дещо рідше розпочинається під час судового розгляду (32%). Трапляються випадки, коли такий вплив мав місце ще до порушення кримінальної справи, але був таким інтенсивним, що й під час досудового слідства та судового розгляду потерпілий або свідок вважав реальною загрозу життю, здоров'ю, житлу або майну та відчував небезпеку (11%) [5, с. 5].

З метою доведення актуальності досліджуваної теми та вирішення проблеми кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист, було проведено опитування в м. Миколаєві та області серед співробітників правоохоронних органів, прокуратури та СБУ по забезпеченню безпеки осіб, взятих під захист. Це місто було обрано, у зв'язку з двома досить гучними справами, в яких до учасників був застосований захід захисту у вигляді особистої охорони: 1) злочин, який стався 9 березня 2012 року в місті Миколаїв. Відповідно до повідомлень ЗМІ, троє хлопців заманили на квартиру «знайому одного з них» 18-річну Оксану Макар, яку згвалтували, а потім, оскільки вона кликала на допомогу, один з них задушив її. Потім усі втрьох пішли шукати «місце для трупа», коли повернулися, дівчина дихала, але її задушили вдруге — дротом. Далі втрьох (замотавши дівчину в простирadlo та дві наволочки) винесли дівчину до будівельного майданчика і вкинули в яму зі сміттям, яке підпалили. Але Оксана Макар чудом вижила, її було знайдено вранці 10 березня. Біля її палати та поруч з її матір'ю постійно перебували правоохоронці, які забезпечували їхній захист. 2) 27 червня 2013 року 29-річну жительку Врадіївки Ірину Крашкову знайшли на вулиці без одягу з ознаками насильства. За цей злочин судять двох місцевих міліціонерів і таксиста. До потерпілої та її близьких родичів були застосовані заходи безпеки у вигляді особистої охорони та охорони житла.

Всього було опитано 55 співробітників, з яких 38 чоловік (69% серед опитаних) на практиці стикалися з протиправним впливом на потерпілих та свідків. Відносно потерпілих та свідків здійснювалися незаконні дії відповіли «так» 41 чоловік серед опитаних (74%). В кожній другій розслідуваній справі наявні погрози застосування насильства до потерпілих та свідків або членів їх сім'ї (54% відповіли «так» - 34 особи). З метою замовчування свідками та потерпілими щодо вчинення злочину позитивну відповідь про те, що відбувається їх підкуп надали 39 осіб з числа опитаних (70%). Лише 17 опитаних (30%) відповіли про намагання охарактеризувати потерпілого чи свідка як аморальну особу перед слідчим чи судом. Розголошення відомостей, які потерпілий чи свідок намагалися зберегти в таємниці мали місце в 11 випадках (20%). Всі ці дані свідчать про те, що протиправний вплив в будь-яких формах його прояву здійснюється майже в кожній кримінальній справі.

Серед співробітників, які опитувалися, рішення про застосування заходів безпеки приймали 34 особи (61%). 19 співробітників серед опитаних (майже 35%) зверталися з проханням про забезпечення безпеки щодо них та членів їх сімей.. Всі однозначно відповіли про те, що процедура прийняття рішення про застосування заходів безпеки в Україні є недосконалою і всі одностайно відповіли позитивно про необхідність прийняття в Україні загальної програми захисту свідків та потерпілих, зокрема, на прикладі США (100% серед опитаних). Вищезазначене підтверджує те, що необхідність у застосуванні заходів безпеки до учасників кримінального судочинства є важливою, а тому притягнення осіб до кримінальної відповідальності за неналежне виконання захисту цих осіб є важливим у сучасному суспільстві. Головною проблемою, яку виділили опитані про застосування заходів безпеки є те, що найчастіше ці заходи застосовуються не через прийняті рішення, а за домовленістю керівників підрозділів, тобто неофіційно.

Найпоширенішим заходом безпеки є особиста охорона, охорона житла і майна – 46 співробітників (84%) її застосовували. Видача спеціальних

засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку застосовували 18 осіб (33%). Використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження – 26 осіб (47%). заміна документів – 6 осіб (11%), а зміна зовнішності – жодний не застосовував. Зміна місця роботи або навчання, переселення в інше місце проживання, поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення – всі з опитаних надали негативну відповідь. Забезпечення конфіденційності відомостей про особу – відповіли позитивно 37 осіб (67%). Закритий судовий розгляд застосовували – 23 осіб (42%). Отже, результати проведеного опитування підтверджують те, що на практиці найчастіше застосовуються заходи безпеки, які є мало бюджетними (наприклад, закритий судовий розгляд), але не завжди можуть бути ефективними. Також слід наголосити на тому, що після проведення поліцейської реформи в органах внутрішніх справ працюють співробітники, які мають середній стаж роботи 8-9 років, тобто, можливо, молоді співробітники розслідують злочини, в яких не існує проблеми із забезпеченням безпеки осіб. Також в ході опитування співробітники заявили про те, що забезпечення безпеки осіб здійснюється в основному не за рахунок бюджету, а за рахунок самої особи, до якої ці заходи застосовуються. Після проведення поліцейської реформи не було створено спеціального підрозділу, який одним із завдань мав би забезпечення захисту осіб, як до реформи це здійснював «Грифон». Після її проведення були створені Спецпідрозділи Нацполіції України при обласних центрах, до функцій яких не входять захист учасників кримінального судочинства. Також існує спецпідрозділ «КОРД», але він також немає такої функції. Таким чином, на сьогоднішній день здійснення забезпечення безпеки осіб залишилось тільки за спецпідрозділом СБУ «Альфа». На практиці ніхто з опитаних не порушував кримінальне провадження або не проводив розслідування із кримінальних справ, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб (ст. 380 та ст. 381 КК України), що підтверджує те, що ці норми є

непоширеними. Оскільки опитування було вибірковим і охопило не всіх співробітників України, то ситуація, яка склалася в м. Миколаєві та області може істотно відрізнятись від інших міст та областей. Однією з причин існування такої ситуації є корумпованість органів, одним із завдань яких є забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, рівень злочинності тощо.

З аналізу Єдиних звітів про кримінальні правопорушення за 2013-2017 роки та за перші шість місяців 2018 року, які ведуться Генеральною прокуратурою України можна прийти до висновку про малу кількість облікованих злочинів проти правосуддя, що пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, або про їх відсутність взагалі.

З наведених звітів за 2013 рік за злочин, передбачений ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки до осіб, взятих під захист», який зареєстрований органами прокуратури, обліковано лише один, але по ньому не було вручена підозра, відповідно не було направлено справу до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. По цьому кримінальному правопорушенню було закрито провадження (у т.ч. за ч. 1 п.п. 1,2,4,6 ст. 284 КПК України «Закриття кримінального провадження»: ч. 1 кримінальне провадження закривається якщо: п.1 - встановлена відсутність події кримінального правопорушення; п.2 - встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; п.4 - набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; п.6 - існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню). За злочин, передбачений ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист», було обліковано два, по жодному з них не була вручена підозра, відповідно справи не було направлено до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Ці провадження були

закриті у т.ч. за ч.1 п.п.1,2,4,6 ст. 284 КПК України. Не було жодного злочину, передбаченого ст. 380 КК України, які зареєстровані органами внутрішніх справ. За звітний період за 2013 рік органами внутрішніх справ було зареєстровано 4 злочини, передбачені ст. 381 КК України, провадження по яким були закриті у т.ч. за ч.1 п.п. 1,2,4,6 ст. 284 КПК України, а по одному на момент закінчення звітної періоду не було прийняте рішення (про закінчення або про зупинення провадження) [45].

Упродовж звітної періоду за січень-грудень 2014 року органами прокуратури було зареєстровано два злочини, передбачені ст. 381 КК України, по жодному не було винесена підозра, відповідно не було направлено до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. По цим провадженням на кінець звітної періоду не були прийняті рішення про закінчення або про їх зупинення. В цей період органами прокуратури та органами внутрішніх справ не було зареєстровано жодного злочину, передбаченого ст. 380 КК України. На обліку органів внутрішніх справ зареєстровано один злочин, передбачений ст. 381 КК України, по якому не було прийняте рішення про закінчення або про зупинення провадження [46].

За 2015 рік обліковано два злочини, передбачені ст. 381 КК України, по жодному з проваджень не була вручена підозра, відповідно не було направлено до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Ці провадження були закриті відповідно до ч.1 п.п. 1,2,4,6 ст. 284 КПК України, а по одному не було прийняте рішення про закінчення або про зупинення провадження на кінець звітної періоду. Упродовж 2015 року органами прокуратури та органами внутрішніх справ не було зареєстровано жодного злочину, передбаченого ст. 380 КК України. Органами внутрішніх справ був зареєстрований один злочин, передбачений ст. 381 КК України, по якому провадження було закрито у т.ч. за ч. 1 п.п. 1,2,4,6 ст. 284 КПК України. На кінець звітної періоду органами внутрішніх справ по одному

облікованому злочину за ст. 381 КК України не було прийняте рішення про закінчення або про зупинення провадження [47].

Упродовж звітнього періоду за 2016 рік органами прокуратури було зареєстровано два злочини, передбачені ст. 380 КК України, по жодному з них не була вручена підозра, відповідно не було направлено до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Одне з цих проваджень було закрите у т.ч. за ч.1 п.п.1,2,4,6 ст. 284 КПК України, а по одному не було прийняте рішення про закінчення або про зупинення провадження на кінець звітнього періоду. В цей період органами внутрішніх справ не було зареєстровано жодного злочину, пов'язаного із забезпеченням безпеки осіб [48].

За звітний період у 2017 році органами прокуратури обліковано один злочин, передбачений ст. 380 КК України, по цьому провадженні не була вручена підозра, відповідно не було направлено до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. На кінець звітнього періоду це провадження було закрито відповідно до ч.1 п.п. 1,2,4,6 ст.284 КПК України. В цей же період органами прокуратури було зареєстровано також один злочин, передбачений ст. 381 КК України, по якому на кінець звітнього періоду не було прийняте рішення про закінчення або про зупинення провадження. Упродовж 2017 року органами внутрішніх справ не було зареєстровано жодного злочину, що передбачені ст. 380 та ст. 381 КК України [49].

За звітний період січень-травень 2018 року органами прокуратури та органами внутрішніх справ не було зареєстровано жодного із злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист [50].

Були проаналізовані звіти про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання (форма № 6) за 2013–2017 рр.), яка ведеться Державною судовою адміністрацією України. Виявилось, що за вчинення злочину, передбаченого 380 КК України, не було

засуджено жодного працівника правоохоронних органів або суду. За вчинення злочину, передбаченого ст. 381 КК України, не було засуджено жодного працівника правоохоронного органу або суду, свідка, потерпілого тощо.

Порівнюючи вищезазначені статистичні дані та дані єдиних звітів, можна виділити, що результатами розгляду подібних матеріалів є закриття кримінального провадження у т.ч. за ч.1 п.п.1,2,4,6 ст. 284 КПК України. Ця ситуація виникає не тому, що досліджувані злочини не вчиняються, а можливо тому, що подібні справи не доводяться до логічного завершення. Сьогодні розслідуванням кримінальних злочинів займаються слідчі слідчого управління в обласних центрах, м. Київ та м. Севастополь, слідчих відділах при ГУНП; слідчі органів прокуратури різних рівнів; слідчі СБУ; слідчі НАБУ; слідчі ДБР (Державного бюро розслідування). З метою усунення недоліків відносно розслідування кримінальних проваджень, які вчиняються слідчими, прокурорами, судьями тощо був створений новий орган – Державне бюро розслідувань (ДБР).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» до завдань бюро віднесено запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування: 1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, судьями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України; 2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного

антикорупційного бюро України; 3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України [117]. Оскільки досліджувані злочини перешкоджають нормальному здійсненню та відправленню правосуддя, а також для виявлення, попередження, запобігання, припинення, розкриття, розслідування злочинів (мета ДБР) необхідно забезпечити безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, то це також доводить, що ці злочини (ст. 380 та ст. 381 КК України) мають бути підслідні тільки ДБР.

Незважаючи на невелику кількість злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, відсутність обвинувальних вироків про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за ці злочини, ці види злочинів характеризуються іншими ознаками (факторами), які є необхідними для їх криміналізації.

Одним із основних засобів боротьби з суспільно небезпечними діяннями, які на думку суспільства є протиправним та незаконними, є їх криміналізація, тобто передбачена в кримінальному законодавстві відповідальність за протиправні діяння. На думку Л. П. Брич та В. О. Навроцького, кримінальна правотворчість зумовлена суспільними потребами, зокрема в застосуванні такого крайнього заходу як встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання [13, с. 13].

Питання криміналізації та декриміналізації являє собою специфічну ланку в системі функцій кримінально-правової політики. Воно становить складний механізм, що включає низку послідовних прийнять рішень і наступних за ними дій, які наприкінці призводять до виникнення підстав для застосування до осіб, винних у вчиненні певних діянь, кримінальної відповідальності або скасування останньої [129, с. 141]. Як зазначає Д. О. Балобанова, «теорія криміналізації являє собою одну з основних теорій кримінального права поряд з теоріями кваліфікації злочинів, пеналізації та призначення покарання» [3, с. 2]. Переважна більшість дослідників

визначає криміналізацію як законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них кримінальної відповідальності [158, с. 20]. В кримінально-правовій теорії вказано, що причини й умови криміналізації протиправних діянь взаємопов'язані між собою. Якщо кримінальний закон неадекватно відображатиме суспільну потребу, він не матиме можливості регулювати поведінку людей та самим своїм існуванням підриватиме авторитет кримінального права [114, с. 69].

На думку В. В. Лунєєва та В. М. Кудрявцева існують такі умови криміналізації: а) суспільна небезпечність діяння; б) його достатньо широка розповсюдженість; в) позитивні наслідки криміналізації, що очікуються, повинні перевищувати її негативні наслідки; г) криміналізація діяння не повинна суперечити Конституції, чинному праву та міжнародним угодам; д) криміналізація не повинна суперечити нормам моралі; е) криміналізація повинна здійснюватися у процесуальному і криміналістичному аспектах; ж) криміналізація не повинна відбуватися, якщо протидія відповідним діянням можлива й ефективна за допомогою інших, більш м'яких заходів [83, с. 22]. Треба підтримати позицію науковців про існування не декількох, а однієї підстави криміналізації, якою є характер і ступінь суспільної небезпеки діяння. На думку Ю. І. Ляпунова, кримінально-правова суспільна небезпека – це певний об'єктивний антисоціальний стан злочину, зумовлений усією сукупністю його негативних якостей та ознак, який містить у собі реальну можливість спричинення шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом [87, с. 39].

Як вже зазначалось вище підстави для криміналізації досліджуваних діянь склалися історично. Відповідно до цього питання про кримінальну відповідальність відносно неналежного забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, прийняте та усвідомлене суспільством. Оскільки дані склади злочинів відносять до злочинів проти правосуддя, то покарання (кримінальна відповідальність) є досить суворими. Це можна пояснити, тим що злочини проти правосуддя вчиняються в основному спеціальними

суб'єктами (службовими особами органів суду та правоохоронних органів, свідками, потерпілими, експертами, спеціалістами та іншими учасниками кримінального судочинства); особа при вчиненні цих злочинів переслідує в основному свої власні інтереси, а не інтереси третіх осіб чи суспільства; особа перешкоджає нормальному здійсненню та відправленню правосуддю; діяння особи не тільки можуть завдати шкоди особі, яка взята під захист, а підриває авторитет органів, які здійснюють чи сприяють здійсненню правосуддя, що як наслідок, завдає шкоди державі тощо.

Суспільна небезпечність злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, полягає в тому, що ці злочини перешкоджають виявленню, попередженню, припиненню, запобіганню, розкриттю та розслідуванню злочинів. Також суспільна небезпечність полягає в тому, що вони перешкоджають здійсненню та відправленню правосуддя, тобто об'єктивному, повному, неупередженому та всебічному судовому розгляду кримінальних справ. Суспільна небезпечність досліджуваних складів злочинів ставить під загрозу життя, здоров'я, майно та житло особи (осіб), особисту безпеку особи (осіб), діяльність якої (яких) пов'язана із здійсненням правосуддя.

Суспільна небезпека злочинів проти правосуддя, що пов'язані із забезпеченням захисту учасників кримінального судочинства, може виявлятися, зокрема, у тому, що є можливість прийняття неправосудних процесуальних рішень (завідомо неправдиві повідомлення про вчинений злочин, приховування злочину, примушування особи давати свідчення по матеріалам кримінального провадження – все це є порушенням ст. 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення особи не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконними шляхом, якщо особа заявила про наявність загрози її життю, здоров'ю, майну та житлу або членів її сім'ї і до неї не були застосовані заходи захисту). Суспільна небезпечність злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, може призвести до ускладнення або навіть до неможливості

зібрати всі необхідні докази, їх оцінки в повному обсязі, відповідно це веде до перешкоджанню або неможливості встановлення об'єктивної формальної істини по справі, яка розслідується. Вчинення одного або декількох із діянь, які передбачені в диспозиціях досліджуваних статей може призвести до завдання шкоди безпеці, особистій недоторканності, недоторканості житла та майна особи, приватності осіб (відомості, які особи хотіли залишити в таємниці), щодо яких вчиняється протиправний вплив для примушування давати неправдиві свідчення або відмовитись від них. Під час криміналізації діянь необхідно визначити позитивні аспекти, які повинні переважати над негативними, а також врахувати позитивний досвід зарубіжних держав. Для повного та всебічного дослідження кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист, необхідно проаналізувати кримінальне законодавство деяких держав та визначити найбільш пріоритетні напрямки розвитку даного інституту для нашої держави.

На думку Д. О. Балобанової, до принципів криміналізації слід відносити відсутність прогалин у законі та не надмірність заборони; визначеність та єдність термінології; доцільність (можливість створення, зміни та наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства і держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загально-правових принципів у суворо встановлених законодавчих межах, що проявляється в побудові норм кримінального закону, визначенні їхньої структури, місця розташування в самому кримінальному законі та встановленні співвідношення з іншими положеннями КК України) [4, с. 179].

Властивість соціальної зумовленості права виражається в тому, що право повинно бути насамперед динамічною системою, яка чутливо реагує на зміни в соціальній дійсності. Вона покликана точно відображати вимоги об'єктивних законів суспільного розвитку, оскільки така відповідність забезпечує найсприятливіші умови для втілення законів у житті. Нарешті, право має відображати не будь-які, а саме ті потреби й інтереси суспільства, соціальних колективів, особистості, які назріли

[91, с. 41]. В кримінально-правовій практиці існують резонансні справи, по яким до осіб застосовуються заходи безпеки. Тому існування норм, які регулюють притягнення особи до кримінальної відповідальності про невжиття заходів безпеки або про неприйняття рішення про ці заходи є гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи, яка підлягає захисту, а також служить гарантією ефективного здійснення та відправлення правосуддя.

Кримінально-правові норми, що досліджуються, відповідають принципу криміналізації, який передбачає відсутність прогалин в законі та надмірність заборон. В досліджуваних нормах наявні деякі неточності та недоліки. По-перше, ст. 380 КК України є тільки заборонною нормою, хоча доцільно було б визначити умови та підстави звільнення суб'єкта злочину від кримінальної відповідальності, додавши це в примітці. Так, в примітці має бути передбачене те, що особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо ця особа вжила вчасно всіх необхідних та ефективних заходів безпеки щодо особи, взятої під захист, але все одно настали наслідки, передбачені в диспозиції цієї статті. У зв'язку з тим, що до злочинних груп, угруповань, об'єднань входять спеціалісти з різних сфер знань (ІТ-технологій, вибухонебезпечних речовин та матеріалів, комп'ютерних систем тощо), наявне добре їх фінансування – все це може призвести до того, що які б заходи безпеки не застосовувалися до особи, вони зможуть завдати їй або членам її сім'ї шкоди.

По-друге, у зв'язку з тим, що при аналізі статистичних даних по досліджуваним складам злочинів, є тенденція, що при розгляді судами справ за ст. 380 КК України та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», які об'єднані в одне провадження, службова особа притягується до кримінальної відповідальності тільки за ст. 368 КК України. Для вирішення даної проблеми пропонується додати ч. 2 до ст. 380 КК України, в якій зазначити відповідальність за ті самі діяння, які передбачені в ч. 1 цієї статті, але

вчинені з метою одержання неправомірної вигоди (з метою наживи, з метою збагачення тощо). Відповідно за такі діяння має бути встановлене більш суворе покарання, ніж за ч. 1 ст. 380 КК України.

По-третє, враховуючи позитивний досвід зарубіжних держав, в Україні виникла нагальна потреба в прийнятті Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства. В цій програмі повинні бути об'єднані положення спеціальних законів про забезпечення безпеки, а також врегульовані всі питання, які існують сьогодні (коло осіб, до яких ці заходи повинні бути застосовані; введення «негайних» заходів безпеки; визначення термінів прийняття та застосування заходів безпеки; коло осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність; види заходів; органи, які забезпечують безпеку тощо).

По-четверте, врегулювати на законодавчому рівні порядок оформлення та вид процесуального документу про нерозголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, яку взято під захист, а також процедуру та механізм його виконання, а також зазначити, коли особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 381 КК України.

Констатовано, що криміналізація злочинів проти правосуддя, які пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, є необхідною. Це пояснюється тим, що ці спеціальні кримінально-правові норми слугують гарантією ефективного здійснення та відправлення судочинства в Україні. Проаналізувавши статистичні дані науковців, а також результати проведеного опитування, проблема кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист, має деякі недоліки, які слід вирішити, шляхом внесення відповідних змін та доповнень до вітчизняного законодавства.

1.2 Поняття та види заходів безпеки, що застосовуються до осіб, взятих під захист, за законодавством України

Проблемі забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, присвячено багато кримінально-процесуальних досліджень. Для дослідження кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист, необхідно дослідити та розглянути доктринальне та законодавче визначення поняття заходів безпеки, їх суть та зміст, а також проаналізувати їх систему.

Державний захист і заходи безпеки є системою правових, організаційних, технічних заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, майна, житла, честі та гідності осіб, які беруть участь у кримінальному процесі і виконують ті чи інші процесуальні функції [62, с. 197]. Поняття «державний захист» включає і заходи соціального захисту. Якщо держава гарантує своїм громадянам «державний захист», то вона повинна гарантувати і «соціальний захист», тобто заходи «соціальної підтримки», наприклад: а) виплати у випадку загибелі (смерті) осіб, взятих під захист, членам їх сімей та особам, які перебували на їх утриманні; б) виплати у випадку завдання особам, взятим під захист, тілесних ушкоджень або іншої шкоди їх здоров'ю, які спричинили настання інвалідності; в) виплати у випадку завдання особам, взятим під захист, тілесних ушкоджень або іншої шкоди їх здоров'ю, які не спричинили настання інвалідності. Якщо ж держава гарантує тільки «забезпечення безпеки», то вона не надає «соціальної підтримки» [51, с. 67].

Основними нормативно-правовими актами України у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі по тексті - Закон №1) та Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» (далі по тексті - Закон №2). Єдиного та однозначного законодавчого визначення поняття

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві не існує, тому потрібно звертатися до вищезазначених законів, а також Кримінального процесуального кодексу України, інших законів та підзаконних актів.

Ст. 1 Закону №1: забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, - це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [120]. Йдеться про здійснення таких заходів: правових, тобто передбачених чинним законодавством залежно від його галузей; кримінально-правових, кримінально-процесуальних, цивільно-правових, адміністративно-правових тощо; організаційно-технічних (наприклад, установлення сигналізації, бронювання дверей, видавання засобів індивідуального захисту тощо); інших, які можуть бути не врегульовані чинним законодавством, але не суперечать йому та відповідають нормам моралі, етики (наприклад, тимчасове поміщення особи в безпечне місце). Слід також додати, що відповідно до цієї самої статті забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства полягає у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів [112, с. 148].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не повторює, як це було у КПК 1960 року, положення законів, а навпаки – доповнює та розширює систему заходів безпеки, передбачає інші процесуальні можливості для захисту учасників кримінального провадження від протиправного впливу. Положення, які стосуються заходів безпеки в кримінальному провадженні, передбачено в нормах, які містяться в главах 1, 2, 3, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 28, 43 КПК України [106, с. 88]. Чинний КПК

України (2012 року), вищезазначені закони передбачають спеціальні заходи щодо забезпечення безпеки осіб, котрі потрапили у сферу кримінального процесу, – це здійснення правових, організаційних, технічних або інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі, гідності таких осіб від протиправних посягань із метою створення комфортних умов для здійснення й забезпечення правосуддя [64, с. 127].

У ч. 3 ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що у разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому для соціального та правового захисту працівників оперативних підрозділів, правоохоронні органи, на які покладено захист, зобов'язані вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи та навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [122].

Таким чином, аналізуючи законодавчі визначення поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, пропонується узагальнити їх в єдине поняття та визначити як систему правових, організаційних, технічних або інших заходів, що забезпечуються уповноваженими державними органами та які спрямовані на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі, гідності осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та членів їх сім'ї від протиправних посягань із метою створення належних умов для здійснення й відправлення правосуддя.

В юридичній літературі одна група вчених дає визначення поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального процесу», друга група науковців – «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», а інша група – «забезпечення безпеки учасників кримінального провадження». Для глибокого та точного визначення проблеми безпеки осіб необхідно розглянути всі ці поняття.

Так, А. А. Юнусов вважає, що забезпечення безпеки учасників кримінального процесу та інших осіб – це діяльність компетентних органів,

що спрямована на створення умов, за яких життя та здоров'ю цих осіб не загрожує небезпека, або усунення небезпеки [163, с. 16]. Дане визначення є досить формальним, оскільки не розкриває загальної суті та всієї сукупності ознак забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. В запропонованому визначенні виникає питання, хто відноситься до категорії «інших осіб», тобто це визначення не конкретизує коло осіб, до яких ці заходи можуть бути застосовані. Слід погодитися з тим, що це діяльність компетентних органів, оскільки на забезпечення комфортних умов для відправлення правосуддя можуть бути задіяні не тільки правоохоронні органи, а й службові особи поштових відділень (зміна адреси проживання), паспортних відділів (зміна паспортних даних особи), медичних установ (зміна зовнішності особи) тощо.

На думку В. С. Зеленецького та М. В. Куркіна, під забезпеченням безпеки суб'єктів кримінального процесу слід розуміти вжиття компетентними правоохоронними органами сукупності спеціальних заходів, реалізація яких призводить, а отже, забезпечує усунення загрози, що існувала раніше, а також запобігає завданню шкоди конкретним особам, об'єктам або іншим цінностям, охоронюваним державою у встановленому законом порядку [28, с. 107]. В. М. Тертишник пропонує наступне визначення: забезпечення безпеки учасників кримінального процесу – це здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [140, с. 226].

У своїй монографії О. О. Гриньків пропонує наступне визначення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – «це виконання уповноваженими законом (компетентними) органами комплексу необхідних дій (заходів), спрямованих на недопущення можливості завдати шкоди учасникам кримінального судочинства, з метою належного здійснення правосуддя» [28, 108]. Запропоноване визначення є не досить детальним.

Підтверджується тільки те, що це, по-перше, діяльність компетентних органів (органів, які на законодавчому рівні уповноважені на здійснення функцій, пов'язаних із забезпеченням безпеки); по-друге, це комплекс заходів, адже для ефективного захисту необхідно застосовувати декілька заходів (організаційно-технічних, правових, адміністративних тощо); по-третє, це діяльність, яка спрямована на недопущення завдання особі або членам її сім'ї будь-якої шкоди.

Досить оригінальне визначення надає Л. В. Брусніцин «забезпечення заходів безпеки – це попереджувальні правові заходи, що забезпечують під час оперативно-розшукової діяльності, кримінального судочинства, виконання кримінальних покарань в постпенітенціарний період і поза ним захист осіб, які сприяють кримінальному правосуддю, їх близьких родичів від заборонених кримінальним законом й інших форм впливу, здійснюваного у зв'язку з таким впливом» [14, с. 272]. Дане визначення є досить конкретним, але має один недолік те, що це тільки правові заходи. Для забезпечення безпеки осіб повинні застосовуватися не тільки правові заходи, але й соціальні, організаційні, технічні тощо. Тому вищезазначене поняття є не точним та не передає всіх особливостей забезпечення безпеки осіб.

На думку Л. І. Кукреш під заходами забезпечення безпеки учасників кримінального процесу та інших осіб необхідно розуміти встановлену законом сукупність спеціальних дій і рішень органу, що здійснює кримінальний процес, по матеріалам та кримінальній справі, що направлені на захист учасників кримінального процесу, які захищають свої права й інтереси, а також іншого учасника кримінального процесу, членів їх сімей і близьких родичів при наявності реальної загрози протиправних дій у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі [82, с. 157].

Узагальнюючи вищезазначене, можна прийти до висновку, що необхідно використовувати поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а не поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі» або «забезпечення безпеки

осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні». Це пояснюється тим, що судочинство відносить забезпечення безпеки осіб на стадіях досудового розгляду, під час судового розгляду, під час виконання та відбування покарання, а також і після відбування покарання.

Отже, під забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві слід розуміти діяльність уповноважених законом органів, направлена на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших заходів) при наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (з метою виявлення, попередження, запобігання, протидії, розкриттю та розслідуванню злочинів, а також розгляді кримінальних проваджень). З даного визначення можна виділити такі ознаки забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві:

А) Забезпечення безпеки осіб – це діяльність уповноважених законом органів. За законодавством України забезпечення захисту покладено на відповідні органи та їх службових осіб.

Забезпечення заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, покладена на такі державні органи, як органи Служби безпеки; органи охорони державного кордону; розвідувальний орган Міністерства оборони; органи управління Військової служби правопорядку у Збройних силах; органи і установи виконання покарань; органи внутрішніх справ; органи прокуратури і суд (які приймають рішення про застосування заходів безпеки) [120]. На сучасному етапі розвитку інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, відсутній орган, який би координував їх діяльність з питань захисту або наявність міжвідомчої координації їх діяльності в цій сфері [131, с. 124-125]. Нині в Україні забезпечення захисту учасників кримінального судочинства здійснює тільки спеціальний підрозділ СБУ «Альфа».

Б) Забезпечення безпеки осіб – це комплекс (або система) заходів (правових, організаційних, технічних тощо). Будь-який із заходів безпеки передбачає виконання цілої низки дій для його реалізації. Так, зміна зовнішності тягне виконання таких дій, як: згода особи, до якої буде застосовуватися даний вид безпеки; пластична операція зі зміни зовнішності або маскуванню особи (наявність перуки, зміна зачіски, зміна кольору очей за допомогою кольорових лінз, відповідний макіяж тощо); заміна паспортних даних особи, а частіше за все ще й членів її сім'ї (це в свою чергу тягне за собою заміну інших документів: свідоцтва про народження, свідоцтва про шлюб, водійське посвідчення тощо) та ще багато дій, які повинні бути виконані залежно від складності ситуації та рівня загрози. Залежно від ситуації, що склалася, потрібно розглядати питання про необхідність комплексного застосування передбачених законом заходів безпеки. В цьому випадку в постанові про забезпечення заходів безпеки необхідно вказувати їх перелік та розмежовувати компетенцію виконавців конкретних заходів.

В) Обов'язковою умовою застосування заходів безпеки до особи має бути наявна загроза життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності такій особі або членам її сім'ї. Наявність будь-якого протиправного впливу на особу, а також погрози чи вже застосування будь-яких незаконних дій є підставою для негайного захисту цієї особи та членів її сім'ї.

Як і більшість вчених, підтримується погляд, що така загроза повинна бути реальною, тобто цей факт повинен бути негайно перевірений уповноваженою особою органу влади та прийняти відповідне рішення (про застосування або про відмову у застосування заходів безпеки). Реальність загрози встановлюють у кожному окремому випадку виходячи з конкретних обставин з урахуванням як об'єктивного, так і суб'єктивного критеріїв (дати, часу, змісту, способу, інтенсивності погроз; даних, що характеризують особу, яка їх висловлює; стосунків останньої з особою, яка бере участь у судочинстві тощо). Під час визначення реальності відповідної загрози слід

брати до уваги як характер вчиненого злочину, так і характеристику особи (осіб) підозрюваного (обвинуваченого) та її оточення [28, с. 147-148];

Законодавцем визначені приводи і підстави для застосування заходів безпеки. Так, органи, які приймають рішення (орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд), отримавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в термін не більше трьох діб (а у невідкладних випадках – негайно) прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. Якщо такі приводи встановлено під час судового розгляду, суд (суддя) також повинен їх перевірити. Доцільним у таких випадках є направлення ухвали суду щодо надання доручення відповідному органу згідно з вимогами ст. 333 КПК України про здійснення відповідних перевірок, а в подальшому – використати отримані матеріали перевірки для прийняття законного та обґрунтованого процесуального рішення [132, с. 302-303]. Мотивована постанова чи ухвала про застосування заходів безпеки є обов'язковою для виконання вказаними органами. У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, зазначеної у ст. 2 Закону №1, при наявності відомостей про кримінальне правопорушення слідчий, прокурор у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, починає досудове розслідування, а слідчий суддя, суд направляє заяву (повідомлення) відповідному органу досудового розслідування для початку досудового розслідування. Про прийняте рішення терміново в письмовій формі повідомляється заявник. Не виключено, що особа, яка заявляє клопотання щодо застосування стосовно неї заходів забезпечення безпеки, умисно надає неправдиві показання або добросовісно помиляється в оцінці деяких фактів тощо, а це зумовлює своєрідну реакцію підозрюваних (обвинувачених), членів їх сімей чи близьких родичів.

Г) Відповідні заходи безпеки застосовуються до осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі. Якщо особа заявила клопотання про

необхідність застосування щодо неї та членів її сім'ї захисту або відповідному органу стало відомо про загрозу, то така особа стає учасником кримінального процесу (вона може бути визнана потерпілою, є свідком по справі, або була іншим учасником процесу – слідчим, спеціалістом, перекладачем, експертом тощо) і до неї застосовуються відповідні заходи безпеки.

Д) Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства здійснюється з метою належного здійснення правосуддя. Для безпеки учасників кримінального процесу здійснюються належні умови для того, щоб вони співпрацювали з органами, що здійснюють правосуддя та з органами, які сприяють здійсненню правосуддя. Ці умови забезпечують виявлення, попередження, запобігання, протидію, розкриття та розслідування злочинів, покаранню винних та звільнення від покарання невинних.

В юридичній літературі можна зустріти класифікацію заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, на два види: 1) процесуальні і спеціальні (або їх ще називають непроцесуальні); 2) загальні та спеціальні. Закон не розділяє ці заходи відповідно до вищезазначеної класифікації. До заходів забезпечення безпеки відповідно законодавства України відносяться:

а) Особиста охорона, охорона житла та майна (ст. 8 Закону №1, ст. 6 Закону №2) може здійснюватися у випадку, коли неможливо забезпечити конфіденційність відомостей про особу, взяту під захист. Ці заходи забезпечення безпеки передбачають: захист тілесної та «психологічної» недоторканності фізичної особи, її життя та здоров'я від протиправних посягань; забезпечення свободи пересування особи, її відпочинку та дозвілля; захист житла та іншого майна особи від пошкодження або знищення [28, с. 125-126]. Особиста охорона забезпечується шляхом фізичного захисту від протиправних посягань на особу, у зв'язку з виконанням нею повноважень по здійсненню розслідування або судового розгляду. У разі необхідності житло та майно взятих під захист осіб за рахунок місцевого бюджету обладнуються засобами протипожежної й охоронної сигналізації,

змінюються номери їх квартирних телефонів і державні номерні знаки належних їм транспортних засобів [62, с. 197-198].

Забезпечення даного заходу захисту покладено на спеціальні підрозділи МВС України або СБУ. Даний захід забезпечення безпеки осіб застосовується найчастіше та є досить простим, хоча водночас має певні недоліки, оскільки будь-які витрати, пов'язані із забезпечення охорони особи чи її житла здійснюється за рахунок цієї особи. Особиста охорона не у всіх випадках її застосування є надійним заходом захисту, адже постійна охорона особи не може здійснюватися усюди та безперервно, а також на законодавчому рівні не розроблено механізм реалізації даного засобу захисту.

За даними, які вказані в газеті «Дзеркало тижня. Україна» наводяться наступні показники. На початок 2017 року застосовуються довготривалі заходи безпеки до майже 300 осіб (більше чверті з яких є не працівниками суду або правоохоронних органів). В структурі майже кожного правоохоронного органу України функціонує спецпідрозділ, який займається захистом свідків: СБУ, НАБУ, НП, ДБР. Як правило, захист свідків здійснюється шляхом забезпечення фізичної особистої охорони – чотири-шість спеців, почергово супроводжують свідка. Але особиста охорона є малоефективною і є самою вразливою, з точки зору безпеки, захід, який потребує значних фінансових та людських ресурсів. Це заробітна плата мінімум чотирьох спеціалістів вищої кваліфікації, які постійно забезпечують безпеку однієї особи, яка важлива для розслідування. А ще до всього – підготовка співробітників, утримання транспорту, встановлення та обслуговування сигналізації та відеоспостереження і т.і. Таким чином можна передбачити, що для захисту 300 чоловік потрібно як мінімум 1200 професійних охоронців, які фінансуються за рахунок платників податку [95, с. 12].

Нині в Україні під час забезпечення безпеки учаників кримінального судочинства існує головна проблема у дефіциті кадрового забезпечення

спеціалізованих підрозділів, на які покладено цю функцію та відсутності єдиного органу, який мав би основним своїм завданням саме забезпечення безпеки осіб, взятих під захист (як до 7 листопада 2015 року це був спеціальний підрозділ судової міліції МВС України «Грифон»). Отже, є нагальна потреба у створенні спеціального підрозділу, основним завданням якого має бути забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства і чисельність співробітників цього підрозділу має бути більшою за чисельність осіб, які потребують захисту.

б) Видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку (ст. 9 Закону №1, ст. 7 Закону №2). На думку О. В. Козаченко даний захід застосовується тільки у разі високого ступеня загрози життю та здоров'ю працівника суду або правоохоронного органу та його близьких родичів [62, с. 198]. У ч. 2 п. 1.3. Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів та правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, що затверджено наказом МВС України від 24.07.1996 № 523 зазначено, що особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, згідно із Законом може бути видано лише спеціальні засоби індивідуального захисту. Кожній такій особі може бути видано один газовий пістолет (револьвер) та комплект патронів до нього, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії. У разі гострої потреби може бути видано бронежилет [28, с. 128]. Видачу вогнепальної зброї особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, Положенням не передбачено.

Логічним та заслуговує на підтвердження є погляд О. В. Гогуса щодо недопустимості видачі зброї та інших травмуючих засобів усім особам, оскільки вони можуть травмувати себе, сторонніх осіб або стати жертвою нападу з метою заволодіння цими засобами. Крім того, особа, яка не має навичок поводження зі зброєю чи спеціальними засобами, не завжди зможе

скористатися ними для свого захисту. У цьому випадку йдеться як про фактори підготовки, так і про психологічні фактори [28, с. 129].

в) Використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження (ст. 10 Закону №1, ст. 8 Закону №2). За наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, яких беруть під захист, за письмовою заявою цих осіб або з їх письмового дозволу може здійснюватися прослуховування телефонних та інших переговорів. У ході такого прослуховування може бути використано звукозапис. Згідно зі ст. 31 КУ кожному громадянину гарантовано таємницю його листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки може встановити лише суд у випадках, передбачених законом, із метою запобігти злочину чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи (злочину), якщо в інший спосіб одержати інформацію неможливо. Таким чином КУ сприйняла положення ст. 12 Загальної декларації прав людини, якою проголошено, що ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на таємницю його кореспонденції [28, с. 129-130]. Даний захід застосовується за місцем проживання судді, працівника правоохоронного органу або членів їх сімей, де не обладнано провідним телефонним зв'язком, для того, щоб мати можливість здійснити екстрений виклик працівників державних органів, на яких покладений обов'язок застосовувати заходи безпеки [62, с. 198]. Обов'язковою умовою застосування цього заходу забезпечення безпеки є письмова заява цих осіб або їх письмова згода. Але прослуховування телефонних та інших переговорів особи може здійснюватися і при відмові особи від захисту за наявності загрози настання для неї тяжких наслідків. У цьому випадку технічні засоби контролю й прослуховування телефонних та інших переговорів використовують за рішенням суду. Про їх використання та право на оскарження повідомляють особі, яка відмовилася від захисту (ст. 17 Закону №1). Зважаючи на те, що прослуховування здійснюють без згоди на це одного із співбесідників, які ведуть телефонну розмову, і може торкатися

прав та інтересів непричетних до злочину осіб, такий захід застосовують за рішенням суду відповідно до подання слідчого, погодженого з прокурором. На думку Г. О. Душейко, відсутність у тексті Закону №1 відповідних контрзаходів, механізму утримання дій правоохоронних органів у конституційних межах відкриває широке поле для зловживань [28, с. 129-130].

В сучасному світі обладнати помешкання провідним телефонним зв'язком є недоречним, оскільки з появою мобільного телефону таким телефоном перестали користуватися. Замість цього пропонується видати особі, яка під захистом (або має бути захищена) мобільного телефону з екстремим викликом для швидкого реагування на припинення та перешкоджання загрози.

г) Заміна документів та зміна зовнішності (ст. 11 Закону №1). У разі необхідності за санкцією прокурора може бути замінено документи, які посвідчують особу, інші документи особи, яка підлягає захисту, а також змінено її зовнішність. Повну чи часткову заміну документів особи потрібно проводити разом із застосуванням інших заходів: зміною її зовнішності, особистою охороною, переселенням особи в інше місце проживання, переведенням її на іншу роботу, в інший навчальний заклад. Під час провадження досудового слідства повсякчас виникають питання, пов'язані із застосуванням цього заходу, оскільки в Україні наразі не розроблено нормативних актів, якими було б передбачено видачу особі документів у випадку застосування цього заходу забезпечення її безпеки [28, с. 131]. У багатьох випадках заміна основних документів особи (свідоцтва про народження, паспорта, військового квитка для військовозобов'язаних, ідентифікаційного коду платника податків) зумовлює виникнення низки проблем у правовідносинах, вирішення яких потребує заміни інших документів: свідоцтва про шлюб (або про розірвання шлюбу), свідоцтва про народження дитини (або дітей), посвідчення водія транспортного засобу, свідоцтва про освіту, трудової книжки, свідоцтва про смерть родичів або

близьких тощо. Заміна документів особи, яку беруть під захист, обов'язково спричинює несприятливі наслідки та обмеження прав її родичів та інших осіб (за місцем роботи, постійного проживання, перебування тощо), що також потребує вирішення в межах повноважень слідчих органів та органів, які здійснюють заходи забезпечення безпеки особи [28, с. 132].

Зміну зовнішності особи може бути здійснено двома способами: медичним (шляхом проведення відповідних пластичних операцій) та криміналістичним (шляхом тимчасового маскуванню її за допомогою гриму, фарбування волосся, використання перук, окулярів тощо). Криміналістичну зміну зовнішності відповідної особи застосовують у випадках, коли є загроза її ідентифікації за ознаками зовнішності під час проведення процесуальних дій та розгляду справи у суді. Виклик такої особи слідчим чи судом повинен здійснюватися винятково через органи, які здійснюють заходи забезпечення її безпеки. Здебільшого саме криміналістична зміна зовнішності особи в поєднанні з іншими заходами безпеки (забезпечення конфіденційності відомостей про особу, особистої охорони, закритого судового розгляду) дозволяє належним чином забезпечити безпеку особи. Повна (медична) зміна зовнішності особи повинна застосовуватися як крайній захід, лише за клопотанням або згодою особи, взятої під захист, і на договірних умовах з органами, які здійснюють відповідні заходи. У цьому випадку забезпечення безпеки особи повинно мати комплексний характер: зміна зовнішності особи повинна бути поєднана із заміною документів, що посвідчують її особу, та заміною інших документів, а також, за необхідності, доповнюватися переселенням особи в інше місце проживання та зміною місця її роботи або навчання [28, с. 132].

Для вирішення всіх проблем, які виникають під час застосування вищезазначених заходів захисту, доцільно було б внести зміни до законодавства, що стосуються видачі документів, а також медичного втручання. Перелік цих документів та порядок їх видачі повинен регулюватися в Єдиній програмі, якої в Україні досі немає.

д) Зміна місця роботи або навчання (ст. 12 Закону №1). Якщо для усунення загрози особі необхідно залишити місце роботи або навчання, їй (за її клопотанням або за її згодою) допомагають влаштуватися на нове місце роботи або навчання. Час вимушеного прогулу особи включається до її трудового стажу, а за відповідний період їй виплачують компенсацію. Якщо заробітна плата особи на новому місці роботи нижча, ніж на попередньому, їй виплачують різницю в заробітній платі відповідно до чинного законодавства та в порядку, встановленому КМУ [28, с. 132-133].

е) Переселення в інше місце проживання (ст. 13 Закону №1). Вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання жилої площі, матеріальної допомоги в розмірі мінімальної заробітної плати чи посадового окладу за попереднім місцем роботи працівника суду або іншого правоохоронного органу та працевлаштування забезпечується органом, що прийняв рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки, у порядку, визначеному КМУ. Відповідно до ст. 11 Закону №2 при тимчасовому переселенні в інше місце проживання жила площа за постійним місцем проживання підлягає бронюванню. Такі ж заходи правомірно проводити також із метою забезпечення безпеки осіб, що співробітничать з оперативно-розшуковими підрозділами на безоплатній основі, без укладання відповідної угоди про виконання спеціальних завдань оперативно-розшукової діяльності [62, с. 199].

Звернемо увагу, що переселення особи в інше місце проживання, надання їй житлової площі, матеріальної допомоги та її працевлаштування врегульовано постановою КМУ від 26.06.1995 № 457 «Про порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування осіб, взятих під державний захист». Для зручності та частоти застосування даного заходу необхідно внести деякі зміни у Житловий кодекс України, в якому вказати підстави, умови, фінансування та порядок застосування переселення осіб, які взяті під захист. Також пропонується окремий розділ в бюджетному законодавстві,

в якому повинні бути вказані, який орган здійснює фінансування та контроль державних коштів для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та відповідний бюджет для кожного органу, який здійснює діяльність, пов'язану із забезпеченням безпеки.

є) Поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення (ст. 14 Закону №1). Застосовується тільки за письмовою згодою батьків або інших законних представників [62, с. 199]. Законодавець визначив, що для забезпечення безпеки неповнолітніх, вони можуть бути тимчасово поміщені до дошкільних виховних закладів, а повнолітні непрацевдатні особи – до закладів органів соціального захисту населення. Однак незрозуміло, кого в першому випадку мав на увазі законодавець, оскільки неповнолітніми вважаються особи, які не досягли 18 років. Згідно зі ст. 3 Положення про дошкільний навчальний заклад передбачено граничний вік, до якого діти можуть там перебувати, – це шість–сім років. Тому, на думку О. О. Гриньків, слід внести уточнення у цій статті, де слово «неповнолітніх» замінити на словосполучення «малолітніх, які не досягли 7-річного віку» [28, с. 135].

ж) Забезпечення конфіденційності відомостей про особу (ст. 15 Закону №1, ст. 10 Закону №2). До даних заходів відносяться: обмеження відомостей про особу в матеріалах кримінальної справи шляхом зміни прізвища, ім'я, по батькові псевдонімом за постановою слідчого, прокурора чи судді або за ухвалою суду (ці постанови або ухвали до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа); проведення упізнання особи поза візуальним спостереженням того, кого впізнають; виключення зі списку осіб, які підлягають виклику у судові засідання. Дійсних анкетних даних про особу, взяту під захист; виклик до суду виключно через органи, які здійснюють заходи безпеки; накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взяту під захист, адресними бюро, паспортною службою, підрозділами, які перебрали на себе функції колишньої служби

ДАІ, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами [62, с. 199].

з) Закритий судовий розгляд (ст. 16 Закону №1, ч. 2 ст. 20 КПК України). Для забезпечення безпеки свідка чи потерпілого суд за власною ініціативою або за клопотанням прокурора чи іншого учасника судового розгляду виносить мотивовану ухвалу про проведення допиту цих осіб за відсутності підсудного. За цих же підстав допускається також допит одного підсудного за відсутності інших. Після повергнення підсудного до залу судового засідання суд зобов'язаний ознайомити його з показаннями, які були отримані за час його відсутності, і надати йому можливість дати пояснення з приводу цих показань [62, с. 200].

Ст. 9 Закону №2 для працівників правоохоронних органів і суду визначає ще один захід захисту – тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку. У разі необхідності працівники суду та правоохоронних органів, а також їх неповнолітні діти та інші близькі родичі за їх згодою можуть бути тимчасово розміщені у місцях, що гарантують їх безпеку, у тому числі в дошкільних виховних закладах або установах органів соціального захисту населення України [62, с. 200]. Цей захід може об'єднуватися з загальними, таким як: переселення на інше місце проживання та поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення [120].

Цей перелік заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не є вичерпним. Так, у п. 2 ст. 7 Закону №1 зазначено, що з урахуванням характеру й ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, які підлягають захисту, передбачено також здійснення інших заходів. Законодавець не конкретизує їх, але залежно від обставин справи надає право вжиття додаткових заходів безпеки, забезпечення більш сприятливих умов та зміни порядку їх здійснення як за клопотанням особи, яку взято (яку беруть) під захист, так і за ініціативою органів, які приймають рішення щодо забезпечення безпеки цієї особи, та органів, перед якими

поставлено завдання щодо здійснення таких заходів. У будь-якому випадку застосування додаткових заходів забезпечення безпеки не повинно порушувати законних прав учасників кримінального судочинства та інших громадян, а також мусить бути цілковито безпечним для оточуючих [28, с. 124].

Спеціальні заходи забезпечення безпеки передбачено ст. 18 та ст. 19 Закону №1: а) щодо військовослужбовців, крім особистої охорони, охорони їхнього житла та майна, які здійснюють із урахуванням перебування їх на військовій службі, можуть бути застосовані також відрядження до іншої військової частини або військової установи або переведення на нове місце служби; б) щодо осіб, які перебувають у місцях виконання покарань або у місцях зі спеціальним режимом тримання, крім особистої охорони, охорони їхнього майна, додатково застосовують переведення до іншого місця виконання покарань або до іншого місця зі спеціальним режимом тримання, або окреме тримання. Такий захід, як окреме тримання, фактично є підвищенням суворості умов відбування покарання [28, с. 142-143].

Наведений перелік доповнюють заходи безпеки та інші процесуальні можливості убезпечення учасників кримінального провадження від протиправного впливу передбачені КПК України. Авторами першого після вступу в дію КПК України 2012 р. дослідження цього напрямку до таких, зокрема, було віднесено: допит свідка/потерпілого та одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування, у т. ч. дистанційно (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК України); впізнання поза візуальним і аудіоспостереженням особи, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України); допит/впізнання у режимі відеоконференції в ході досудового розслідування (ст. 232 КПК України) та процесуальні дії у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України); допит у суді свідка, потерпілого, обвинуваченого з використанням технічних засобів з іншого приміщення чи в інший спосіб, що виключає ідентифікацію особи, у разі потреби –

зі створенням акустичних перешкод (ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 3 ст. 351 КПК України); допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (п. 5 ст. 352 КПК України); допит особи, яка перебуває закордоном, за допомогою відеоконференції або телефонної конференції в порядку міжнародної правової допомоги (ст. 567 КПК України); відсторонення від посади службової особи, яка в силу службового становища може чинити тиск на особу, взяту під захист (ст. 154 КПК України – щодо підозрюваного чи обвинуваченого); запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою (ст. 176, п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України – щодо підозрюваного чи обвинуваченого); покладення слідчим суддею, судом певних обов'язків на особу при обранні їй запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою (не відлучатися з певного населеного пункту, утримуватись від спілкування з конкретною особою, не відвідувати певні місця, носити електронний засіб контролю тощо (ч. ч. 5,6 ст. 194 КПК України); аудіо- і відеоконтроль особи, місця, спостереження за особою або місцем, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, заняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння особи, установлення місця перебування радіоелектронного засобу тощо (ст. ст. 258, 267–270 КПК України). Крім того, до таких заходів можуть бути віднесені: виділення матеріалів кримінального провадження щодо однієї із осіб, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину й погодилась на угоду (ч. 8 ст. 469, ч. 3 ст. 217 КПК України); ненадання доступу до матеріалів кримінального провадження щодо застосування заходів безпеки або видалення таких відомостей з матеріалів кримінального провадження (ч. 1 ст. 221 та ч. 5 ст. 290 КПК України).

Також, відповідно до ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України, до засуджених можуть додатково застосовуватись такі заходи забезпечення безпеки: ізольоване тримання; переведення в іншу установу виконання покарань; переведення засудженого в безпечне місце.

Виділяють й інші заходи, які за конкретних обставин найкращим чином відповідають інтересам забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: офіційне письмове попередження особи, від якої може виходити потенційна загроза для особи, взятої під захист, про кримінальну відповідальність за ст. 386 КК України за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого або експерта до суду, органів досудового слідства, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою, а також погрозу вчинити зазначені дії з помсти за попередні показання або висновок; оголошення особи, взятої під захист, померлою чи безвісно відсутньою; усиновлення неповнолітньої особи, взятої під захист, яка втратила батьків внаслідок вчинення злочину; зміна домашнього і мобільного номерів телефону на номери, які не будуть відображатися у телефонних довідниках та інформація щодо яких не буде надаватися операторами без спеціального дозволу; зведення до мінімуму відкритих контактів з представниками поліції у формі та використання таємних приміщень для контактів з особою тощо [106, с.91].

Не зважаючи на різноманітність заходів безпеки, в нашій державі найчастіше застосовуються особиста охорона, охорона житла та майна, закритий судовий розгляд, конфіденційність інформації, оскільки вони є простими у реалізації та небюджетним. Серед проблем, які існують під час забезпечення захисту учасників кримінального судочинства можна виділити наступні: а) відсутність органу, основним завданням якого має бути забезпечення захисту учасників кримінального судочинства (як до 2015 року це був «Грифон»); б) дефіцит співробітників, які повинні забезпечувати безпеку осіб, взятих під захист; в) відсутність Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, в якій повинно бути зазначено, порядок прийняття рішення про застосування заходів безпеки до

особи; перелік органів, уповноважені особи якого мають право перевіряти інформацію про наявність загрози та приймати рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів до цієї особи; механізм реалізації захисту, включаючи питання медичного втручання, зміни всіх необхідних документів (повний перелік документів, які підлягають автоматичній зміні під час застосування до особи заходу безпеки у вигляді зміни документів), фінансового забезпечення підзахисної особи (під час застосування до особи заходу безпеки у вигляді зміни місця роботи тощо), а також питання щодо бюджетного та житлового забезпечення підзахисної особи (під час застосування до особи заходів безпеки у вигляді зміни місця проживання) тощо.

1.3 Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист

Питання захисту учасників кримінального судочинства від незаконного фізичного та/або психічного впливу стало досить актуальним в сучасному світі. Останнім часом в світі почала стрімка активізація криміналітету, що породжує значні проблеми для людства. Так, проблема забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є основним напрямком для виявлення, попередження, розкриття, розслідування та запобігання злочинності. Оскільки більшість свідків та потерпілих по особливо тяжким та тяжким злочинам замовчують деякі факти та не звертаються до відповідних органів для захисту, то злочинність, особливо організована злочинність стає ще більш латентною. Застосування до свідків та потерпілих спеціальних заходів державного захисту стало гарантією захисту їх прав, свобод та інтересів, а також передбачило кримінальну відповідальність за погрози, насилля, залякування цих осіб та за розголошення відомостей про застосування щодо них заходів безпеки. Здійснення цього захисту стало реальною потребою для українського суспільства.

В більшості розвинених державах світу розроблені різні спеціальні програми, що забезпечують захист, а також надання моральної та матеріальної допомоги потерпілим, свідкам й іншим учасникам кримінального судочинства. Такі програми ефективно застосовуються у Сполучених Штатах Америки, Італії, Франції та інших державах.

Для всебічного дослідження проблеми забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, слід проаналізувати зарубіжне кримінальне законодавство, що передбачає відповідальність за незастосування до особи заходів безпеки та про розголошення відомостей про них. В даному дисертаційному дослідженні розглядається захист свідків та потерпілих не тільки в державах, які мають успіх в цій сфері (Сполучені Штати Америки, Федеративна

Республіка Німеччини, Франція), а й в державах, в яких подібне законодавство, що склалося історично (Республіка Білорусь, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Естонська Республіка), сусідніх держав (Республіка Польща, Республіка Молдови), а також держав, які мають іншу правову систему. Це необхідно для їх порівняння та визначення найкращого для кримінального законодавства України.

18 грудня 1986 року в *Федеративній Республіці Німеччина* (далі – ФРН) був прийнятий Закон про захист потерпілих, яким в кримінальне законодавство було введено поняття «відшкодування збитків» і «примирення з потерпілим» в перелік обставин, що пом'якшують кримінальну відповідальність. Законом ФРН від 9 липня 1989 року у зв'язку з введенням інституту головного свідка при терористичних актах була посилена відповідальність за викрадення людини з метою вимагання (§239а) і захват заручників (§239в). Ці склади злочинів можуть бути розглянуті як кримінально-правові заходи системи безпеки учасників кримінального процесу [15, с. 38-39].

В ФРН діє федеральна програма захисту свідків, а також приймаються регіональні (місцеві) програми. В ФРН застосовуються дві системи забезпечення безпеки свідка: довготривалий захист, який забезпечується всіма доступними поліцейськими методами (охорона по місцю його проживання, роботи, в громадському місці та особливо в залі суду), і друга система заходів забезпечення безпеки, яка повністю ізолює свідка від зовнішнього світу та направлена на сприяння підзахисній особі в виборі нового місця проживання, роботи, в занятті власним бізнесом, а також в наданні необхідної допомоги матеріального плану [70, с. 66].

Міністерство внутрішніх справ ФРН щорічно витрачає на програми захисту понад 50 млн. євро, а за необхідності має можливість виділити вдвічі більше [29, с. 282].

У КК ФРН в розділі XXX «Карані діяння на службі» 353d «Незаконне розголошення відомостей про судовий розгляд» вказано: «1. Порушуючи

заборони закону, публічно повідомляє про судовий розгляд, проведення якого являється закритим, або про зміст службового документа, що відноситься до справи», «2. Порушуючи заборони розголошення відомостей, встановлених судом на основі Закону, неправомірно розголошує відомості, які стали йому відомі в ході закритого судового розгляду, або про зміст документа, що відноситься до справи», «3. Публічно оголошує повний текст або основні частини обвинувального вироку або інші службові документи кримінального процесу, провадження про відшкодування збитків або дисциплінарного провадження до оголошення цих документів в публічному розгляді або до закінчення процесу» [149]. Дана норма, на відміну від норми КК України (ст. 381), регулює розголошення відомостей різними способами, вказуючи при цьому на документи, які не підлягають розголосу. В нашому кримінальному законодавстві існує з цього приводу прогалина.

В кримінально-процесуальному законі ФРН закріплено, що захиснику може бути відмовлено в розгляді та ознайомленні з матеріалами справи, які містять відомості про особу, яку взято під захист (ст. 147 КПК ФРН). В ст. 247 КПК ФРН дозволено на час допиту особи, яка знаходиться під захистом, видалення із залу судового засідання підсудного [58, с. 19].

В ФРН відповідно до §54 КПК офіційні співробітники Відомства по охороні Конституції або поліції, будучи державними службовцями спеціальних служб, можуть давати свідчення про обставини, відомості про які складають службову таємницю, тільки з дозволу вищого органу (за виключенням відомостей по агентурній роботі). Такий дозвіл дозволяє співробітнику право давати свідчення від свого імені на основі свідчень, отриманих від агентурного робітника, без розголошення відомостей про нього. Крім цього в ФРН практикується також допит самого секретного агента (інформатора). При цьому вони виступають в судовому засіданні під псевдонімом, зберігаючи свою анонімність [6, с. 39]. Тобто кримінальне законодавство ФРН регулює порядок отримання інформації не тільки від самих свідків, а й від агентів, тому розголошення відомостей про участь

агентів є небезпечним як для свідка, так і для самого агента. Це є досить важливим, адже в даному випадку небезпека загрожує як мінімум двом особам. У вітчизняному кримінальному законодавстві діяльність агентурних працівників не передбачена.

В Федеральному законі №526 (згідно цього закону були внесені зміни до КПК) в *Республіці Австрія* визначене коло свідків, які можуть бути включені до програми захисту свідків. Згідно цього закону свідками є особи, яким загрожує небезпека у зв'язку з тим, що вони володіють значною інформацією по справам про злочини, які пов'язані з організованою злочинністю, про злочини проти державного устрою, про злочини в сфері незаконного обігу наркотиків та деякі інші тяжкі злочини. Заходи безпеки Австрії подібні до заходів безпеки європейських держав: переміщення свідка на безпечну територію, переселення на інше місце проживання (інше місто, або навіть інша держава); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення нових документів; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з існуючими базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [70, с. 69].

В розділі XXI «Злочини проти правосуддя» відсутні норми, які регулюють забезпечення безпеки осіб та притягнення до кримінальної відповідальності. В цьому розділі містяться §290 «Надання свідчень у стані крайньої необхідності» (одна із умов звільнення від кримінальної відповідальності – небезпеки кримінального переслідування) та §301 «Заборонене опублікування» (розповсюдження відомостей про зміст розгляду справи в суді), які частково відносять до проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [142].

По КК *Франції* (ст. 105, ст. 107, ст. 286) передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності «учасника кримінального співтовариства, який заявив про його існування до порушення всякого

кримінального переслідування і який сприяв затриманню співучасників (спільників). В ст. 62-1 КПК, яка введена в дію на основі Закону від 21 січня 1995 року, допускається можливість анонімних свідчень (без вказування відомостей про місце проживання свідка, якщо він про це клопоче). При допиті в поліції, дані про особу перевіряються, встановлюються, хоча в протоколі вказується тільки адреса комісаріату, де відбувається допит. Така адреса зберігається в наступних стадіях кримінального процесу. В кожному поліцейському відділку ведеться спеціальний банк даних, куди заносяться дані про реальне місце проживання свідка, який хоче зберегти це в таємниці. Така форма письмової фіксації цінної доказової інформації розцінюється як один із важливих способів забезпечення безпеки учасників процесу [43, с. 140].

КК Франції має главу IV «Про посягання на відправлення правосуддя». Ст. 343-5 встановлює кримінальну відповідальність за будь-які погрози або інший акт «Залякування» «у відношенні будь-кого, вчинені з метою заставити потерпілого від будь-якого злочину або проступку не подавати скаргу або відкликати її». ст. 434-8 КК Франції (відділ II) використовує таке ж формулювання способу вчинення злочину (будь-яка загроза чи будь-який акт залякування) проти осіб, які відправляють правосуддя (магістрат, присяжні засідателі, будь-яка інша особа, яка засідає в іншому судовому органі, арбітр, перекладач, експерт, адвокат). Відповідальність за посягання по відношенню до заявника або свідка з метою «спонукання їх або до принесення або надання неправдивих свідчень, заяви або свідчення» міститься в ст. 434-15 КК Франції. Протиправний вплив на експерта як учасника судового розгляду заборонений в ст. 434-21 КК Франції, диспозиція якої є відсилочною до ст. 434-15 [42, с. 49]. Отже, кримінальне законодавство Франції регулює питання звільнення від кримінальної відповідальності при наявності насилля, загрози чи залякування, а також питання впливу на учасників процесу. Хоча Франція має більший успіх у захисті учасників кримінального судочинства, ніж Україна, але у вітчизняному законодавстві

передбачені ті самі норми та норми за незастосування заходів безпеки і за розголошення відомостей про застосування цих заходів.

13 серпня 1991 року в *Латвійській Республіці* був прийнятий закон про внесення змін до КПК, на основі якого були включені наступні заходи процесуальної безпеки учасників кримінального процесу: 1) надання свідку, потерпілому та іншим учасникам справи, а також членам їх сімей та іншим близьким особам, яким загрожують вбивством та іншими протиправними діями, права клопотати про захист їх особистості, укриття достовірних даних свідка або потерпілого і застосування до нього псевдоніму в ході провадження по справі в тому числі й на стадії судового розгляду; 2) можливість впізнання поза візуальним контактом з особою, яку опізнають; 3) можливість прослуховування телефонних переговорів свідка, потерпілого та інших осіб по їх проханню без дозволу суду або судді; 4) проведеного закритого судового розгляду згідно мотивованого рішення суду [24, с. 51].

Закон також передбачав застосування інших заходів захисту, які не були вказані. Однак на практиці інші заходи не застосовувалися, оскільки законодавець не передбачав механізм їх реалізації. Тому 12 липня 1997 року в Латвійській Республіці був прийнятий комплекс заходів, що направлені на забезпечення безпеки учасників кримінальної справи. Було прийнято три закони, які виносили зміни до КК, КПУ та Закону про оперативну діяльність [43, с. 143]. Встановлений комплекс заходів направлений на більш ефективно забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, які дають свідчення з кримінальних справ по тяжким злочинах, або до їх законних представників, загроза яким може вплинути на особу, що свідчить по цій справі [27, с. 49].

12 листопада 1994 року була прийнята Програма захисту свідків і потерпілих від злочинів. Ця програма передбачає наступні заходи безпеки: переселення на невідоме місце проживання (ця інформація відома тільки особі, яка забезпечує захист); нова біографія-легенда, яка застосовується до особи, яку взято під захист; нові паспортні данні; використання різних

технічних засобів (наприклад проведення відеоконференції) тощо. Найпопулярнішим заходом безпеки є особиста охорона. Це може здійснюватися наприклад доставка в суд під охороною поліції. В слідчій і судовій практиці застосовуються закрите судове засідання, заслуховування судом свідчень за відсутністю підсудного тощо. Програма передбачає спеціальний процесуальний захист потерпілих та свідків, які дають свідчення по тяжким та особливо тяжким злочинам, коли є підстави вважати, що існує реальна загроза життю, здоров'ю та майну особи. Право на забезпечення безпеки мають також члени сімей та близькі родичі свідків, потерпілих та інших учасників процесу. Крім того, Програма може бути застосована і по відношенню до неповнолітніх, які свідчать по статтям сексуального насилля або жорстокого поводження з ними [43, с. 143].

В главі XXIII Кримінального кодексу Латвійської Республіки «Злочинні діяння проти юрисдикції» в ст. 305 «Порушення правил спеціального захисту осіб» вказано наступне: «1. Недотримання встановленого законом порядку спеціального захисту осіб, а також розголошення даних ідентичності особи, що захищається або її місце знаходження, вчинене особою, якій у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи інших обставин була відома інформація про спеціально захищену особу, і яка була попереджена про нерозголошення цих відомостей, – караються позбавленням волі на строк до 1 року або короткочасним позбавленням волі, або примусовими роботами, або штрафом. 2. Ті самі діяння, вчинені з корисних спонукань – караються позбавленням волі на строк до двох років або короткочасне позбавлення волі, примусовими роботами або штрафом. 3. Умисне розголошення організації, методів, заходів безпеки по спеціальному захисту або відомостей про залучення до забезпечення заходів по захисту особи, вчинене особою, що захищається, якщо в результаті цих дій наступила смерть особи або були причинені інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк до

п'яти років або короткочасне позбавлення волі, примусові роботи або штраф» [141].

Зазначена стаття об'єднує в собі декілька діянь, які в КК України розділені на дві норми ст. 380 та ст. 381. В Латвії в програмі захисту вказаний порядок спеціального захисту осіб, який передбачає неприйняття рішення, невжиття достатніх заходів тощо (подібні діяння, які вказані в ст. 380 КК України). Відповідно до ч.2 ст. 305 КК Латвійської Республіки пропонується внести зміни до вітчизняного законодавства, додавши ч.2 ст. 380 КК України, в якій вказати: «Ті самі діяння, що передбачені в ч.1, вчинені з метою одержання неправомірної вигоди». Це є кваліфікуючою ознакою, тому за відповідне діяння має бути суворіше покарання, ніж те, що передбачене в ч.1 ст. 380 КК України. Аналізуючи ч. 3 ст. 305 КК Латвійської Республіки, доводиться, що розголошення відомостей може бути вчинене не тільки умисно, але й необережно (наприклад, втрата документів, що містять інформацію про застосування заходів безпеки, місце роботи, нові дані про особу, маршрути її пересування тощо; або наприклад, збій комп'ютерної системи, в результаті чого ці відомості стали відомі іншим співробітникам).

У главі 9 КК *Естонської Республіки* (далі – Естонія) «Злочини проти правосуддя» відсутні норми, які передбачають кримінальну відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, або про розголошення відомостей про застосування цих заходів. Але в цій главі передбачаються статті, які служать підставою застосування заходів безпеки до осіб та є гарантією захисту їх прав, свобод та інтересів. Так, ст. 172 КК Естонії «Насилля по відношенню до свідка, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, експерта, спеціаліста, перекладача або понятого чи понятого по відношенню до особи, яка вчинила злочин, а рівно їх близьких, або загроза по відношенню до цих осіб» передбачає наступне: «1. Загроза по відношенню до свідка, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, експерта, спеціаліста, перекладача або понятого з метою перешкоджання здійсненню правосуддя або із помсти до цих осіб за

виконання ними своїх обов'язків чи загроза по відношенню до особи, яка вчинила злочин з метою приховування інших учасників злочину або із помсти за їх викриття, а також загроза по відношенню до їх близьких з цією ж метою», «2. Застосування насилля по відношенню до вказаних осіб з тією ж метою» [144]. Подібні норми вказані в КК України.

Кримінальний кодекс *Литовської Республіки* (далі – Литви) не передбачає відповідальності за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист або за розголошення відповідних відомостей. В главі XXXIV «Злочини та кримінальні проступки проти правосуддя» міститься ст. 247 «Розголошення без дозволу даних досудового розслідування»: «Той, хто до розгляду справи в судовому засіданні і без дозволу слідчого судді, прокурора, посадової особи досудового розслідування розголосив дані досудового розслідування, вчинив кримінальний проступок» [145]. Можна вважати, що застосування заходів безпеки на стадії досудового розслідування та їх розголошення без дозволу уповноваженої особи підпадає під ознаки ст. 247 КК Литви.

В 2005 році Латвія, Литва та Естонія підписали Угоду про співробітництво в області захисту свідків. Угода передбачає рівні можливості захисту свідків або жертв злочинів, які є громадянами балтійських держав, включаючи їх переселення із будь-якої з цих держав в іншу балтійську державу на тимчасове або, якщо держава більше не здатна забезпечити безпеку цієї особи – на постійне проживання [71, с. 48].

16.05.2008 року в *Республіці Молдова* був прийнятий Закон №105 «Про захист свідків і інших учасників кримінального процесу», який вступив в силу 27.09.2008 року. Ст. 13 цього Закону передбачає негайні заходи захисту (протягом 24 годин): 1) забезпечення особистої безпеки, безпеки житла, місця знаходження чи майна особи; 2) прослуховування переговорів особи у відповідності до КПК; 3) спостереження за особою за допомогою аудіо- і відео- засобів відповідно до положень КПК; 4) тимчасове поміщення особи в безпечне місце; 5) охорона переміщення або обмеження переміщення

особи; 6) надання спеціальних активних та пасивних засобів для особистого захисту. Ст. 13-1 передбачає «Негайні заходи, що застосовуються до особи в місцях тримання під вартою»: 1) поміщення особи в місце, яке спеціально обладнане для цієї мети; 2) перевід особи в інше місце тримання під вартою; 3) транспортування особи з застосуванням посилених заходів безпеки; 4) встановлення сигналізації в місцях тримання під вартою; 5) встановлення в місцях тримання під вартою прямого телефонного зв'язку з черговою частиною місця тримання під вартою і з компетентним органом. Заходи захисту (ст.14): 1) захист ідентифікаційних даних; 2) застосування спеціальних способів допиту; 3) зміна місця проживання, місця роботи чи навчання; 4) зміна особистості, зміна зовнішності; 5) встановлення системи охоронної сигналізації в житлі чи місці знаходження особи; 6) зміна номера телефона; 7) забезпечення охорони майна. Ст. 22 «Заходи надання допомоги»: 1) інтеграція в інше соціальне середовище; 2) сприяння в отриманні нової професії; 3) забезпечення достойного доходу до надання місця роботи; 4) професійна перекваліфікація; 5) медична допомога; юридична допомога; 6) психологічна і соціальна допомога [102].

В главі XIV КК Республіки Молдова «Злочини проти правосуддя» ст. 316 «Розголошення відомостей про заходи безпеки, що застосовуються до судді, судового виконавця, учасника кримінального процесу або співробітника компетентного органу з захисту свідків» вказує: «1. Розголошення відомостей про заходи безпеки, що застосовуються до судді, судового виконавця, учасника кримінального процесу або співробітника компетентного органу з захисту свідків, а рівно по відношенню до їх близьких родичів, – штраф у розмірі від 550 до 750 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до 2 років», «2. Ті самі діяння, вчинені а) вчинені особою, якій ці відомості довірені у зв'язку з її службовим становищем; б) якщо настали тяжкі наслідки, – позбавлення волі на строк від 3 до 5 років з позбавленням права займати відповідну посаду або займатися відповідною діяльністю на строк до 5 років.» ст. 320-1 КК

Республіки Молдови «Невиконання заходів захисту жертв насилля в сім'ї, встановлених захисним приписом» зазначає: «Умисне невиконання або ухилення від виконання заходів захисту жертв насилля в сім'ї, встановлених судовою інстанцією в захисному приписі» [147]. Аналізуючи дані статті, можна зробити висновок, що розголошення відомостей про заходи безпеки подібне до вітчизняного законодавства. В ст. 316 вказаний перелік осіб, до яких заходи безпеки можуть бути застосовані, але щодо вітчизняного законодавства, то в нормі КК України вказувати коло осіб не потрібно, оскільки вони передбачені в ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Законодавство Республіки Молдови також передбачає захист жертв насилля в сім'ї, виділяючи їх окремо. Але в нашій державі не потрібно вводити таку норму, оскільки забезпечення безпеки повинно бути здійснене по відношенню до будь-якого учасника кримінального судочинства, враховуючи тяжкість злочинів та при наявності загрози здоров'ю, життю, майну чи житлу особи.

В *Республіці Польща* (далі – Польща) під правосуддям розуміється тільки діяльність судів. Ст. 245 КК Польщі передбачає відповідальність за насилля до деяких учасників процесу. Однак відсутні норми, які регулюють забезпечення безпеки осіб, які ведуть провадження по справі, а також інших осіб, які беруть участь у здійсненні правосуддя. Також польським кримінальним законодавством не встановлена відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист. В главі XXX КК Польщі «Злочини проти правосуддя» існує ст. 241, яка передбачає «§1. Хто до судового розгляду без дозволу публічно розголошує дані досудового розслідування», «§2. Тому ж покаранню підлягає той, хто публічно розголошує дані закритого судового розгляду» [148]. Таким чином, можна передбачити, що ця норма регулює розголошення заходів безпеки, які застосовуються на стадії досудового розслідування або судового розгляду.

КПК Польщі передбачає ситуацію, коли загроза свідку або потерпілому настає після того, як особа було допитана під справжнім ім'ям. В цій

ситуації, протокол допиту вилучається, проводиться повторний допит під псевдонімом, потім новий протокол долучаються до матеріалів кримінальної справи [156, с. 213].

Найбільш позитивну практику в сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства мають *Сполучені Штати Америки* (далі – США). На основі її Програми захисту свідків були розроблені подібні програми в Словаччині, Австралії, Канаді, Південній Африці тощо. В рік прийняття Програми за її допомогою були захищені 92 свідки. У період з 1975 по 1977 рік в середньому 450 свідків щорічно залучалися в Програму, у першій половині 90-х років – близько 200 свідків у рік. До 1996 року кількість захищених становила близько 15 000 осіб. Однією з основних умов є те, що жоден свідок не може бути прийнятий в Програму, якщо він не є «дуже важливим свідком по справі, яка стосується значного злочину, вчиненого організованою злочинною групою, чи іншого тяжкого злочину, і якщо тільки цей свідок підлягає небезпеці в результаті дачі показань». У додаток до цього критерію рекомендується, щоб щорічно в Програму приймалось не більше 360 свідків, оскільки лише такій кількості свідків може бути забезпечений захист [27, с. 52-53]. З моменту реалізації програми захисту свідків «WITSEC» в 1971 році її можливостями скористалися 18 400 осіб, з них 8 500 свідків і 9 900 членів їх сімей. В середньому через програму, таким чином, проходили 438 осіб за рік [54]. У період з 1971 до 2011 року понад 8300 свідків (переважно особи, які співпрацювали з судочинством) і 9800 членів їх сімей взяли участь у Програмі [131, с. 124].

Окрім ефективних правових і практичних заходів забезпечення безпеки свідків, які застосовують у США, важливу роль відіграє створення ефективного механізму фінансування цих заходів та посилення кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я чи майно учасників кримінального процесу [28, с. 28-29]. Уряд Сполучених Штатів Америки щороку виділяє на програму захисту близько 60–100 млн. доларів, а на кожну особу, щодо якої застосовують заходи забезпечення безпеки, – 40 тис.

доларів. За період 1970–2005 рр. у США до програми захисту жертв злочинів включено понад 7 500 свідків та 9 600 членів їхніх сімей. У 2003 р. Службі маршалів для забезпечення безпеки вищезазначених осіб було виділено 53 млн. доларів США [29, с. 282].

В США свідок, життя і здоров'я якого піддається небезпеці, до початку судового розгляду, а також на період його проведення можуть бути поміщені в спеціально обладнане приміщення, на час розслідування їм можуть бути надані кодові імена. Свідкам по особливо серйозним кримінальним справам після свідчень в суді отримують документи на нове ім'я, їм присвоюються нові номери в системі соціального забезпечення, відшкодовуються витрати на переїзд на нове місце проживання, їм допомагають знайти роботу, для них розробляється нова біографія тощо. Особи, які розголосили подібні відомості можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності та несуть покарання у вигляді тюремного ув'язнення на строк до п'яти років або штраф до 5 тис. долл. Крім того, в США діє федеральне законодавство і законодавство штатів, направлене проти спроб «за допомогою хабарів, неправдивих повідомлень, залякування або сили чи за допомогою погроз створювати перешкоди, затримати або перешкодити іншій особі повідомити слідчому інформацію, яка стосується будь-якого порушення кримінального закону США». Закон передбачає також покарання за нанесення особистого або майнової шкоди будь-якій особі, яка надала інформацію слідчому [12, с. 62].

Таким чином, практика застосування Програми захисту свідків США має переваги, тому що законодавство передбачає недопущення застосування різного впливу на особу, регулює питання завдання шкоди та її відшкодування, а також питання підкупу для ненадання свідчень тощо.

Перейняла американський досвід і розробила подібну Програму захисту свідків і потерпілих *Словацька Республіка*. Під дію Програми захисту свідків і потерпілих попадають особи, які повідомляють суду важливі свідчення про злочинну діяльність терористичних організацій, про

осіб, які готують або вчинили терористичний акт, про злочинну діяльність організованих злочинних угруповань. Під дію програми можуть потрапити й ті особи, які самі приймали участь у вчиненні злочину, але від подальшого їх вчинення відмовилися. Але у зв'язку з тим, що ці особи є злочинцями, то будь-яка їхня інформація перевіряється. Співробітники поліції під дію програми не попадають. По відношенню до них передбачені інші спеціальні соціальні норми [12, с. 63].

У випадку, коли підзахисній особі загрожує серйозна небезпека, застосовується довготривалий захист, який супроводжується зміною ідентичності зовнішності. При цьому, змінюється зовнішність не тільки підзахисної особи, а й її близьких. Разом з цим застосовується спеціальний захід безпеки – зміна місця проживання (в інше місто або навіть в іншу країну). Для сім'ї створюється «нова історія», видаються нові документи, розробляють легенду, переміщують в безпечне місце. Спеціальні служби захисту свідків навчають підзахисних осіб і їх близьких користуватися соціальними мережами, включаючи використання веб-камери, пропонують їм використовувати віртуальні дані. Розміщення інформації про себе, а також розміщення фото- та відео- матеріалів проходить під суворим контролем служби захисту свідків [12, с. 63].

Словацька Республіка є досить корумпованою державою, у зв'язку з чим необхідно жорстко зберігати правила конспірації при забезпеченні безпеки свідків. Для виключення розшифровки проведеної службою захисту свідків заходів по забезпеченню безпеки підзахисну особи, а також для уникнення розголошення інформації про зміну ідентичності підзахисної особи передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до двох років. Надання показань свідками в суді завжди пов'язане з ризиком для життя свідка, коли на нього може бути здійснене посягання. З метою виключення даних обставин (приблизно 30% випадків) підзахисна особа в суд не доставляється, а його показання транслюються за допомогою відеозв'язку [137, с. 3].

В КПК *Республіки Білорусь* (далі – Білорусь) інститут забезпечення безпеки учасників процесу виділений в окрему главу 8. Так, кримінально-процесуальне законодавство передбачає як процесуальні, так й інші заходи забезпечення безпеки. Відповідно до ст. 66 КПК, до процесуальних заходів безпеки відносяться: нерозголошення відомостей про особу; звільнення від явки в судове засідання; закрите судове засідання. А до інших заходів безпеки: використання технічних засобів контролю; прослуховування переговорів, які ведуть до використання технічних засобів зв'язку, та інших переговорів; особиста охорона, охорона житла та майна; зміна паспортних даних і зміна документів; заборона на видачу відомостей [153].

Законом Білорусі від 13.12.1999 № 340-3 «Про державний захист суддів, посадових осіб правоохоронних і контролюючих органів» встановлено систему заходів державного захисту життя, здоров'я і майна суддів, посадових осіб правоохоронних і контролюючих органів, здійснення якими службової діяльності, може бути пов'язане з небезпекою щодо них та їхніх близьких родичів, що сприяє створенню належних умов для здійснення правосуддя та протидії злочинності [28, с.78-79]. Треба відмітити, що перелік процесуальних та інших заходів захисту не є вичерпним. В Білорусі 13 квітня 2009 р. вступила в силу Угода про захист учасників кримінального судочинства, підписана в ході засідання Ради голів держав СНД в м. Мінськ 28 листопада 2006 р., де передбачена можливість по проханню сторони, якій потрібен захист, надання заходів безпеки, які не передбачені в ст. 66 КПК [135].

Новий порядок захисту свідків був прийнятий в Білорусі 26 січня 2016 року, затверджений Радою Міністрів №44 від 21 січня 2016 року, вступив в силу 25 січня 2016 року. Згідно постанові, до осіб, які підлягають захисту відносяться ті, які співпрацювали чи співпрацюють конфіденційно з органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. До цієї категорії можуть бути віднесені судді, посадові особи правоохоронних та контролюючих органів, співробітники державної охорони та їхні близькі

родичі тощо. Також захист розповсюджується на учасників кримінального процесу, які захищають свої права або захищають чи представляють інтереси інших осіб. Умовою застосування відповідних заходів є наявність реальної загрози життю, здоров'ю чи збереженню майна особи. Під захист можуть бути взяті й їх близькі родичі. Серед заходів захисту, які можуть бути застосовані до вищезазначених категорій учасників процесу відносяться: особиста охорона; охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку; тимчасове розміщення в безпечному місці; зміна місця роботи; переселення на інше місце проживання; зміна даних документа, що посвідчує особу; зміна документів тощо [99].

Ст. 408 КК Білорусії «Умисне розголошення відомостей про заходи безпеки, що застосовуються до учасників кримінального процесу» передбачає: «1. Умисне розголошення відомосте про заходи безпеки, що застосовуються до судді, народного засідателя або іншої особи, яка бере участь у відправленні правосуддя, судового виконавця, потерпілого, свідка, інших учасників кримінального процесу або їх близьких, вчинене особою, якій ці відомості були довірені або стали відомими у зв'язку з її службовою діяльністю, – штраф, або позбавлення права займати відповідну посаду або займатися відповідною діяльністю, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк», «2. Те саме діяння, якщо настали тяжкі наслідки, – позбавлення волі від 1 року до 5 років.» [146]. Таким чином, в Республіці Білорусь, як і в Латвії передбачена кримінальна відповідальність лише за умисне розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист. Не заслуговує підтримки те, що до кримінальної відповідальності може бути притягнена особа, яка лише умисно розголошувала такі відомості.

Згідно п. 1 ст. 17 Наказу про захист свідків в Спеціальному адміністративному районі *Китаю Гонконг*, розкриття даних про особу або місцезнаходження учасників програми захисту свідків або кандидата на

участь у ній особами, які не мають для цього законних повноважень або суттєві підстави, розглядається як серйозний злочин, і карається позбавленням свободи на строк до 10 років [127, с. 55].

В деяких судових системах, на прикладі *Австралії і Спеціального адміністративного району Китаю Гонконг*, законодавство передбачає, що співробітник уповноваженого органу та всі інші особи, які приймають участь у програмі захисту свідків, не несуть відповідальності у зв'язку злюбими діями, позовами або судочинством (включаючи кримінальне судочинство), якщо дія або бездіяльність були сумлінними при здійсненні чи передбаченому здійсненні покладених на них законом повноважень. Однак, на *Філіппінах і в Тайланді* закон передбачає, що при зриві операції, який привів до завдання шкоди, інвалідності або смерті сім'ї, сім'я свідка має право на компенсацію [127, с. 73]. Отже, в Єдиній програмі України необхідно вказати умови, при яких співробітник органу, який забезпечує здійснення безпеки особи, може бути звільнений від кримінальної відповідальності, а також умови, за яких підзахисний або члени його сім'ї можуть отримати компенсацію.

В *Нідерландах* особа, яка остаточно вирішила змінити ім'я, не може при цьому змінити дані про місце та дату народження, так як від них залежать громадянські і політичні права, такі як право на пенсійне забезпечення і право голосу. Тому особам, які задіяні до програми, нові особисті дані зазвичай надаються на тимчасове використання, що дозволяє при цьому змінювати місце та дату народження. По закінченню участі в програмі втрачають дійсність і ці тимчасові особисті дані [127, с. 81].

В розділі XII КК *Республіки Грузія* «Злочини проти судової влади» у главі XVI «Злочини проти діяльності судових органів» передбачені ст. 364 «Перешкоджання здійсненню правосуддя або провадження попереднього розслідування», ст. 365 «Погрози або насилля у зв'язку із здійсненням правосуддя або провадженням попереднього розслідування», які є гарантією

захисту прав, свобод та інтересів людини, служать підставою для застосування до особи заходів захисту.

Ст. 367 «Розголошення таємниці про заходи безпеки, що застосовуються до члена Конституційного Суду, судді, засідателя, інших учасників судочинства або кримінального процесу» передбачає наступне: «1. Розголошення таємниці про заходи безпеки, що застосовуються до члена Конституційного Суду, судді, засідателя, інших учасників судочинства, судового виконавця, потерпілого, свідка або інших учасників кримінального процесу чи їх близьких родичів, особою, якій така таємниця стала відома або довірена у зв'язку з її службовим становищем, – штраф або обмеження волі на строк до 2 років, або арешт на строк до 4 місяців», «2. Ті самі діяння, якщо настали тяжкі наслідки, – позбавлення волі на строк до 5 років» [143]. Дана норма є подібною до норми, яка вказана в КК Республіки Білорусь.

Таким чином, проаналізувавши норми кримінального законодавства деяких держав, можна обрати позитивний досвід для вітчизняного законодавства. Наприклад: 1) ввести поняття «негайні (термінові)» заходи безпеки, які застосовуються впродовж 24 годин, а також вказати повний їх перелік (оскільки застосування заходи безпеки у вигляді зміни зовнішності (шляхом медичного втручання), разом з тим зміна документів не можуть бути застосовані протягом 24 годин); 2) додати до переліку заходів безпеки ще один для всіх учасників кримінального судочинства (оскільки такий захід застосовується тільки для співробітників правоохоронних та судових органів) – тимчасове поміщення особи у безпечне місце (це може бути спеціально обладнане приміщення, квартира тощо); 3) додати примітку до ст. 380 КК України та викласти її в наступній редакції: «Службова особа звільняється від кримінальної відповідальності у разі вчинення нею вчасно всіх необхідних, достатніх та ефективних заходів безпеки щодо особи, яка потребує захисту (та/або членів її сім'ї), але тяжкі наслідки для підзахисної особи все одно настали.».

Висновки до першого розділу

При дослідженні основоположних засад кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист, були виділені проблеми, які необхідно вирішити шляхом внесення відповідних змін та доповнень до вітчизняного законодавства. Злочини проти правосуддя, які пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, за вказаними статистичними даними є непоширеними та за досліджуваний період не було засуджено жодну особу. Це не означає, що ці злочини не мали місце, це означає, що досліджувані склади злочину мають деякі вади, які слід усунути.

З метою гуманізації кримінального законодавства, пропонується доповнити примітку у ст. 380 КК України та вказати умови звільнення від кримінальної відповідальності за передбачені у диспозиції статті діяння, якщо службова особа вчасно застосувала всі необхідні, достатні та ефективні заходи безпеки щодо учасників кримінального судочинства, але все одно настали тяжкі наслідки.

Також на законодавчому рівні повинно бути передбачене матеріальне забезпечення та відшкодування збитків підзахисній особі або її сім'ї, якщо діяння службової особи, яка повинна була здійснити захист, були недостатніми, неефективними або ненадійними. Таким чином дану норму про матеріальне забезпечення та відшкодування збитків необхідно в обов'язковому порядку зазначити в бюджетному законодавстві. Порядок та механізм реалізації відшкодування прописати в Єдиній програмі.

В ст. 380 КК України необхідно додати ч. 2, в якій вказати відносно виконання (не виконання) діянь, передбачених в ч.1 цієї статті, але вчинені з метою одержання неправомірної вигоди, за яке повинне бути більш суворе покарання. Кримінальне законодавство Латвійської Республіки стосовно забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, подібне до нашого законодавства, тому у КК України можна внести відповідні доповнення. Розглянувши кримінальне законодавство в сфері

забезпечення безпеки осіб, які взяті під захист, найбільший успіх в цьому мають держави, в яких існують програми захисту свідків, потерпілих та інших учасників процесу. Тому, враховуючи досвід зарубіжних держав, в Україні існує нагальна потреба у прийнятті Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, в якій повинні бути вказані коло осіб, до яких вона може бути застосована; коло суб'єктів, які можуть забезпечити захист; перелік заходів безпеки; на прикладі Республіки Молдови, ввести поняття негайних заходів безпеки (ті, що застосовуються протягом 24 годин); види юридичної відповідальності за вчинення або невчинення діянь; підстави притягнення до кримінальної відповідальності; умови звільнення від відповідальності тощо.

Нині в Україні законодавство по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства не передбачає видів допомоги для цих осіб. Пропонується в Єдиній програмі передбачити заходи надання медичної, психологічної, соціальної, юридичної допомоги, сприяння в отриманні нової професії, перекваліфікації та адаптації в суспільстві.

Враховуючи досвід деяких держав, у запропоновану Єдину програму також можна визначити перелік кримінальних правопорушень, за які в обов'язковому порядку за умови наявної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну підзахисної особи, повинні бути застосовані конкретні заходи безпеки. Враховуючи погляди науковців та практиків, доводиться те, що при розслідуванні та розглядів особливо тяжких злочинів та тяжких злочинів заходи безпеки мають бути застосовані в комплексі, тобто декілька заходів одночасно.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ЩОДО ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

2.1 Об'єкт складів злочинів щодо забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України

Обов'язковим елементом складу будь-якого злочину є об'єкт. Визначення поняття об'єкта злочину в КК України відсутнє, проте ознаки, що його характеризують (суспільні відносини, у сфері яких завдається шкода або створюється загроза її заподіяння; предмет злочину; потерпілий від злочину) відображені в окремих нормах Особливої частини КК України. Особлива частина КК України за родовим об'єктом поділена на розділи. В розділі XVIII об'єднані всі злочини проти правосуддя. До прийняття КК України 1960 року в законодавстві й теорії права під поняттям «правосуддя» розуміли винятково судову діяльність щодо розгляду та вирішення справ [37, с. 318].

Правильне встановлення об'єкта злочинного посягання має велике теоретичне та практичне значення, оскільки саме це сприяє з'ясуванню соціально-політичної суті злочину, зокрема характеру та ступеню його суспільної небезпечності. Так, суспільна небезпечність злочинів, передбачених ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» можна визначити як перешкоджання виявленню, розкриттю, припиненню, попередженню, запобіганню й розслідуванню злочинів, збереженню в таємниці інформації досудового слідства й судового розгляду, а також діяння, що ставлять під

загрозу життя, здоров'я, майно й особисту безпеку осіб, діяльність яких пов'язана із здійсненням правосуддя.

В історичному плані щодо визначення об'єкта злочину у вітчизняній науці існує декілька концепцій, які можна розділити на: досоціалістичні, зумовлену марксистсько-ленінським вченням соціалістичну концепцію та сучасні концепції об'єкта злочину [19, с. 94].

Представники досоціалістичних концепцій розглядали об'єкт злочину, як з точки зору суб'єктивного права, так і норм права. Зокрема, В. Д. Спасович визнавав об'єктом злочину право громадянина, яке охороняється державою за допомогою покарання [136, с. 94]. Деякі з науковців стверджували, що об'єктом злочину може бути: предмет, на який направлений злочин або над яким здійснюється злочин; людина зі своїми невід'ємними правами; життєві інтереси, які охороняються правовими нормами; сама правова норма тощо. У зв'язку з розвитком суспільних, економічних, політичних та правових відносин з'являються нові види злочинів, тому визначення об'єкта злочинів, які пропонувала досоціалістична концепція все частіше починають критикувати. Науковці пропонують принципово нову концепцію, яка має остаточно визначити суть та роль об'єкта в кримінальному праві. Ця концепція розвивалась під впливом марксистсько-ленінським соціалістичного вчення, тому й отримала відповідну назву. Дана концепція під об'єктом будь-якого злочину визнавала лише суспільні відносини. Прихильники сучасної концепції до об'єкта злочину крім суспільних відносин відносять майно, цінності, блага, правові норми тощо.

Одним із перших, хто визнавав об'єкт злочину в якості суспільних відносин, був А. А. Піонтковський, який зауважував, що кожний злочин, який вчиняється в нашій країні, прямо або опосередковано посягає на суспільні відносини соціалістичного суспільства [113, с. 111]. Суспільні відносини – це особливий суспільний статус особи, її місце і роль серед людей [67, с. 10]. М. Й. Коржанський відстоював позицію, що об'єкт злочину

– це суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону [67, с. 24]. Г. П. Новоселов стверджує, що об'єктом будь-якого злочину, а не тільки спрямованого, виступають люди, які в одних випадках виступають в якості окремих фізичних осіб, а в других – як певного роду множинність осіб, наділених чи не наділених статусу юридичної особи, в третіх – як соціум (суспільство). С. Б. Гавриш під об'єктом злочину розуміє правове благо як певну цінність, тобто матеріальні явища: життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо [19, с. 96]. С. Б. Гавриш не визнає суспільні відносини як об'єкт злочину, обґрунтовуючи це твердженням тим, що суспільні відносини є нічим іншим, як формою наукової абстракції, кримінальне право охороняє, за його словами, безпосередньо життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо [22, с. 28].

Досить оригінальне визначення пропонує В. К. Грищук, який розглядає об'єкт злочину як позитивні, особливо цінні суспільні відносини, які охороняються законом, предметом яких є конкретні соціальні цінності, яким злочином завдана або завдається значна шкода, або створюється загроза вчинення значної шкоди [30, с. 37].

Проаналізувавши погляди науковців, все ж таки під об'єктом злочину необхідно визнавати тільки суспільні відносини, які охороняються кримінальним законодавством та на які посягає суб'єкт злочину. Оскільки під охорону кримінального законодавства поставлені саме суспільні відносини, які виникають відносно самих цінностей, блага, природних об'єктів тощо.

Суттєве практичне та теоретичне значення має класифікація об'єкта злочину. Традиційними для вітчизняного кримінального права є класифікації об'єктів злочину за «горизонталлю» та «вертикаллю». У науці кримінального права виділяють триступеневу класифікацію об'єктів «по вертикалі» (загальний, родовий та безпосередній). Така класифікація цілком відповідає потребам практики, є дуже логічною, оскільки ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального» (загальний об'єкт), «особливого»

(родовий об'єкт) та «окремого» або як ще називають «одиночного» (безпосередній об'єкт). Загальним тут є вся сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (загальний об'єкт); особливим – окремі однорідні за своїми властивостями групи суспільних відносин, охоронювані певною сукупністю кримінально-правових норм (родовий об'єкт); окремим – конкретні суспільні відносини, охоронювані конкретними кримінально-правовими нормами від конкретних злочинних посягань (безпосередній об'єкт). Така класифікація дає змогу визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення. Загальний об'єкт утворює сукупність усіх суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність. До цієї сукупності входять різні за своєю сукупністю відносини (життя й здоров'я людей, мирне співіснування держав, економічна й політична основа держави, власність і система господарювання та ін.). Під родовим (груповим) об'єктом розуміється об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною й економічною сутністю суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [78, с.104-105].

У вітчизняних наукових джерелах даються різні визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. М. Й. Коржанський під родовим об'єктом злочинів проти правосуддя розумів всю систему суспільних відносин, що утворює правосуддя в державі. М. І. Бажанов розглядав родовий об'єкт злочинів проти правосуддя через зміст самої системи даних злочинів. Вказував на те, що під посяганнями на діяльність суду потрібно розуміти й діяльність усіх органів, що сприяють здійсненню судом його функцій, а також органи, що забезпечують виконання рішень, вироку та призначеного ним покарання. В свою чергу, В. М. Бурдін та В. І. Осадчий висловлювали думку, що діяльність з виконання вироків виноситься за межі правосуддя, обстоювали єдність процесуального кримінально-правового значень поняття «правосуддя» й пропонували внесення відповідних змін та

уточнень до КК України. Можна погодитись з висловленою думкою О. О. Кваші, яка звертала увагу на те, що відповідальність за посягання на правосуддя досить часто передбачалася в різних главах (розділах) кримінальних кодексів. Це, очевидно, обумовлене складністю визначення родового об'єкта даної категорії злочинів. В юридичній науці існує й інша позиція, згідно з якою поняття правосуддя охоплює не лише діяльність судів, а й органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, що відають виконанням покарань [25, с. 358-359].

Родовим об'єктом злочинів проти правосуддя виступають суспільні відносини, що виникають між Конституційним Судом України, судами загальної юрисдикції та учасниками процесу при розгляді та вирішенні конституційних проваджень, цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Злочини проти правосуддя можна визначити як передбачені розділом XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК України, суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на суспільні відносини, які виникають під час відправлення правосуддя, вчиненні суб'єктами злочину [25, с. 362-363].

Родовим об'єктом злочинів проти правосуддя учені називають відносини у сфері нормальної діяльності: органів суду та досудового розслідування; прокуратури; органів, які здійснюють виконання ухвал, постанов, вироків, інших судових рішень та призначених покарань тощо [61, с. 381].

Багато науковців у межах родового об'єкта злочинів проти правосуддя виокремлюють і видові об'єкти. Протягом більше ніж шістдесяти років з моменту появи в КК УРСР глави «Злочини проти правосуддя» висловлювалися думки з приводу поділу злочинів цієї сукупності на певні групи, пропонувалися різні класифікації. З метою узагальнення всі наявні позиції за критерієм, який покладений в основу класифікації, можливо зарахувати до однієї з двох груп: 1) класифікація злочинів проти правосуддя

залежно від схожості суб'єктів; 2) класифікація злочинів проти правосуддя, що ґрунтується на схожості безпосередніх об'єктів злочинів проти правосуддя [11, с. 111].

В кримінально-правовій науці існують також й інші критерії для типізації злочинів проти правосуддя. Так, зустрічаються пропозиції відрізнити злочини проти правосуддя залежно від органу, якому завдається шкода, залежно від характеру впливу на особу потерпілого, залежно від форми здійснення правосуддя, за способом скоєння злочину, за механізмом заподіяння шкоди об'єкту злочину тощо.

Найбільш точну класифікацію злочинів проти правосуддя за безпосереднім об'єктом запропонував А. А. Бражник та виділив такі їх види:

I. Загальні злочини проти правосуддя (ст. ст. 375-379, 382, 388, 397-400 КК України): 1) злочини, що посягають на відносини із забезпечення винесення законного рішення, його виконання як загалом, так і в частині майнових стягнень (ст. ст. 375, 382, 384-386, 388 КК України); 2) злочини, що посягають на відносини із забезпечення неутручання в діяльність суду, професійну діяльність учасників судочинства (ст. ст. 376, 376-1, 397 КК України); 3) злочини, що посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність учасників судочинства (ст. ст. 377-379, 398-400 КК України).

II. Злочини проти правосуддя, що можуть здійснюватися виключно в сфері кримінального правосуддя (ст. ст. 371-374, 380-381-1, 383, 387, 389-396 КК України): 1) злочини, що посягають на відносини із забезпечення основних завдань кримінального процесу (ст. ст. 371, 372, 374 КК України); 2) злочини, що посягають на відносини із забезпечення надходження достовірних відомостей у кримінальному провадженні, додержання належного процесуального порядку отримання доказів, своєчасного припинення й розкриття злочинів (ст. ст. 373, 380-381-1, 383, 387, 396 КК України); 3) злочини, що посягають на відносини із забезпечення невідворотності та своєчасності виконання покарання (ст. ст. 389, 389-1, 390 КК України); 4) злочини, що посягають на відносини, спрямовані на

забезпечення режиму й порядку відбування покарання та застосування примусових заходів, що здійснюються на підставі рішення суду (ст. ст. 391-395 КК України) [11, с. 112].

Існують також інші класифікації злочинів проти правосуддя, наприклад: 1) злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду (ст. ст. 371, 372, 374, 375, 376, 376-1, 397 КК України); 2) злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства (ст. ст. 377, 398, 378, 399, 379, 400 КК України); 3) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі (ст. ст. 373, 383, 384, 385, 386 КК України); 4) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та попередження злочинних посягань (ст. ст. 380, 381, 387, 396, 395 КК України); 5) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного ним покарання (ст. ст. 382, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394 КК України) [78, с. 487].

Для глибокого та детального аналізу проблеми забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, необхідно визначити саме поняття «правосуддя». У вітчизняному законодавстві відсутнє визначення поняття «правосуддя», хоча й використовується постійно, тому серед науковців немає єдиної точки зору щодо його визначення.

Аналізуючи більшість визначень поняття «правосуддя», в юридичній літературі можна виділити два підходи. Перший – традиційний: під правосуддям розуміють правозастосовчу діяльність суду з розгляду й вирішення в встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справ з метою охорони прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Другий підхід щодо розуміння правосуддя є ширшим і на думку деяких науковців

таким, що відповідає сучасним віхам розуміння правосуддя. Прибічники такого підходу під правосуддям розуміють не лише діяльність судових органів, а й діяльність органів, що сприяють здійсненню правосуддя, зокрема, органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які відають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань. Наприклад, С. А. Денисов наголошує на тому, що думки та теоретичні положення, які обґрунтовують, що правосуддя здійснюється тільки судом, не відповідає сутності цього поняття й явища [36, с. 755-756]. В. О. Навроцький також притримується позиції, що «правоохоронні органи поряд із судовими органами утворюють систему органів правосуддя» [36, с. 755-756].

Згідно зі ст. 124 КУ правосуддя в державі здійснюється виключно судами (суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України). Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, тому судам належить велика роль у зміцненні законності. Але правосуддя неможливо здійснювати без діяльності органів досудового слідства, прокуратури, а також органів, які виконують судові рішення, вирoki та постанови. Тому законодавець встановлює кримінальну відповідальність не лише за посягання на нормальну діяльність суду щодо здійснення правосуддя, а й на правильну діяльність органів, які забезпечують здійснення правосуддя [75, с. 374].

В. М. Трофименко розумів правосуддя, як державну діяльність, що здійснюється судом у спеціальній процесуальній формі шляхом розгляду в судових засіданнях кримінальних справ про суспільно небезпечні діяння та інші правопорушення, які тягнуть за собою застосування (або відмову від застосування) - шляхом прийняття загальнообов'язкового рішення (акту правосуддя) - істотних заходів державного примусу, й цивільних справ, пов'язаних із захистом порушеного права або інтересу, що охороняється законом, або з метою боротьби з правопорушеннями й злочинністю, зміцнення правопорядку, захисту інтересів держави, прав і свобод громадянина [25, с. 357].

В. М. Лаговський взагалі розглядає правосуддя як особливу функцію державної влади, що здійснюється через розгляд і вирішення в судових засіданнях юридичних справ зі спорів, стосовних до прав та інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та кримінальних справ і застосування встановлених законом карних заходів щодо осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдання невинних [85, с. 20].

Оригінальну позицію має російська дослідниця О. Б. Мізуліна, на думку якої, правосуддя – це право людини на суд, незалежний від держави та особистих прихильностей суддів, адже лише такий суд здатен гарантувати їй право на свободу [89, с. 48].

Поряд з проблемою визначення поняття правосуддя С. Є. Дідик зазначає, що не існує єдиної думки відносно розуміння системи органів правосуддя. У вузькому значенні до органів правосуддя відносять лише суди. У широкому – окрім судів, відносять і правоохоронні органи, що сприяють здійсненню правосуддя, які в сукупності утворюють систему органів правосуддя. Доречно зазначають науковці, які відстоюють розуміння органів правосуддя у власному значенні (вузькому), обґрунтовуючи свою позицію тим, що правоохоронні органи, які сприяють здійсненню правосуддя при реалізації своєї процесуальної діяльності вступають в суспільні відносини урегульовані кримінально-процесуальним правом [36, с. 755-756]. В даному дослідженні підтримується погляд С. Є. Дідика, який вважає, що правоохоронні органи створюють лише умови для здійснення правосуддя та до органів правосуддя не відносяться. Буде логічно й правильно не використовувати відносно них термін «органи правосуддя», а називати їх «органи, що сприяють здійсненню правосуддя» [36, с. 755-756]. У зв'язку з цим потрібно розмежовувати поняття «правосуддя» і «діяльність, що сприяє здійсненню правосуддя». Під терміном «діяльність, що сприяє здійсненню правосуддя» потрібно розуміти процесуальну діяльність службових осіб правоохоронних органів (попереднього розслідування, дізнання, прокуратури та ін.) і громадян (потерпілих, свідків, спеціалістів

та ін.), що пов'язана з створенням необхідних умов (дачі правильних свідчень, закріплення достовірних доказів та ін.) для всебічного й об'єктивного розгляду справи судом і прийняття ним справедливого рішення (вироку). Органи, які сприяють здійсненню правосуддя, є органами державної влади, які виконують й інші функції: управлінські, господарські, організаційні та ін. Кримінальний закон охороняє не всі види діяльності цих органів. Лише їхня специфічна діяльність по вирішенню задач правосуддя, спрямована на виявлення та покарання винних у вчиненні злочинів осіб, вирішення цивільних, адміністративних та інших справ, виконання судових рішень, що знаходяться під охороною кримінально-правових норм, зокрема, стосовно злочинів проти правосуддя [36, с. 755-756].

Отже, для подолання дискусій відносно поняття правосуддя та системи органів правосуддя, більш точною була б назва розділу XVIII КК України у такій редакції: «Злочини проти правосуддя та органів, які сприяють здійсненню правосуддя». Узагальнюючи розглянуту проблему щодо визначення поняття правосуддя, то підтверджується позиція Н. Ю. Алексєєвої, яка під правосуддям розуміє правозастосовчу діяльність суду з розгляду та вирішення в передбаченому законом процесуальному порядку цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ, а також конституційного судочинства й діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя та забезпечують виконання його рішень, а саме: органи дізнання, досудового слідства, прокуратури та органи, які відають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань [1, с. 132].

Найбільш істотне значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України й яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Із цього визначення передусім випливає, що безпосереднім об'єктом, так

само як загальним і родовим, можуть визнаватися тільки суспільні відносини, а не будь-які блага й цінності. Тому необґрунтованими видаються спроби підмінити суспільні відносини, що виступають об'єктом злочину, будь-якими іншими соціальними явищами: «елементами суспільних відносин», їх «матеріальним виразом», тим, що стоїть за безпосереднім об'єктом; охоронюваними кримінальним законом «умовами нормального функціонування соціального встановлення» та ін. При такому визначенні безпосереднього об'єкта він ніби випадає із цілісної системи суспільних відносин [78, с. 106].

У теорії кримінального права широке визнання одержала класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяються основний (головний) та додатковий об'єкти. Необхідність у такій класифікації виникає тоді, коли один і той самий злочин одночасно заподіює шкоду декільком суспільним відносинам. Тобто такі злочини мають декілька безпосередніх об'єктів, з яких законодавець, як правило, виділяє один, найбільш важливий, що вирішальною мірою визначає суспільну небезпечність даного злочину, структуру відповідного складу та його місце в системі Особливої частини КК України. Такий об'єкт традиційно називають основним безпосереднім об'єктом. Він завжди входить до складу родового об'єкта злочину. Тому з'ясування цього об'єкта дозволяє правильно визначити місце тієї чи іншої кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК України [139, с. 92].

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів правосуддя, досудового слідства й прокуратури [151, с. 440-441] (відносини що виникають під час забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. Наприклад, особа заявила про загрозу здоров'ю, життю чи майну до правоохоронного

органу. З цього моменту виникають суспільні відносини щодо прийняття відносно цієї особи або членів її сім'ї відповідних заходів безпеки.).

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність правосуддя [151, с. 442]. Основним безпосереднім об'єктом злочину є безпека особи, взятої під захист, та належне здійснення правосуддя. Розголошення відомостей щодо застосування до особи або членів її сім'ї заходів безпеки становить загрозу її здоров'ю, життю чи майну та/або членів її сім'ї, що може вплинути на виявлення, розслідування, розкриття, попередження, запобігання злочину або відповідних затрат для зміни заходів безпеки.

Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (необхідний) та необов'язковий (факультативний). Додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, який у даному складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину. Цьому об'єкту, як і основному, завжди заподіюється шкода внаслідок вчинення злочину. Додатковий факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який у разі вчинення певного злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім. Встановлення того, що в результаті певного злочинного посягання шкоду спричинено також факультативному об'єкту, за інших рівних умов, є свідченням більш високої суспільної небезпечності вчиненого діяння і має враховуватися при призначенні винному міри покарання. Додатковий об'єкт, так само як і основний безпосередній об'єкт, має важливе значення для визначення соціальної сутності вчиненого злочину, встановлення тяжкості наслідків, що настали або могли настати. Ця властивість додаткового об'єкта часто використовується законодавцем для виділення кваліфікованих складів (наприклад, вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, — ч. 3 ст. 189 КК України) або утворення самотійних

складів злочині (наприклад, бандитизм — ст. 257 КК України) [78, с. 107-108].

Додатковим об'єктом злочину відповідно до ст. 380 КК України є суспільні відносини, що охороняють життя, здоров'я та власність осіб, вказаних в даній статті. Тобто завдання шкоди здоров'ю, пошкодження або викрадення майна, посягання на життя або вбивство особи, щодо якої застосовуються заходи безпеки, є однією з головних ознак цього складу злочину. Завдання шкоди життю, здоров'ю або/та майну особі або/та членам її сім'ї повинні бути враховані при призначенні та відбуванні покарання.

Додатковим об'єктом відповідно до ст. 381 КК України на думку В. І. Терентьєва можуть бути суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я учасників кримінального судочинства, тоді як В. О. Кузнєцов, В. К. Гіжевський виділяють додатковим обов'язковим об'єктом – здоров'я особи, а додатковим факультативним об'єктом – життя особи та інші блага [81, с. 392].

Склад злочину, передбачений ст. 381 КК України – предметний.

Предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [78, с. 100]. А. В. Наумов водночас пояснює: предметом злочину є матеріальні предмети зовнішнього світу, на які безпосередньо впливає злочинець, здійснюючи злочинне посягання на відповідний об'єкт. А на думку П. С. Матишевського, предметом злочину є речі матеріального світу, впливаючи на які, особа посягає на блага, що належать суб'єктам суспільних відносин. П. П. Михайленко вважав, що предмет злочину – це обов'язкова ознака низки складів злочинів, але при цьому розглядав його поряд з факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину [159, с. 363]. За концепцією А. А. Піонтковського, об'єкт і предмет злочину також ототожнюються. Про предмет злочину, вважав вчений, можна й треба говорити лише тоді, коли на відміну від об'єкта злочину на нього (предмет)

не вчиняється посягання. У всіх інших випадках матеріальна річ є не предметом, а безпосереднім об'єктом посягання [113, с. 119].

Г. А. Крігер писав: предметом злочину слід вважати те, що зазнає безпосереднього впливу з боку злочинця при посяганні останнього на певні суспільні відносини. На його думку, предметом злочину (в широкому розумінні цього поняття) є фізичні особи й їх дії, що виражають певні суспільні відносини, юридичні особи (підприємства, установи, організації), а також речі чи процеси, які слугують умовою існування або формою вираження чи закріплення конкретних суспільних відносин [72, с. 115]. В. К. Глістін стверджував: абстрактних, безпредметних суспільних відносин між суб'єктами не існує, а отже, і не буває «безпредметних» злочинів. Як предмет відносин, на його думку, можуть виступати й окремі «соціальні установлення» – державний устрій, влада, окремі галузі господарства тощо, якщо у зв'язку з цими «соціальними установленнями» існують відносини між суспільством і окремими громадянами [19, с. 97].

Предмет же злочину, є не обов'язковим, а факультативним стосовно загального поняття складу злочину, а тому його можна називати лише ознакою, а не елементом складу злочину. Слід мати на увазі, що предмет злочину як самостійна ознака злочину завжди існує поряд з об'єктом. Саме об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу злочину [78, с. 103].

Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» є відомості про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист. Дані відомості відносяться до інформації з обмеженим доступом. До цих відомостей відноситься інформацію про осіб, взятих під захист, або тих, які здійснюють такий захист, про їх місцезнаходження, маршрути пересувань, види та характер заходів, що застосовуються, строки, способи, місце і час їх здійснення тощо. Зазначені відомості не можуть бути розголошені, оскільки закон передбачає конфіденційність даних про осіб, взятих під захист (ст. 10

Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів») [118].

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. конфіденційною інформацією слід вважати відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні фізичних та юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. Слід також зазначити, що конфіденційна інформація є різновидом інформації з обмеженим доступом. Остання за своїм правовим режимом, може бути двох різновидів – конфіденційна та таємна (ст. 28 Закону) [121].

Відповідно до змісту ч. 2 ст. 30 Закону України «Про інформацію», конфіденційною інформацією з волі уповноваженої особи може бути визнана будь-яка інформація. Однак ч. 4 статті 28 Закону передбачає, що не підлягає необґрунтоване її віднесення до категорії інформації з обмеженим доступом. Оскільки інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну (конфіденціальну) і таємну. Встановлення умов обґрунтованого віднесення інформації до категорії конфіденційної, які б зумовили вичерпність переліку видів конфіденційної інформації, навряд чи доцільно у зв'язку зі змістом цього інституту та його відмінності від інституту таємної інформації. Це однак не повинно означати відсутності загальних принципів законності віднесення інформації до категорії конфіденційності.

Інформація з обмеженим доступом як предмет злочину – це відомості таємного або конфіденційного характеру чи службова інформація, щодо яких законодавством встановлено певний режим доступу, з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (чи без такого впливу) вчинюється злочинне діяння. Доступ до конфіденційної інформації встановлюється суб'єктом, якому належить така інформація. Відомостям, що становлять державну таємницю надано грифи обмеження доступу «таємно», «цілком таємно» та «особливої важливості». Відомості, що містять службову

інформацію, містять гриф обмеження доступу «для службового користування».

Щодо таємниці досудового слідства та відомостей щодо особи, взятої під захист, – у законодавстві України не передбачено надання документам, які містять такі відомості, грифів обмеження доступу. Хоча зазначені документи повинні містити гриф обмеження доступу «для службового користування», оскільки ця інформація є службовою інформацією. Обмеження доступу до матеріалів кримінальної справи існує лише «de jure», але «de facto» обмеження доступу до неї відсутнє, документи кримінальної справи є незахищеними від сторонніх осіб, так само як і відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист [133, с. 151].

На жаль, в нашій державі відомості щодо застосування заходів безпеки стають відомі багатьом особам, які працюють в паспортних установах, в міграційній службі, в медичних установах тощо. Для того, щоб дані відомості не мали відкритий доступ, на матеріалах справ необхідно ставити відповідний гриф таємності. Для забезпечення таємниці застосування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, необхідно в кожній установі, яка забезпечує виконання рішення щодо заходів безпеки, виділити окремий відділ (або окрему особу), який б займався виконанням секретних запитів, а також створити окремий розділ з обмеженим доступом у відповідних базах даних.

Наука кримінального права окремо розглядає структуру об'єкта злочину. Дане питання відноситься до низки дискусійних, що передусім, пов'язано з наявністю великої кількості теорій стосовно самого об'єкта злочину. З точки зору домінуючої у кримінально-правовій літературі точки зору на об'єкт злочину (як на суспільні відносини) до його структури належать такі ознаки:

1. Суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом та в сфері яких завдається шкода чи створюється загроза її заподіяння (обов'язкова ознака). Суб'єктами (учасниками) відносин, що виникають

у зв'язку з забезпеченням заходів щодо осіб, взятих під захист, є службова особа, яка приймають рішення щодо застосування заходів безпеки до осіб, взятих під захист; особа, яка забезпечують здійснення безпеки осіб, взятих під захист, та сама особа, щодо якої застосовуються заходи безпеки [78, с. 98-99].

2. Предмет злочину (факультативна ознака). Предметом суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, справедливо називають те, з приводу чого існують відносини між учасниками (суб'єктами) суспільних відносин. Предметом суспільних відносин, що виникають під час забезпечення безпеки щодо осіб, взятих під захист, є самі заходи безпеки (підстави прийняття рішення про забезпечення заходів безпеки, саме рішення про забезпечення заходів безпеки, реалізація заходів безпеки тощо) [78, с. 98-99].

3. Потерпілий від злочину (факультативна ознака) [78, с. 97].
Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 380 КК України є:

а) працівники суду (професійні судді, присяжні, працівники апарату судів);

б) працівники правоохоронних органів (органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи фіскальної служби, органи й установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції);

в) особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві (потерпілий, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, поняті, захисник, цивільний відповідач, цивільний позивач, їх представники, підозрюваний, обвинувачений, підсудний).

г) члени їх сімей та близькі родичі (батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки тощо) [81, с. 391].

Так як об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини, що характеризуються наявністю таких ознак: 1) вони перебувають під кримінально-правовою охороною (ст. 380, 381 КК України); 2) у сфері цих відносин злочином завдається істотна шкода (чи створення загрози її заподіяння) (шкода, що завдається органам правосуддя, досудового слідства та прокуратурі).

Таким чином, визначення об'єкта злочинів про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, має теоретичне та практичне значення, оскільки визначає суспільну небезпечність даних видів злочинів, коло осіб, які можуть бути потерпілими, а також суспільні відносини, які перешкоджають здійсненню правосуддя. Головною проблемою при визначенні об'єктів даних складів злочинів є те, що в кримінально-правовій літературі не існує єдиного визначення поняття об'єкта злочину. Доводиться у даному дисертаційному дослідженні, що до об'єкта злочинів відносяться тільки суспільні відносини, а не блага, цінності, майно, правові норми тощо. Тобто об'єктом злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів правосуддя, досудового слідства й прокуратури, а також життя, здоров'я та власність учасників кримінального судочинства.

2.2 Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України

Злочин, як будь-який акт вольової поведінки людини, являє собою психофізичну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психічної) сторін діяння. Зовнішня сторона – це прояв людської поведінки в об'єктивній дійсності, що виражається у формі дії чи бездіяльності, спрямовані на зміну соціального середовища. Внутрішня – це психічні процеси, які відбуваються у свідомості людини, характеризують її волю і детермінують поведінку. Ознаки притаманні зовнішній стороні, належать до ознак об'єктивної сторони, а які властиві внутрішній стороні – до ознак суб'єктивної сторони.

Об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину і характеризують суспільно-небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його шкідливі наслідки та причиновий зв'язок між діянням та наслідками, який обумовив настання останніх, а також місце, час, обстановку, спосіб, знаряддя та засоби вчинення злочину [77, с. 55].

Проводячи аналіз наукових поглядів, зазначимо, що у сучасній літературі одним з найбільш ґрунтовних є визначення, запропоноване Л. Д. Гаухманом. Науковець надає наступне визначення: «об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність зовнішніх, об'єктивних, соціально значимих, таких, що виражають суспільну небезпечність та її ступінь, суттєвих, типових для даного виду злочинів ознак, передбачених кримінальним законом і – при бланкетності диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України – в інших законах та (або) інших нормативних правових актах, які характеризують злочин як закінчений та вчинений виконавцем (виконавцями)» [23, с. 90]. Однак деякі вчені даючи оцінку вищенаведеному визначенню зауважують, що досить абстрактними

виглядають визначення об'єктивної сторони як характеристики кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння [84, с. 131], сукупності юридично значущих ознак, що характеризують зовнішню сторону злочинного діяння [150, с. 145].

П. Л. Фріс зазначає, що об'єктивна сторона складу злочину – це «сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину та характеризують суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками, який обумовив настання останніх, а також місце, час, обстановку, спосіб, стан, знаряддя та засоби вчинення злочину» [159, с. 80-81]. У цьому визначенні науковець вводить нову ознаку – «стан вчинення злочину». Зазначена ознака є частиною таких ознак як обстановка та час вчинення злочину.

Визначення, сформульоване Г. В. Тімейком, який зазначає, що «об'єктивна сторона злочину є зовнішнім актом злочинного діяння, що протікає в певних умовах місця, часу й обстановки», придатне лише для формальних складів злочинів. Недосконалою є позиція П. І. Гришаєва, який наголошує, що «об'єктивна сторона складається із суспільно небезпечного діяння, що завдає або здатне завдати істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, а також з умов та обставин завдання такої шкоди» [41, с. 51].

В юридичній літературі точки зору авторів щодо форм вираження об'єктивної сторони можна об'єднати в чотири групи. Так, першу групу становлять погляди А. А. Піонтковського, В. М. Кудрявцева, які називають такі прояви об'єктивної сторони, як діяння (дію та бездіяльність), спосіб вчинення злочину, час і місце вчинення злочинного діяння, обстановку, в якій воно відбувається, причинний зв'язок і злочинний результат такого діяння. Прихильники другої групи, наприклад, П. І. Гришаєв стверджують, що об'єктивна сторона може мати такі форми, як діяння, наслідки, причинний зв'язок, умови, в яких відбувається злочинне діяння, місце, час і спосіб вчинення злочину, предмет та інші ознаки, що характеризують

об'єктивну сторону злочину. Представники науки, що дотримуються третьої точки зору, наприклад, М. І. Бажанов, М. В. Володько, М. А. Хазін, Н. В. Чернишова, до ознак об'єктивної сторони зараховують: діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обставини, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину. Автори четвертої точки зору, зокрема, Е. Ф. Фесенко, до форм прояву об'єктивної сторони складу злочину зараховують: діяння, спосіб, наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обстановку та ситуацію вчинення злочину [92, с. 164].

Таким чином, під об'єктивною стороною злочину слід розуміти зовнішню сторону (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

У вищезазначеному визначенні об'єктивної сторони злочину вказуються всі її ознаки, які з погляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК України можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, інакше кажучи, без конкретного акту суспільно-небезпечної поведінки людини, не може бути вчинений жодний злочин. Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК України або однозначно впливає із її змісту й, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожній кримінальній справі. До факультативних ознак належать: суспільно-небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно-небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину. Ці ознаки, фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу злочину [78, с. 111].

Однак якщо суспільно-небезпечні наслідки, місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення злочину прямо вказані у диспозиції статті Особливої частини КК України або однозначно впливають із її змісту, то вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони [78, с. 112].

Для повного та чіткого визначення об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України, необхідно розглянути детально всі її ознаки. Так, В. І. Терент'єв зазначає, що об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист», виражається у формі бездіяльності й заключається в неприйнятті рішення, в несвоєчасному прийнятті рішення або в прийнятті недостатньо обґрунтованого рішення, а також в невжитті, в несвоєчасному вжитті достатніх заходів для безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та їхніх близьких родичів службовою особою органу, на який покладено функцію забезпечення безпеки зазначених осіб, якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки [151, с. 441].

Забезпечення безпеки осіб у даному складі злочину чітко передбачає два види діянь: а) прийняття рішення про застосування заходів безпеки та б) фактичне здійснення цих заходів. Тому з об'єктивної сторони злочин може бути вчинено як шляхом дії, так і бездіяльності, що становлять невиконання або неналежне виконання службових обов'язків щодо забезпечення безпеки осіб, які підлягають спеціальним заходам захисту.

Термін «діяння» вказується в КК України, теорії кримінального права та судовій практиці у двоякому значенні: а) у ст. 11 КК України за допомогою цього терміну визначається поняття злочину, що охоплює всі ознаки, притаманні злочину, тобто вживається як синонім терміну «злочин»; б) застосовується тільки для характеристики однієї з ознак об'єктивної сторони, тобто дії чи бездіяльності. При аналізі цієї ознаки складу злочину мова повинна йти саме про друге значення терміну «діяння». Діяння

є обов'язковою ознакою кожного складу злочину. У ч. 1 ст. 2 КК України встановлено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Формами вираження такого діяння згідно зі ст. 11 КК України є дія чи бездіяльність [78, с. 113]. Суспільно-небезпечне діяння виявляється у вчиненні людиною активних вольових дій (злочинних дій) або в пасивному вольовому поведженні, в утриманні від вчинення дій (злочинна бездіяльність), які зобов'язана була вчинити [81, с. 48].

Поняття «діяння» визначається такою сукупністю ознак: діяння повинне бути суспільно небезпечним і протиправним, конкретним свідомим і вольовим актом поведінки людини. Діяння як ознака об'єктивної сторони складу злочину завжди повинно мати конкретний характер. Воно становить собою конкретний акт поведінки людини, який відбувається в певній обстановці, місці та часі, завжди виявляється в конкретній дії чи бездіяльності. Людина як соціальна істота вступає в сферу, підвладну кримінальному закону, тільки шляхом вчинення своїх дій. Тільки зовні виражена активність людини, її вчинки у формі конкретної дії чи бездіяльності можуть бути об'єктом правової оцінки. Поза своїми вчинками людина не вступає в сферу правового регулювання. Звідси випливає, що думки, наміри, переконання, морально-психологічні риси людини, якими б негативними вони не були, не можуть розглядатися як злочинне діяння, а отже, не можуть тягти за собою кримінальну відповідальність [78, с. 113].

Суспільна небезпечність як ознака діяння полягає в тому, що, будучи визнаним злочином, це діяння заподіює істотну шкоду суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або створює реальну загрозу її заподіяння. Суспільна небезпечність органічно притаманна діянню, що й зумовлює необхідність його криміналізації, тобто визнання його злочинним і караним. Це положення безпосередньо впливає із ч. 2 ст. 11 КК України. Дія чи бездіяльність, що через свою малозначність не спричиняє істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або ж не створює

загрози її заподіяння, не може розглядатися як злочин, оскільки останній позбавлений такої соціальної властивості, як суспільна небезпечність. Матеріальна ознака злочину – суспільна небезпечність – виявляється насамперед у діянні, конкретному акті поведінки особи. Водночас характер дії чи бездіяльності, спосіб і засоби, за допомогою яких вчиняється посягання, значною мірою визначають характер і ступінь суспільної небезпечності злочину, тобто його тяжкість.

Протиправність як ознака діяння відповідно до ст. 11 КК України означає, що злочином визнається тільки те діяння, яке саме в такій якості передбачено кримінальним законом. Тому для наявності об'єктивної сторони злочину необхідно, щоб діяння (дія чи бездіяльність) було зазначено в диспозиції однієї зі статей Особливої частини КК України, тобто заборонено кримінальним законом під загрозою покарання. З даного положення випливає, що злочинність і караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України (ч. 3 ст. 4 КК України). Відсутність ознаки протиправності виключає можливість визнання діяння (навіть якщо воно є суспільно небезпечним) злочином, виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки в такому разі буде порушено ч. 4 ст. 3 КК України, відповідно до якої застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Ознака протиправності означає, що діяння завжди порушує відповідну норму кримінального закону. Для встановлення кримінальної протиправності при відсилочній чи бланкетній диспозиції (так звана змішана протиправність) необхідно звернутися до аналізу інших статей КК України чи до нормативних актів (законів чи підзаконних актів) інших галузей права або до локальних нормативних актів [78, с. 114-115].

В. М. Кудрявцев вказував, що об'єктивна сторона злочину є процесом суспільно-небезпечного та протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, розглянутим з його зовнішньої сторони з погляду послідовного

розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та закінчуються настанням шкідливого результату [80, с. 9].

Бездіяльність – це пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в даних конкретних умовах. Бездіяльність тотожна дії за своїми соціальними та юридичними властивостями, тобто вона суспільно небезпечна і протиправна, є свідомим і вольовим актом поведінки людини [77, с. 60].

Кримінальна відповідальність за злочинну бездіяльність настає лише за таких умов: а) на особу було покладено спеціальний обов'язок вчинити активні дії, якими було б відвернене настання суспільно небезпечного наслідку; б) в особи була реальна можливість у даній конкретній ситуації вчинити відповідні активні дії і запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків [78, с. 120].

Таким чином, проаналізувавши сутність та ознаки понять дії та бездіяльності можна зробити наступні висновки щодо об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист»: діяння (дія чи бездіяльність) може виявлятися в таких формах поведінки винного: 1) неприйняття рішення про заходи безпеки; 2) несвоєчасне прийняття такого рішення; 3) прийняття недостатньо обґрунтованого рішення; 4) незастосування достатніх заходів безпеки; 5) несвоєчасне застосування заходів безпеки. Об'єктивна сторона даного складу злочину складається з декількох видів діянь (дії та/або бездіяльності), тобто злочин вчиняється тоді, коли виконане одне з зазначених діянь, вказаних в диспозиції ст. 380 КК України. В окремих випадках можуть бути декілька діянь, наприклад несвоєчасне та недостатньо обґрунтоване рішення тощо.

Розглянемо та проаналізуємо об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України, яка виражається у таких діяннях, як:

1) Неприйняття рішення – це бездіяльність службової особи органу, на яку відповідно до законодавства України покладено обов'язок прийняти

рішення для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та їхніх близьких родичів, наприклад, голова суду не виносить постанову про застосування спеціальних заходів безпеки щодо працівника суду, хоча в його розпорядженні є дані про наявність реальної небезпеки для життя цього працівника [151, с. 440]. Це означає, що службова особа, на яку законом покладено обов'язок прийняти рішення про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не виконує свої обов'язки належним чином. Для того, щоб прийняти рішення, уповноважена особа органу повинна перевірити наявність загрози життю, здоров'ю, житлу та майну особи і в триденний строк (у невідкладних випадках – негайно) прийняти рішення про застосування заходів захисту такої особи та членів її сім'ї або про відмову у застосуванні заходів безпеки. В силу різних факторів (небажання перевірити таку інформацію про наявність загрози життю, здоров'ю, майну та житлу особи; відсутність доказів у існуванні погроз чи впливу протиправним способом на таку особу або членів її сім'ї; небажання у зв'язку з недовірою до такої особи перевірити цю інформацію; недбале ставлення до своїх обов'язків тощо) уповноважена особа не приймає відповідне рішення про застосування до особи таких заходів, тому можуть настати тяжкі наслідки (нанесення тілесних ушкоджень середньої та тяжкої ступенів тяжкості; смерть особи або членів її сім'ї; пошкодження майна; викрадення особи тощо).

2) Несвоєчасне прийняття рішення (це дія) – це прийняття службовою особою рішення для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та їхніх близьких родичів з порушенням строків, передбачених законодавством України, наприклад, слідчий виносить постанову про застосування заходів безпеки щодо свідка з порушенням строків, встановлених в процесуальному законодавстві [151, с. 440]. Так, законами про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

судочинстві вказано, що уповноважена особа повинна перевірити наявність загрози життю, здоров'ю, майну й житлу особи та у триденний строк (у невідкладних випадках – негайно) прийняти рішення про застосування до цієї особи та членів її сім'ї відповідних заходів безпеки. З цього всього виникає питання, які випадки уповноважена особа повинна вважати невідкладними для того, щоб негайно прийняти рішення? Логічним було б вважати будь-які погрози та дії протиправного характеру невідкладними, тому всі рішення про забезпечення безпеки осіб повинні бути прийняті негайно, адже згідно Конституції України життя, здоров'я, честь, гідність є найвищою соціальною цінністю і держава через уповноважені органи забезпечує їх захист.

3) Прийняття недостатньо обґрунтованих рішень (це дія) – це діяльність службової особи, яка незаконно відмовляє особі в застосуванні заходів безпеки, або незаконно скасовує заходи безпеки, або приймає рішення щодо застосування заходу безпеки, який реально не забезпечує відповідного захисту підзахисної особи. Наприклад, замість тимчасового розміщення особи в місцях, що забезпечують його безпеку, посадова особа застосовує такий захід, як установлення телефону за місцем проживання, або за наявності реальної небезпеки для життя потерпілого прокурор приймає рішення про скасування щодо нього заходів безпеки [151, с. 440]. Будь-яке рішення повинно бути прийнято на основі підстав та умов, які відповідно повинні бути обґрунтованими, тобто чому і навіщо застосовується цей захист, або чому скасовується. Так, при умові відсутності небезпеки для життя, здоров'я, майна та житла особи, уповноважена особа повинна перевірити цю інформацію і переконавшись, що підзахисній особі нічого не загрожує, скасувати застосування заходів безпеки. А у випадку, коли наявна реальна загроза, то для ефективності захисту, до такої особи повинні бути застосовані один або одразу декілька заходів безпеки. Отже, якщо уповноважена особа на підставі своїх особистих переконань приймає рішення про застосування заходу безпеки, який не є надійним, або про

відмову у застосуванні при існуванні реальної загрози цій особі, або про заміну заходів безпеки хоча для цього немає підстав тощо – є недостатньо обґрунтованими. В цьому випадку можна говорити про службову недбалість або навіть про перевищення службових повноважень. Цю проблему можна вирішити, якщо на законодавчому рівні або з прийняттям Єдиної програми вказати за яких умов, підстав, до якої категорії осіб або за які злочини можуть бути застосовані відповідні заходи безпеки та за яких підстав вони скасовуються тощо.

4) Невжиття достатніх заходів (це дія, бо застосовується захід, але він є недостатнім для захисту особи; і це бездіяльність, бо до особи не вживається той захід, який потрібен для її захисту) – це недостатнє забезпечення уповноваженої службовою особою необхідних заходів щодо виконання нею рішення про застосування заходів безпеки для захисту життя та здоров'я, майна та житла особи, яка потребує захисту. Наприклад, начальник спецпідрозділу органу внутрішніх справ ігнорує постанову судді та не виділяє співробітників для охорони житла свідка, або вживає недостатніх заходів, наприклад, особиста охорона свідка здійснюється тільки в нічний час доби [151, с. 440]. Невжиття достатніх заходів може бути в силу різних причин: недостатньо кадрів у підрозділі, який повинен забезпечувати захист таких осіб; впевненість в тому, що застосування одного заходу буде достатньо для захисту особи або застосування того заходу, який взагалі ніякого захисту в даній ситуації не приносить; упереджене ставлення до особи, яка надає клопотання про застосування до неї та членів її сім'ї засобів захисту тощо. Для усунення даної проблеми в законодавстві можна вказати перелік кримінальних правопорушень, за якими повинні застосовуватись відповідні заходи безпеки.

5) Несвоєчасне вжиття достатніх заходів, якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки (це дія, бо застосовуються заходи безпеки, це бездіяльність, бо в той час, коли потрібно здійснювати захист нічого не забезпечувалося) – це діяльність службової особи з виконання рішення щодо вжиття заходів для

безпеки потерпілого із запізненням або з порушенням строків, передбачених законодавством України [151, с. 440]. Своєчасним вжиттям достатніх заходів безпеки можна вважати – коли до службової особи надійшло рішення уповноваженого органу про застосування до конкретної особи та членів її сім'ї відповідного заходу безпеки, службова особа негайно реагує на їх забезпечення та здійснює всі відповідні дії для ефективного захисту цих осіб. Несвоєчасне вжиття достатніх заходів – це вся сукупність дій чи виконання лише однієї із дій, що необхідні для забезпечення безпеки відповідної особи через проміжок часу (на наступний день, тиждень чи місяць тощо). Існують випадки, коли особа знаходиться під захистом деякий час, але застосований до неї захід безпеки став недостатньо надійним, тоді уповноважена службова особа повинна негайно прийняти рішення про зміну заходу захисту на більш ефективний. Підтримується позиція, відповідно до якої при наявності будь-яких можливих погроз або впливу, уповноважений орган повинен негайно реагувати на це і приймати рішення про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Оскільки законодавством встановлений строк у три дні, то його пропонується замінити на строк протягом доби.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист» включає: а) діяння (дія або бездіяльність) – розголошення відомостей про заходи безпеки; б) наслідки цього діяння – шкода здоров'ю особи, взятої під захист (ч. 1 ст. 381 КК), її смерть або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 381 КК); в) причинний зв'язок між розголошенням відомостей та наслідками такого розголошення.

Під розголошенням відомостей про заходи безпеки (відомості про дійсне місцезнаходження особи, взятої під захист; її справжнє прізвище; місце роботи; маршрути пересування тощо) слід розуміти діяння (дії або бездіяльність), внаслідок яких вони стають надбанням хоча б однієї особи, яка не має права на ознайомлення з ними. Обсяг інформації, форми та

способи її доведення до відома сторонніх (неправомочних) осіб на кваліфікацію не впливають: довірча розмова, усна доповідь, виступ у засобах масової інформації, переписування, демонстрація документів тощо. Розголошення відомостей припускає доведення їх до відома й фактичне ознайомлення з ними хоча б однієї сторонньої особи. Злочин може бути вчинений тільки шляхом дії, й ознаки розголошення відсутні, якщо інформація не доводиться до відома та не стає в дійсності, а лише могла стати надбанням третіх осіб внаслідок бездіяльності особи (наприклад, у випадках порушення правил зберігання документів чи їх втрати внаслідок невиконання особою покладених на неї обов'язків). За певних умов (наприклад, якщо внаслідок втрати документів довелося змінити характер заходів захисту, що призвело до значних матеріальних витрат) вчинене в таких випадках може містити ознаки злочину, передбаченого ст. 367 КК України «Службова недбалість». З цим не погоджуємося, оскільки незалежно від способу, розголошення відомостей може бути здійснене як у формі дії (розмова з особою, яка працює в ЗМІ), так й у формі бездіяльності (залишення документів без нагляду, втрата документів, що містять інформацію про застосування заходів безпеки тощо). Отже, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист» вчиняється як діями (розмова зі сторонньою особою, копіювання та переписування на різні носі інформації), так і бездіяльністю (залишення документів без нагляду, втрата документації).

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюють заходи безпеки. Ця інформація відповідно до пунктів 4.1.4. і 4.1.6. Зводу відомостей є державною таємницею. Тому, коли згідно закону, стосовно свідка прийнято рішення про зміну його анкетних даних на псевдонім, а він бере участь у провадженні окремих слідчих дій за участю інших суб'єктів процесу, необхідно застосовувати відповідні заходи забезпечення його безпеки

(наприклад, впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають; застосування засобів маскування тощо), а з метою нерозголошення відомостей про таких осіб від інших учасників слідчої дії в обов'язковому порядку необхідно відбирати письмові зобов'язання (розписку) про нерозголошення таких даних. У разі розголошення відомостей про заходи безпеки, щодо особи, взятої під захист, службовою особою, якою прийнято рішення про ці заходи, особою, яка їх здійснює, або службовою особою, якій ці рішення стали відомі у зв'язку з її службовим становищем, а так само особою, взятою під захист, якщо ці дії спричинили шкоду здоров'ю особи, взятої під захист, її смерть або інші тяжкі наслідки винні особи можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за ст. 381 КК України [88, с. 8].

Таким чином існування ст. 381 КК України є недоречним, оскільки розголошення відомостей про застосування заходів безпеки, щодо осіб, взятих під захист, потрібно кваліфікувати за ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування», оскільки інформація про застосування заходів безпеки до учасників кримінального процесу відноситься до інформації з обмеженим доступом, є таємною інформацією та відома особам, які здійснюють оперативно-розшукові заходи чи ведуть розслідування (тобто тільки службова особа, яка прийняла рішення про застосування цих заходів та службова (і) особа (и), які здійснюють захист і володіють цими відомостями). Розголошення цих даних на стадії досудового розслідування та при здійсненні оперативно-розшукової діяльності необхідно кваліфікувати саме за ст. 387 КК України. Якщо під час судового розгляду виникла необхідність застосування до особи заходів безпеки, то дії осіб, яким така інформація відома у зв'язку з виконанням ними своїх обов'язків та які розголосили ці відомості, необхідно також кваліфікувати за ст. 387 КК України.

Якщо розслідуються особливо небезпечні злочини, чи відбувається судовий розгляд такої категорії злочинів, а також злочини, пов'язані з державними діячами та посадовими особами державних органів влади, до

учасників кримінального судочинства також можуть бути застосовані заходи захисту. Документація з розслідування та розгляду таких проваджень є такою таємною й слід вважати, що розголошення цих відомостей повинно кваліфікуватися за ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці».

Так як склади злочинів, передбачені ст. 380 та ст. 381 КК України є матеріальними, тобто злочини вважаються закінченими з моменту настання наслідків і ці наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цих складів злочинів, тому виникає необхідність у їх розгляді. Тяжкими наслідками, які настають у зв'язку з вчиненням діянь, передбачених в диспозиції ст. 380 КК України розуміють вбивство особи, яка потребувала захисту або була взята під захист, заподіяння їй тяжких тілесних ушкоджень, знищення її майна, що спричинило шкоду у великих розмірах або інші тяжкі наслідки, викрадення чи захоплення його близьких як заручників та інші подібні наслідки. Злочин вважається закінченим з моменту настання зазначених наслідків. При цьому, якщо суспільно небезпечні наслідки заподіюються потерпілому умисно, то діяння такої особи слід кваліфікувати за статтею відповідного розділу КК України (наприклад, «Злочини проти життя та здоров'я особи», або «Злочини проти власності»).

Суспільно-небезпечні наслідки в статтях Особливої частини КК України виступають: 1) як конструктивна ознака складу злочину – визначають наявність або відсутність складу; 2) як конструктивно-розмежувальна ознака, тобто крім того, що вони є конструктивною ознакою складів злочинів, вони ще й відмежовують різні злочини; 3) як кваліфікуюча ознака. Такі ж якості мають і факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину [86, с. 252].

У кримінальному праві злочинні наслідки розглядаються у двох площинах: у площині об'єктивно виявленого злочину та в площині конкретно виписаного в законі складу злочину. Щодо першого положення, то тут злочинні наслідки є об'єктивним виявленням суспільної небезпечності будь-якого злочину, а характер заподіяної злочином шкоди повністю

залежить від характеру об'єкта посягання, яким є суспільні відносини, особисті блага людини та інші соціальні цінності. Злочин завжди посягає на певний об'єкт і завжди спричиняє суспільно-небезпечні наслідки або створює реальну загрозу заподіяти йому шкоди. Без виявлення та аналізу суспільно-небезпечних наслідків матеріального складу злочину майже неможливо визначити суб'єктивні ознаки складу такого злочину, оскільки наявність певної форми вини особи у вчиненні злочину завжди пов'язана з психічним ставленням суб'єкта злочину не лише до свого діяння, а й до суспільно-небезпечного наслідку такого діяння [17, с. 97].

Якщо при виконанні діянь, які вказані в диспозиції ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» тяжкі наслідки не настали, то дії службової особи, яка не прийняла рішення, несвоєчасно прийняла рішення, прийняла недостатньо обґрунтоване рішення, не прийняла, несвоєчасно прийняла достатніх заходів безпеки щодо осіб, вказаних в диспозиції статті, будуть розцінюватись як неналежне виконання службових обов'язків. Тобто така особа може бути притягнута лише до дисциплінарної відповідальності.

Наслідками, які можуть настати при розголошенні відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист є заподіяння шкоди здоров'ю особи, взятої під захист (ч. 1 ст. 381 КК), настання її смерті або спричинення інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 381 КК). Якщо особа, щодо якої застосовані заходи захисту розголосила відомості про це, то існує дві ситуації: 1) – шкода завдається їй самій, тоді така особа (особа, що розголосила ці відомості) не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 381 КК України; 2) – шкода завдається іншій особі (іншим особам) – в такому випадку, ця особа (що розголосила) повинна бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 381 КК України.

Під заподіянням шкоди здоров'ю слід розуміти завдання особі (в цьому випадку особа є потерпілою) побоїв, середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, а під тяжкими наслідками — настання смерті, заподіяння тяжких

тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження майна, яке спричинило значні матеріальні збитки, загибель близьких, викрадення чи захоплення в заручники як тієї особи, яка взята під захист, так і її близьких тощо. При цьому, якщо ці наслідки заподвюються умисно, то діяння особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Також обов'язковою ознакою об'єктивної сторони досліджуваних складів злочинів є причинний зв'язок між вчиненими діяннями та наслідками. Отже, якщо особі, щодо якої застосовані чи мають бути застосовані заходи безпеки, була заподіяна шкода (пошкодження чи знищення майна, нанесення тяжких тілесних ушкоджень та середньої ступені тяжкості тощо), але ця шкода не пов'язана з діяннями, які передбачені в диспозиціях ст. 380 та ст. 381 КК України, то це свідчить про відсутність об'єктивної сторони злочинів, а також і складів злочинів як підстави кримінальної відповідальності. Такі наслідки можуть настати у зв'язку з природними явищами (наприклад, на автомобіль особи, яка потребує захисту, або щодо якої застосовуються заходи захисту, впало дерево), масовими заходами (наприклад, на вулиці, де розташоване житло особи, яка потребує захисту, або щодо якої вже застосовані відповідні заходи, відбувся мітинг, в ході якого учасники кидали вибухонебезпечні речовини, в результаті чого постраждала від вогню житло підзахисної особи) тощо.

В диспозиція статей, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб (ст. 380 та ст. 381 КК України) ознаки об'єктивної сторони як місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочинів не вказані, тому ці ознаки є факультативними. Визначення та встановлення запропонованих ознак на кваліфікацію злочинів не впливає. Оскільки ці ознаки об'єктивної сторони є факультативними, то пропонується визнавати наступне:

1) Часом вчинення даних видів злочинів – час проведення досудового розслідування або розгляду справ, в яких особи потребують захисту від протиправних посягань. В окремих випадках часом вчинення даних видів злочинів можна вважати – час виконання та відбування

покарання в установах виконання покарання (коли заходи захисту застосовуються до засудженого). Також часом вчинення даних злочинів можна вважати – час проходження військової служби (коли заходи безпеки застосовуються до військовослужбовців). 2) Способом вчинення злочину, передбаченого ст. 381 КК України можна вважати – наприклад, копіювання інформації на додаткові носії й їх розповсюдження, довірча розмова з колегами, виступ у ЗМІ тощо. 3) Засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 381 КК України можна вважати різні технічні засоби (ксерокси, ноутбуки, планшети, флешки), за допомогою яких, наприклад, здійснюється копіювання та розголошення відомостей про застосування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист.

Узагальнюючи вищезазначене, можна виділити наступне:

1. – Об'єктивною стороною злочину є зовнішня вираження злочину, яке характеризується суспільно небезпечними діями (дія, бездіяльність), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між суспільно небезпечними діями та суспільно небезпечними наслідками, а також місцем, часом, способом, обстановкою та знаряддям вчинення злочину.

2. - Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, вчиняється як діями (прийняття недостатньо обґрунтованого рішення, виступ у ЗМІ), так і бездіяльністю (неприйняття рішення про застосування заходів безпеки до осіб, які потребують захисту, залишення документів з відомостями про застосування до осіб заходів безпеки без нагляду).

3. Об'овязковою ознакою об'єктивної сторони досліджуваних складів злочинів є суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між діями, вказаними в диспозиціях статей та наслідками, що настали.

2.3 Суб'єкт складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України

Суб'єкт злочину є однією з основних ознак складу злочину. Відсутність суб'єкта виключає наявність складу злочину загалом і зумовлює відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Згідно зі ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [73]. Це поняття детально визначають А. Ш. Акулов й Ю. В. Олександров, які вважають, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, винна у вчиненні суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом як злочин [152, с. 97].

На думку Н. С. Таганцева, суб'єктом злочину може бути лише фізична винна особа, коли вона характеризується сукупністю біологічних ознак, які визначають її осудність чи неосудність. Є. Л. Стрельцова визначала суб'єкт злочину основним елементом складу злочину, тому що саме суб'єкт вчиняє винні, протиправні, суспільно-небезпечні діяння, що посягають на об'єкт злочину. Н. П. Грабовська розглядала суб'єкт злочину як фізичну, осудну особу, яка досягла певного віку. Зовсім протилежними є позиція Б. С. Нікіфорова щодо того, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що належать до складу злочину. Його думку підтримала Н. С. Лейкіна, яка стверджувала, що включення осудності й віку до основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливістю спробувати дати більш об'єктивну й всебічну характеристику конкретного складу злочину. Проте В. Г. Павлов, І. О. Харь та А. О. Мороз вважають її позицію сумнівною, оскільки, якщо особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, не підпадає під будь-яку із перелічених вище ознак, то вона не є суб'єктом злочину, а

отже немає складу злочину, внаслідок чого виключається й кримінальна відповідальність [130, с. 289-290].

Н. Ф. Кузнєцов і Ю. М. Ткачевський визнають суб'єктом злочину особу, яка вчинила умисне чи необережне суспільно-небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, яка досягла встановленого віку, осудна, а в окремих випадках наділена спеціальними ознаками, які зазначені у відповідній нормі. Істотним недоліком даного визначення є те, що воно містить ознаки суб'єктивної сторони складу злочину [161, с. 126]. Суб'єктом злочину, за визначенням П. С. Матишевського, вважається фізична особа, яка вчинила заборонене кримінальним законодавством діяння у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність, і яка усвідомлювала суспільну небезпечність такого діяння та керувала ним [90, с. 123]. На переконання С. В. Бородіна, суб'єктом злочину може бути не будь-яка особа, а тільки та, яка відповідно до кримінального закону характеризується певними ознаками. До них відносяться встановлені законом вік, при досягненні якого можливі кримінальна відповідальність і осудність. Справді, не будь-яка особа може бути суб'єктом злочину, а тільки та, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння та володіє ознаками, які визначені в законі [130, с. 290].

Як елемент складу злочину суб'єкт злочину характеризується певними ознаками, які поділяються на обов'язкові та додаткові. До обов'язкових ознак суб'єкта злочину належать: фізична особа; загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудність особи. Відсутність будь-якої із цих обов'язкових ознак вказує на відсутність суб'єкта злочину взагалі [8, с. 146].

Аналізуючи погляди деяких науковців суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. Цей висновок фактично закріплено в статтях 6–8 КК України, де прямо вказується, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Тому не можуть бути визнані суб'єктом злочину юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації тощо) [78, с. 139].

Тварини, сили природи, що заподіюють шкоду, не можуть розглядатися як суб'єкти злочинів, а заходи, прийняті для охорони від заподіюваної ними шкоди, не є покаранням [77, с. 72]. З цього випливає, що юридичні особи не можуть бути суб'єктами злочину. Судова практика констатує з цього приводу, що при чинному кримінальному законодавстві принципом філософії права є визнання того, що юридичній особі не властива здатність вчиняти злочин. Це зазначено в змісті статей 1-2, 4-10, 11, 15, 17-22 та ін. КК України, де визначено, що суб'єктом злочину є фізичну осудну особу, яка досягла віку кримінальної відповідальності. За діяння, вчинені від імені юридичних осіб, у випадку, якщо у них міститься склад злочину, відповідальність несуть фізичні особи, винні у вчиненні злочину. Не слід погоджуватися з думкою дослідників про те, що кримінальну відповідальність можуть нести юридичні особи. Заслуговує уваги погляд О. О. Дудорова, який зазначає, що принцип особистої, персональної відповідальності за злочин, вчинений винувато, є важливим досягненням людської цивілізації, від якого не варто відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але досить неоднозначний зарубіжний досвід [161, с. 127].

Як зазначає М. Й. Коржанський, для того, щоб бути відповідальним за заподіяну шкоду, той, хто її завдає, повинен володіти свідомістю і волею, інша відповідальність неможлива, не має сенсу. Карати того, хто не знає, не усвідомлює того, що чинить, – безглуздя. Тому суб'єктом злочину може бути лише істота свідома, тобто лише людина – особа фізична, бо тільки людина має свідомість, волю й тому може відповідати за свої дії [67, с. 212].

Розділ XIV-1 Особливої частини КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» передбачає кримінальну відповідальність й юридичних осіб. Тут, слід доводити наступне, що притягнення органів, які здійснюють та забезпечують застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, до кримінальної відповідальності є нелогічним, оскільки уповноважені особи,

що приймають рішення або забезпечують захист учасників кримінального судочинства, працюють у відповідних компетентних органах влади (правоохоронні органи, судові органи тощо) і здійснюють або сприяють здійсненню правосуддя. Тому, якщо ці державні органи можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за дії або бездіяльність її службових осіб, то відповідно у громадян виникне недовіра до цих органів, що в свою чергу підриває авторитет цих органів, ефективність і рівень правосуддя в нашій державі. Тому, при вчиненні службовою особою відповідного органу дій або бездіяльність, які передбачені в диспозиціях ст. 380 та ст. 381 КК України, ця особа повинна бути притягнена до кримінальної відповідальності, а не сам орган. Таким чином, суб'єктом вчинення злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, є тільки фізична особа.

Осудною, згідно з ч.1 ст. 19 КК України, визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [105, с. 111]. Проблемі осудності приділена досить велика увага в кримінально-правовій літературі. Осудність виступає обов'язковою умовою кримінальної відповідальності та є однією із загальних ознак суб'єкта злочину. Тобто осудність – це такий стан психіки, коли людина в момент вчинення суспільно-небезпечного діяння може усвідомлювати свої дії й керувати ними. Лише з таким станом психіки й пов'язана здатність особи відповідати за свої дії [108, с. 249].

Крім того, ст. 20 КК України передбачає, що кримінальній відповідальності підлягає особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину через психічний розлад повною мірою не здатна була усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і (або) керувати ними. Правова природа обмеженої осудності полягає в тому, що вона є лише пом'якшуючою обставиною, яка передбачена в Загальній частині КК України при призначенні покарання. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання та може слугувати підставою

для застосування примусових заходів медичного характеру, тобто суд взагалі може відмовитись від призначення покарання особі, визнаної обмежено осудною відносно вчиненого нею злочину [17, с. 114]. У ч. 2 ст. 19 КК України дається законодавче визначення поняття неосудності, з якого випливає, що неосудною визнається така особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [73].

У кримінальному праві України питанню про вік як про певну психофізичну ознаку людини надавалось і надається виключно велике значення. Пояснюється це тим, що вік поряд з такими ознаками суб'єкта складу злочину, як фізична особа й осудність, є тією обов'язковою обставиною, яку необхідно встановлювати в кожному конкретному випадку для визнання особи, яка скоїла суспільно-небезпечне діяння, суб'єктом злочину [134, с. 183].

У ч. 1 ст. 22 КК України прямо зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Цей вік прийнято називати загальним віком кримінальної відповідальності. У ч. 2 ст. 22 КК України встановлюється знижений, тобто з 14 років, вік кримінальної відповідальності за окремі, перераховані безпосередньо в законі, злочини. Передбачений ч. 2 ст. 22 КК перелік злочинів, за які настає відповідальність з 14 років, є вичерпним. При визначенні віку, з досягненням якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, за основу береться рівень свідомості людини, її здатність розуміти характер вчинених нею дій, їх суспільну небезпеку й значення, а також можливість керувати своїми діями [77, с. 72].

У тих випадках, коли, окрім обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбачаються його додаткові ознаки, їх (ознак) наявність (сукупність) дає змогу охарактеризувати суб'єкта злочину як спеціального. Ознаки такого

спеціального суб'єкта можуть закріплюватись в окремих нормах КК України або визначатись тлумаченням їх окремих положень. У разі відсутності будь-якої ознаки спеціального суб'єкта злочину наявність складу злочину, елементом якого є такий суб'єкт, виключається. Проте в окремих випадках відсутність усіх ознак спеціального суб'єкта не означає відсутності складу іншого злочину, суб'єкт якого є загальним, або зміст спеціального суб'єкта цього злочину (іншого злочину) передбачає сукупність його інших ознак [8, с. 146]. Так у ч. 2 ст. 18 КК України визначено, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Отже, спеціальний суб'єкт — це особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак (фізична, осудна особа, що досягла певного віку), має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини КК України для суб'єкта конкретного складу злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові. Ці спеціальні ознаки можуть стосуватися, наприклад, службового становища, фаху (лікар), характеру певної діяльності (підприємець), родинних стосунків (мати новонародженої дитини) тощо [78, 142].

Спеціальному суб'єкту злочину, окрім загальних ознак притаманні спеціальні. Відповідно до наявності у спеціального суб'єкта окремих характерних ознак в науці кримінального права існують їх різні класифікації. Уперше спробу систематизувати види спеціальних суб'єктів шляхом їх класифікації зробили Н. С. Лейкіна та Н. П. Грабовська, які писали про ознаки, що характеризували: 1) державно-правовий стан особи (іноземець, особа без громадянства); 2) професійний статус, особливу якість роботи, що виконується; 3) посадове становище особи; 4) демографічні ознаки — стать, вік тощо [26, с. 89].

Н. А. Мирошніченко поділяє ознаки спеціального суб'єкта злочину таким чином: 1) ознаки, що характеризують державно-правове становище

особи (іноземець, особа без громадянства); 2) ознаки, що характеризують її професійний статус; 3) ознаки, що характеризують посадове становище, особливі якості роботи, що виконується; 4) демографічні ознаки — стать, вік, родинні стосунки. На думку В. Я. Тація, ознаки спеціального суб'єкта злочину певною мірою є обмежувальними, тому що вони визначають, що певний злочин може вчинити не будь-яка особа, а лише та, якій притаманні такі ознаки [26, с. 89].

Для того, щоб чітко визначити коло осіб, які можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України, слід розглянути характеристики осіб, які можуть вчиняти дані протиправні діяння. Зі змісту диспозицій ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист» випливає, що суб'єкт даних складів злочинів – спеціальний, а саме службові особи. До суб'єктів цих складів злочинів відносять три категорії службових осіб: а) особу, яка прийняла рішення про застосування (або про відмову у застосуванні) заходів безпеки; б) особу, яка здійснювала (застосовувала) ці заходи; в) особу, якій рішення про застосування заходів безпеки стало відоме у зв'язку з її службовим становищем [78, с. 124]. Також законодавець вказує, що суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України може бути особа, яку було взято під захист.

Для з'ясування особливостей спеціального суб'єкта злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, необхідно визначити поняття «службової особи». У початковій редакції КК України, прийнятого 5 квітня 2001 року, поняття «службова особа» визначалось практично так само як і поняття «посадова особа» у КК України 1960 року [30, с. 181-182]. У ч. 2 ст. 164 КК УРСР 1960 р. передбачалося, що «посадовими особами визнаються особи, які постійно або тимчасово виконують функції представника влади, а також такі, що займають постійно або тимчасово у державних або громадських установах, організаціях або на

підприємствах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконуючі такі обов'язки у зазначених установах, організаціях та на підприємствах за спеціальним повноваженням» (Глава VII. Посадові злочини) [26, с. 90].

Згідно з ч.3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Згідно ч.4 ст.18 КК України службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема, для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді, посадові особи міжнародних судів [73].

В примітках 1 та 2 до ст. 364 чинного КК України «Зловживання владою або службовим становищем» зазначено категорії осіб, які відносяться до службових. Проте, не зважаючи на те, що поняття службової особи було

викладено у розділі «Злочини у сфері службової діяльності», і, за логікою речей, мало б стосуватися лише статей цього розділу, науковці обґрунтовували нарізність цього кримінально-правового визначення, тобто необхідність його застосування до усіх випадків вживання в тексті кримінального закону поняття «службова особа» (у будь-яких статтях будь-яких розділів КК України). Обґрунтовувалось це тим, що застосування єдиного визначення поняття службової особи у всіх статтях КК України дало б можливість усунути непорозуміння, що можуть виникати з цього приводу [33, с.181-182].

На конституційному рівні поряд з терміном «службова особа» використовується також поняття «посадова особа». Так, у ст. 40 Конституції України передбачено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. У ст. 56 КУ також поряд вживаються ці два терміни, зміст яких не розкривається [26, с. 91].

У ст. 2 Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. навіть спеціально виокремлюються посадові особи із числа державних службовців. Згідно з нею посадовими особами вважаються керівники, заступники керівників державних органів та їхнього апарату, інші державні службовці, на яких законами та іншими нормативним актами покладається здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [26, с. 91].

Аналізуючи чинне законодавство України, слід наголосити, що термін «службова особа» вживається поряд з терміном «посадова особа». При цьому термін «службова особа» є ширшим за поняття «посадова особа», оскільки будь-яка посадова особа є службовцем, але не кожний службовець визнається посадовою особою [26, с. 91].

Отже, службовими особами відносно забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є службова особа відповідного

органу, який приймає рішення про застосування щодо особи заходів захисту (слідчий, прокурор, суддя тощо) або рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки (керівники органів внутрішніх справ – для працівників відповідного органу внутрішніх справ, державної лісової охорони, рибоохорони, митних органів, органів і установ виконання покарань та їх близьких родичів; керівники органів служби безпеки – для працівників служби безпеки та органів системи Управління державної охорони, їх близьких родичів; керівники прокуратури – для працівників прокуратури та їх близьких родичів; голова суду – для працівників відповідного суду та інших органів, зазначених у ст. 2 Закону України «Про державне забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів» та їх близьких родичів; керівники органів охорони державного кордону України – для працівників цих органів та їх близьких родичів; керівник розвідувального органу Міністерства оборони України – для співробітників органу та їх близьких родичів.), а також службова особа органу, якій стало відомо про застосування заходів безпеки у зв'язку із займаною посадою (співробітники АТС, працівники паспортних відділень, медичних установ тощо) [118].

Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину наділена загальними ознаками, як фізична особа, осудність та вік. Розглянемо особливості ознак службової особи. В кримінальному законодавстві відносно мінімального віку службової особи не зазначено. Водночас, аналізуючи законодавство України конкретно вказано, що службова особа повинна бути або представником влади, або ж обіймати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Отже, неповнолітня особа не може бути представником влади. Таким чином, мінімальним віком, з якого службова особа несе кримінальну відповідальність за злочини, передбачені ст. 380 та ст. 381 КК України, є 18 років, оскільки відповідні посади може займати тільки повнолітня особа. Заходи безпеки можуть бути застосовані до неповнолітніх та малолітніх осіб з метою їх захисту від протиправних посягань (наприклад, заходи захисти

застосовуються до голови суду та членів його сім'ї, в якій є неповнолітні або малолітні особи). Оскільки перелік злочинів, за які кримінальна відповідальність настає з 14 років вичерпний, то суб'єктом злочину за розголошення відомості про застосування заходів захисту (ст. 381 КК України), можна вважати особу, яка досягла віку кримінальної відповідальності, тобто 16 років.

Суб'єктом злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України може бути визнана лише осудна особа, адже займати посади в правоохоронних органах, в органах прокуратури, в судах різних рівнів та інших відповідних органах може тільки особа, яка пройшла відповідні тести з психології й медичне обстеження перед вступом на займану посаду та проходить щорічні перевірки стану здоров'я й відповідні психологічне тестування. Службова особа, при виконанні покладених на неї обов'язків, повинна усвідомлювати свої діяння та керувати ними. При цьому психо-емоційний стан особи, яка не прийняла рішення або невчасно прийняла рішення, вчинила будь-яке інше діяння, передбачене в диспозиціях статей про забезпечення безпеки осіб, не звільняє її від відповідальності. На теперішній час до такого службовця застосовується дисциплінарна відповідальність.

Потрібно погодитись з Р. М. Максимовичем, який вважає, що поняття обмеженої осудності у рідких випадках, але може бути застосоване щодо такого спеціального суб'єкта злочину як службова особа. Службова особа, під час виконання своїх службових обов'язків звичайно може мати певні психічні розлади, такі як фрустрація, емоційне збудження, стрес, що в свою чергу може призводити до стану обмеженої осудності, однак чітко визначити перелік і межу їх впливу на усвідомлення вчиненого діяння та (або) можливості керувати вчиненим законодавчо не можливо, тому у кожному конкретному випадку потрібно обґрунтовувати наявність в особі такого психічного розладу, в наслідок якого особа не могла в повній мірі усвідомлювати та (або) керувати своїми діяннями. Переоцінка службовою особою своїх можливостей, недостатність знань, умінь або навиків не

є підставою вважати таку особу обмежено осудною, оскільки ці ознаки не стосуються розладів психіки, що є визначальним при з'ясуванні як осудності (неосудності), так і при визначенні обмеженої осудності [33, с. 185].

Заходи безпеки можуть бути застосовані й до осіб, які мають психічне захворювання (наприклад, особа, яка має психічне захворювання, знімала на мобільний телефон та випадково в кадр потрапив момент вчинення тяжкого злочину або є членом сім'ї особи, до якої застосовуються заходи безпеки). Така особа може вчинити діяння, які підпадають під ознаки диспозиції ст. 381 КК України, але не може бути визнана суб'єктом злочину, оскільки треба керуватися загальновизнаними поняттями обмежено осудної та неосудної особи.

Особа, взята під захист, може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 381 КК України за наявності двох умов: а) по-перше, вона повинна бути попереджена про відповідальність і дати письмове зобов'язання (підписку) про нерозголошення відомостей про заходи захисту. У противному разі правового обов'язку зберігати їх у таємниці, а отже, і нести відповідальність за їх розголошення у неї не виникає; б) по-друге, така відповідальність можлива лише у випадку, коли шкода здоров'ю або інші тяжкі наслідки були заподіяні іншим особам, також взятим під захист, а не тій особі, яка сама взята під захист, і розголосила відомості про прийняті щодо неї заходи безпеки. Якщо шкода була заподіяна тільки особі, яка була взята під захист, і сама розголосила відомості про заходи безпеки, то її відповідальність за ст. 381 КК виключається [78, с. 525].

До осіб, яким про заходи безпеки стало відомо у зв'язку з їхнім службовим становищем, належать службові особи підприємств, установ та організацій, які за родом своєї діяльності надають офіційне сприяння органам, що приймають рішення про заходи безпеки або здійснюють їх, чи службові особи, які сприяють саме тим особам, що взяті під захист (наприклад, надають технічні засоби захисту, замінюють документи чи здійснюють переселення осіб, взятих під захист, тощо). Зазначені особи

зобов'язані зберігати в таємниці довірені їм відомості внаслідок свого службового обов'язку. Інші особи (як службові, так і приватні), які розголошують відомості про заходи безпеки, що стали їм відомі неофіційним шляхом (наприклад, з розмов і чуток), не можуть нести відповідальність за ст. 381 КК України.

Однією з проблема визначення суб'єкта складів злочинів, передбачених в ст. 380 або ст. 381 КК України полягає в тому, що в одних випадках ці особи, до яких застосовуються заходи захисту, можуть бути потерпілими від вказаних злочинів, а в іншому випадку самі стають суб'єктами вчинення протиправних діянь, які вказані в диспозиціях вищезазначених статей. Право на забезпечення безпеки згідно із законами України, що передбачають державний захист, мають:

- працівники судів і правоохоронних органів (прокуратури, внутрішніх справ, СБУ, митних органів, органів охорони державного кордону, державної фіскальної служби, органів і установ виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони), інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції, Антимонопольного комітету України; близькі родичі цих осіб (ст. ст. 1, 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»);

- особи, які заявили до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні й розкритті злочинів; потерпілі та їхні представники в кримінальній справі; підозрювані, обвинувачені, захисники і законні представники; цивільні позивачі, цивільні відповідачі та їхні представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочином; свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі й поняті, члени сімей та близькі родичі цих осіб (ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») [120]. Коло осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, визначено в Законі №1, а також КПК України. До них, зокрема,

належать: потерпілі, свідки, експерти, захисники та інші особи, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті, розслідуванні злочинів та судовому розгляді кримінальних справ.

Працівниками суду визнаються не тільки професійні судді, а присяжні, працівники апарату судів. Статус професійних суддів визначений КУ, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» Відповідно до ст. 124 КУ суд є єдиним органом, уповноваженим здійснювати правосуддя як особливу функцію держави. Професійними суддями є громадяни, які, відповідно до КУ, призначені Президентом України строком на п'ять років або обрані безстроково Верховною Радою України і обіймають штатну суддівську посаду в одному із судів України відповідного рівня і спеціалізації (місцевого, апеляційного, вищого спеціалізованого чи Верховного Суду України). Відповідно до ст. 124 КУ народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [63]. Ч.1 ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визнає суддею громадянина України, який відповідно до КУ та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі» [124]. Відповідно до ч.1 ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є особа, яка у випадках визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [124]. До апарату суду місцевого загального суду належать: керівник апарату суду, головний бухгалтер, помічник голови суду, заступник голови суду, помічник судді, секретар судового засідання, старший судовий розпорядник, судовий розпорядник, консультанти, старший секретар суду, секретар суду, діловод, оператор комп'ютерного набору, друкарки, експедитор, завідувач архіву, архіваріус, бібліотекар, завідувач господарства місцевого загального суду [16, с. 10].

Таким чином, відповідно до функцій та обов'язків вищезазначених осіб, суб'єктом вчинення злочину за ст. 380 КК України може бути суддя

різних рівнів, голова суду, присяжні, а суб'єктом злочину за ст. 381 КК України всі працівники суду різних рівнів, яким стало відомо про застосування заходів безпеки при виконанні свої обов'язків.

Серед багатьох державних органів правоохоронні мають певні юрисдикційні та організаційні відмінності від інших органів держави. Юрисдикція правоохоронних органів полягає в повноваженнях, які делеговано державою та які встановлюють обсяг їхньої компетенції, способи розгляду й прийняття рішень, порядок їхнього оскарження. Під правоохоронним органом розуміють державну установу (або державну юридичну особу), яка діє в системі органів влади й виконує на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави. В Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» подано перелік правоохоронних органів, до яких, зокрема, належать: органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи служби безпеки; військової служби правопорядку у Збройних Силах України; митні органи; органи охорони державного кордону; органи й установи виконання покарань; органи державної фіскальної служби; органи державної контрольно-ревізійної служби; органи рибоохорони; органи державної лісової охорони; інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (ст. 2) [118]. Таким чином, правоохоронні органи — всі вище перелічені органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. В Україні здійснення заходів безпеки згідно з ч. 3 ст. 3 Закону №1 покладено за підслідністю на органи служби безпеки, ДБР, органи НП або НАБУ, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження знаходяться у провадженні суду, забезпечують за їх рішенням, відповідно, орган служби безпеки, ДБР, орган внутрішніх справ, орган НП, НАБУ або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи

слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження [131, с. 124-125].

У деяких законодавчих актах міститься лише загальне поняття «правоохоронні органи», яке визначається шляхом указівки на функції, виконання яких входить до компетенції таких органів. Але й цей підхід не позбавлений певних недоліків зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року 3975-IV, правоохоронні органи – «державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції». Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV зазначається, що правоохоронні органи – це «органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.» [155, с. 69].

Наявність у судовій практиці неоднозначного вирішення питання щодо зарахування певних органів до правоохоронних стала підставою для його розгляду Конституційним судом України (далі– КСУ), який у рішенні від 18 квітня 2012 року №10-рп/2012 зазначив, що поняття «працівник правоохоронного органу необхідно визначати відповідно до розуміння ознак суб'єкта злочину лише за змістом його застосування у Кримінальному кодексі». КСУ дійшов висновку, що у КК України не визначено, хто саме належить до працівників правоохоронних органів. Відсутні в КК України й посилання на відповідні положення інших законів України. Зазначене, на думку КСУ, унеможлиблює застосування інших законодавчих актів, зокрема й Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», для встановлення спеціального суб'єкта злочину – працівника правоохоронного органу. У зв'язку з викладеним підтримуємо позицію КСУ щодо неможливості використання вищезазначеного закону для встановлення ознак спеціального суб'єкта

(працівник правоохоронного органу) складів злочинів, передбачених КК України [155, с. 69].

Таким чином, в Єдиній програмі слід передбачити повний перелік працівників правоохоронних органів та суду.

Заходи безпеки можуть бути застосовані до членів сімей та близьких родичів вищезазначених осіб. В законодавстві України єдиного визначення кола осіб, які відносять до членів сім'ї або є близькими родичами немає. В цих випадках необхідно звертатися до норм Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» (ст. 1), Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. (дає визначення сім'ї п.3 ст. 16), Сімейного кодексу України (вказані ознаки, які притаманні сім'ї ст. 3). Ці особи можуть бути суб'єктом злочину, передбачений ст. 381 КК України.

Враховуючи вищезазначене, суб'єктом злочинів, передбачених ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» може бути тільки спеціальний. Спеціальним суб'єктом досліджуваних статей визнаються тільки фізичні особи. До фізичних осіб відносяться особи, які здійснюють свої обов'язки в сфері правосуддя; особи, яким стало відомо про вчинений злочин, у зв'язку з їхньою займаною посадою; особи, які здійснюють забезпечення заходів захисту та осіб, до яких ці заходи забезпечуються. Службова особа, яка вчиняє діяння, передбачені ст. 380 та ст. 381 КК України, може бути тільки осудна особа, тобто особа, яка усвідомлює свої діяння та може керувати ними. Обмежено осудна та неосудна особа не можуть бути суб'єктами даних складів злочинів. Щодо визначення віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вказані злочини, то мінімальним віком, з якого службова особа може займати відповідні посади в органах влади та бути суб'єктом даних складів злочинів, є 18 років. Мінімальний вік, з якого особу, яка розголосила відомості про застосування заходів захисту є 16 років, оскільки перелік злочинів, за які передбачена кримінальна відповідальність з 14 років

вичерпний. В Єдиній державній програмі захисту учасників кримінального судочинства необхідно вказати повинний перелік працівників правоохоронних органів та суду, які можуть бути суб'єктами даних складів злочинів.

2.4 Суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України

Основними принципами кримінального вчення й діяльності органів досудового розслідування і суду є принцип презумпції невинуватості та невідворотності кримінальної відповідальності за вчинене винне протиправне суспільно-небезпечне діяння. Дотримання цих принципів служать гарантією забезпечення прав і свобод людини та громадянина в сучасному суспільстві.

В науці кримінального права основними проблемами є оцінка суспільної небезпечності діяння, відмежування винного протиправного діяння від невинного заподіяння шкоди, кваліфікація злочинів, призначення покарання тощо. З метою вирішення цих проблем необхідно обов'язково визначити всі елементи складу злочину, а саме об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. Будь-який злочин характеризується зовнішніми та внутрішніми ознаками.

Суб'єктивна сторона злочину — це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає відношення її свідомості й волі до вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння та його наслідків [77, с. 78].

А. А. Піонтковський вважав, що суб'єктивне ставлення будь-якої особи у вивченні злочину існує незалежно від свідомості слідчого і судді, а процес розслідування справи є процесом пізнання об'єктивної істини — достовірного встановлення факту вини або невинуватості особи в учиненні розслідуваного діяння. Відсутність суб'єктивної сторони виключає тим самим і склад злочину [138, с. 161].

Таким чином, під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його суспільно небезпечних наслідків, що

характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, ця сторона злочину є його внутрішньою (відносно зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [10, с. 108].

Саме суб'єктивна сторона складає основну частку доказової діяльності і тим самим викликає основні дискусії між сторонами в кримінальному процесі. Проблема суб'єктивної сторони злочину є найменш досліджувана в кримінально-правовій науці. У КК України не існує законодавчого закріплення даного поняття.

Процеси, що відбуваються у психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме дослідження, має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони складу злочину. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив, емоції та ціль вчинення злочину. Вони тісно пов'язані між собою, однак їх зміст й значення в кожному випадку вчинення злочину неоднакові. Вина особи є основною, обов'язковою ознакою будь-якого складу злочину. Вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони й значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону й тим самим склад злочину [77, с. 78].

Слід зазначити, що у ст.62 КУ та у ч.2 ст.2 КК України закріплено важливий принцип вини, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [103, с. 75].

Ст. 23 КК України визначає вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінальним кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [73].

М. Й. Коржанський надає таке визначення вини: «Вина у кримінальному праві – це психічне ставлення особи до скоєного чи

скоюваного злочину [65, с. 394]. Дане визначення є досить абстрактним, оскільки не передає всі ознаки вини.

Р. В. Вереша зазначає, що форма вини визначається закріпленням у законі співвідношенням психічних елементів (свідомість і воля), які утворюють зміст вини, тобто розбіжностями в інтенсивності і вираженості інтелектуальних і вольових процесів, що протікають у психіці суб'єкта злочину [18, с. 15].

Окремі науковці роблять висновок, що ніяких інших форм вини, окрім умислу та необережності, закон не знає; злочин може бути лише умисним або необережним [69, с. 98]. Чинний КК України визнає існування двох форм вини: умисел (ст. 24 КК України), який буває двох видів прямих і непрямий та необережність (ст. 25 КК України) також буває двох видів – злочинна самовпевненість та злочинна недбалість. Але в Особливій частині КК України наявні статті, які характеризуються до діяння – умислом, а до наслідків – необережністю. Тому виникає необхідність для запровадження третьої форми вини, яку науковці називають по різному – змішана, подвійна, складна, комбінована або з двома формами вини.

На особливе значення дослідження вини при розгляді кримінальних справ звертає увагу Пленум Верховного Суду України. Так, у пункті 2 своєї Постанови від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» Пленум зазначив, що під час призначення покарання, відповідно до статей 65–69 КК України, суди мають враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, сукупність усіх обставин, що його характеризують (форма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [9, с. 398].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» характеризується умислом чи необережністю щодо діяння (неприйняття або прийняття

недостатніх заходів захисту) і тільки необережною формою вини щодо тяжких наслідків [98, с. 261].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»: щодо самого розголошення (доведення до відома) інформації характеризується умисною формою вини (наприклад, розголошення з бажання показати свою поінформованість) чи необережною формою вини (наприклад, втрата документації, в якій містяться відомості про заходи безпеки щодо особи – паспортні дані, маршрути пересування або теперішнє місце проживання). Щодо наслідків вина може бути тільки необережною [98, с. 261].

Якщо особа до вчиненого діяння, передбаченого диспозиціями досліджуваних статей КК України відноситься умисно, а до наслідків – з необережністю, то в сукупності – це змішана форма вини. А от якщо до вчиненого діяння особа відноситься з необережністю і до наслідків з необережністю, то це необережна форма вини. В кожному окремому випадку необхідно встановлювати умисно чи з необережністю діяла (або не діяла) особа і це повинно бути враховано при кваліфікації злочинів, а також при призначенні та відбуванні покарання.

Таким чином, суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, виражається необережною або змішаною (складною, подвійною чи з двома формами вини) формами вини. В цьому дослідженні пропонується називати її змішаною формою вини. Щодо проблеми змішаної форми вини в сучасній правовій літературі наявні постійні дискусії.

У науковій літературі щодо цього питання склалося дві основні концепції – вузька та широка. Згідно широкої концепції, можливим є будь-яке поєднання будь-яких форм вини, а згідно вузької концепції – можливе поєднання тільки видів окремих форм вини. Найбільш прийнятною є концепція вузького розуміння «вини з двома формами» обґрунтована

А. Й. Рарог, інакше при широкому її розумінні «вини з двома формами» міститься у всіх складах з бланкетними диспозиціями і у всіх кваліфікованих складах злочинів. Недостатньо обґрунтованою є позиція В. М. Федитник, щодо того, що вся дискусія щодо «подвійної вини» (вчена включає в це поняття і «вину із двома формами») або «змішаної вини» зводиться тільки до спору про терміни, а самі поняття є тотожними. Зміст «змішаної вини», на думку В. А. Якушина, полягає в тому, що в деяких складах злочинів законодавець передбачає сукупність правопорушення та злочини [40, с. 2-3].

Змішану вину українські вчені вбачають у двох випадках: 1) коли суб'єкт з умислом скоює діяння, проте з необережністю ставиться до наслідків останнього; 2) якщо злочинець передбачає два чи більше обов'язкових наслідків. При цьому ставлення до одного з них є умисним, а до наступного (похідного) – необережним [154, с. 282].

Одна група науковців розглядають подібні злочини не як злочини зі змішаною формою вини, а називають його «в цілому умисний» чи відповідно «злочин є більш необережним». Бажання вчених визнавати склади злочинів зі змішаною формою вини або в цілому умисними, або в цілому необережними і є однією з численних причин тривалих дискусій в науці кримінального права з цих питань. Видається, що слід шукати інше вирішення цього питання. Річ в тім, що підхід, за якого поміж умисних і необережних злочинів виділяють злочини зі змішаною формою вини, а наступним кроком є знову ж визнання такого злочину в цілому умисним чи необережним виникає питання про певну непослідовність такого мислення [125, с. 94].

Реальна підстава для існування злочинів з двома формами вини, як вважає А. Й. Рарог, закладена в своєрідній законодавчій конструкції окремих злочинів. На його думку, така своєрідність полягає в тому, що законодавець юридично об'єднує в один склад два самостійних злочини, один з яких є умисним, а інший – необережним, при цьому обидва можуть існувати самостійно, а в своїй сукупності утворюють якісно новий злочин зі специфічним суб'єктивним змістом. Складові частини такого злочину, як

правило, посягають на різні безпосередні об'єкти, однак можуть посягати і на один (незаконне проведення абортів, що через необережність призвело до тривалого розладу здоров'я – ч.2. ст.134 КК України) [162, 103].

В. А. Нерсесян, визнає наявність змішаної форми вини. Він вважає, що обґрунтуванням її існування є наступне: законодавець сконструював окремі склади злочинів таким чином, що вони фактично являють собою об'єднання двох самостійних злочинів з різними формами вини. Так проявляється можливість провести межу між ставленням до злочинної дії (бездіяльності), наслідку і до окремих наслідків, що настали, а це полегшує кваліфікацію вже якісно іншого злочину. На думку А. Й. Рарога, дві форми вини можуть паралельно існувати лише у кваліфікованих складах злочинів: умисел як конструктивний елемент основного складу умисного злочину і необережність стосовно кваліфікуючих наслідків [2, с. 289-290].

Кримінальні кодекси багатьох європейських держав містять дефініції, схожі з визначенням злочину, вчиненого зі змішаною формами вини. Це зазначено в КК Болгарії, Угорщини, ФРН, Естонії, Польщі, Франції, Данії, Білорусії тощо. На відміну від цих європейських країн в Загальній частині КК України відсутнє не лише визначення змішаної форми вини, але й навіть згадка про таку форму вини [125, с. 64]. Р.В. Вереша пропонує доповнити КК України ст. 25-1, в якій ввести поняття змішаної форми вина, з чим можна погодитись, оскільки велика кількість статей Особливої частини КК України трактують саме таку форму вини.

А. В. Шевчук передбачає наступне визначення подвійної форми вини – яка являє собою окремо психічне ставлення особи у формі умислу (прямого або непрямого) щодо суспільно небезпечного діяння та її психічне ставлення у формі необережності (злочинної самовпевненості або злочинної недбалості) щодо можливих або кваліфікованих суспільно небезпечних наслідків [162, с. 103]. Саме таке поняття А. В. Шевчук пропонує закріпити в статті КК України.

Для повного дослідження необхідно з'ясувати всі особливості суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист.

В даному дослідженні пропонується більш детально розглянути змішану форму вини, тобто до діяння, що передбачені в диспозиціях ст. 380 та ст. 381 КК України – умисел, а до наслідків – необережність.

У юридичній літературі зазначається, що умисел ділиться на прямий і непрямий залежно від поєднання у свідомості злочинця інтелектуальної й вольової ознаки. Інтелектуальна ознака становить усвідомлення особи суспільно-небезпечного характеру свого діяння, вона одночасно усвідомлює й учинення нею злочину [38, с. 124]. Характеристика суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист»:

1) Службова особа (відповідно до розділу про суб'єкт цього злочину, ним може бути тільки службова особа) усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, а саме неприйняття рішення (або несвоєчасне прийняття рішення, або прийняття недостатньо обґрунтованого рішення, або невжиття заходів безпеки, або несвоєчасне вжиття заходів безпеки, або невжиття достатніх заходів безпеки);

2) Передбачає, що в результаті її дій можуть настати суспільно небезпечні наслідки щодо працівників суду або працівників правоохоронних органів або до учасників кримінального судочинства, а саме: пошкодження або знищення їх майна, нанесення тяжких тілесних ушкоджень або середньої ступені тяжкості, викрадення особи або члена її сім'ї, смерть особи, яка підлягає захисту або членів її сім'ї тощо);

3) Впевнена або легковажно розраховує на відвернення цих наслідків, хоча повинна і могла їх передбачити. Службова особа може бути впевнена в тому, що при вчиненні будь-якого діяння, передбаченого в диспозиції досліджуваної статті, наслідки не настануть, наприклад, тому що має невеликий досвід з розгляду (розслідування) подібних справ;

недовіряє особі про наявність щодо неї або членів її сім'ї загрози та в силу різних причин не перевіряє таку інформацію (недбале ставлення до своїх обов'язків) тощо.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності означає, що особа розуміє, якою є оцінка її діяння з позиції держави і суспільства, це розуміння є самоусвідомленим, що її діяння становить суспільну небезпечність [154, с. 277]. У випадку вчинення будь-якого діяння, передбаченого в диспозиції ст. 380 КК України, службова особа (не приймаючи рішення про забезпечення безпеки особи, не вживаючи відповідних заходів безпеки до особи, яка їх потребує тощо) розуміє, що її діяння є протиправними (передбачені в КК України), суспільно небезпечними і засуджуються державою. Суспільна небезпечність даного складу злочину полягає в тому, що службова особа відповідного органу, на який покладено обов'язок по забезпеченню безпеки осіб, які потребують захисту, підриває авторитет цього органу, тим самим перешкоджає нормальній діяльності правосуддя. Відправлення правосуддя в цьому випадку може бути здійснене не в повному обсязі, наприклад, до особи, яка заявила клопотання про забезпечення їй захисту, такі заходи не були здійснені, тому особа відмовляється співпрацювати з органами слідства чи суду, що в свою чергу передбачає притягнення до відповідальності не всіх осіб, які вчинили злочин, умовчування про вчинення будь-якого іншого злочину, про який не відомо, а також виправдання винних чи засудження невинних тощо.

Службова особа передбачає настання не будь-яких наслідків, а суспільно небезпечних наслідків. Це означає, що інтелектом особи охоплюється те, що шкода буде заподіяна охоронюваним законом суспільних відносинам, які є об'єктом відповідного злочину [154, с. 279]. Як відомо з попереднього підрозділу про об'єкт цих видів злочинів, то службова особа повинна передбачати настання суспільно небезпечних наслідків, а саме шкоди для нормального здійснення та відправлення правосуддя (безпосередній об'єкт), а також настання шкоди життю, здоров'ю, майну,

житлу, честі та гідності особи, яка підлягає захисту або членів її сім'ї (додатковий об'єкт).

Службова особа розраховує (впевнена або легковажно ставиться) на те, що її діяння не призведуть до настання суспільно небезпечних наслідків. Службова особа може розраховує на реальні сили (наприклад, знання, досвід, вміння, фізичні сили, сили природи) або конкретні обставини (надійність технічних засобів, дія інших сил тощо), які дозволять уникнути настання суспільно небезпечних наслідків, але її розрахунки були легковажними (невиправданими) і такі наслідки настали. Легковажне ставлення службової особи можна визначити, наприклад не володінням достатньою інформацією про наявність загрози особі, яка потребує захисту, не довіра до цієї особи та не перевірка відповідної інформації про загрозу, невеликий досвід у розслідуванні (розгляді) подібних справ, низький рівень кваліфікації тощо. Службова особа може також бути впевнена в тому, що її діяння не приведуть до настання суспільно небезпечних наслідків, наприклад, службова особа вважає свої діяння, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України, цілком законними та правильними.

Якщо психічне ставлення винного до наслідків виражається в умисній формі вини, вчинене за наявністю інших необхідних умов містить ознаки службового злочину (ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем» чи ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»). Умисне сприяння злочину проти особи, взятої під захист, кваліфікується і як співучасть (ст. 27 КК України «Види співучасті») у цьому злочині [98, с. 263].

Таким чином, суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» можна визначити наступним чином: службова особа органу, на який покладено забезпечення безпеки осіб, які потребують захисту, усвідомлює суспільно небезпечний характер її діяння (не приймає рішення про

застосування заходів захисту, несвоєчасно приймає рішення, приймає недостатньо обґрунтоване рішення, не вживає заходи безпеки, несвоєчасно вживає заходи безпеки, не вживає достатні заходи безпеки), передбачає, що в результаті вчинення діяння можуть настати суспільно небезпечні наслідки (пошкодження або знищення майна, нанесення різної ступені тяжкості тілесних ушкоджень, вбивство, викрадення особи або членів її сім'ї тощо), але легковажно розраховує що вони не настануть або впевнена, що ці суспільно небезпечні наслідки не настануть, але повинна і могла їх передбачити.

Повна характеристика змісту суб'єктивної сторони багатьох злочинів можлива лише при встановленні й врахуванні мотиву й мети вчинення суспільно небезпечного діяння. На відміну від вини емоції, мотив і ціль — факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину. Вони мають значення необхідних ознак лише у випадках, коли названі в диспозиції статті КК України в якості обов'язкової ознаки конкретного злочину [77, с. 78].

Специфічна особливість суб'єктивної сторони складу злочину полягає у тому, що вона не тільки передує виконанню злочину, формуючись у вигляді мотиву, наміру, плану злочинної поведінки, але й супроводжує його від початку і до кінця злочинного діяння, будучи своєрідним самоконтролем за вчинюваними діями [100, с. 198].

Особливості деяких складів злочинів визначають необхідність з'ясування емоцій, які відчуває особа при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення. Більшість із них знаходяться за межами суб'єктивної сторони злочину, бо зовсім не впливають на формування її ознак (каяття у вчиненому, страх покарання тощо) або вплив їх настільки малий, що не має істотного значення при формуванні у свідомості особи мотиву вчинення злочину (співчуття, жалість тощо) [78, с. 152].

Мотив злочину – усвідомлене спонукання особи, що викликало в неї рішучість вчинити злочин; інтегральне психічне утворення, що спонукає

особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Мотиви злочину можна поділити на три види: 1) суспільно-негативні; 2) суспільно-нейтральні; 3) суспільно-позитивні [9, с. 399]. Мотиви умисного діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлене певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину. Слушно відзначав Б. С. Вікторів, що безмотивних діянь не існує [128, с. 124]. Так, мотивом злочину, передбаченого ст. 380 КК України, можна вважати швидке розслідування злочину (розгляд справи) та прийняття відповідного рішення (наприклад, у зв'язку зі складністю розслідуваного злочину та великим навантаженням розслідуваних проваджень, слідчий ігнорує інформацію про наявність загрози особі, яка потребує захисту і приймає рішення про відмову у застосуванні заходів безпеки з метою скорішого закриття провадження). Мотив даного складу злочину на кваліфікацію не впливає, але може бути врахований судом при призначенні та відбуванні покарання.

Мета злочину – уявлення про бажаний результат, досягнути якого прагне особа [9, с. 399]. Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує, і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант [128, с. 124]. Так, мета злочину, передбаченого ст. 380 КК України, може бути різною, в залежності від стадії розслідування (або розгляду) провадження, від особи, яка проводить розслідування (або розгляд), від особи, яка потребує застосування заходів захисту тощо. Але мета даного складу злочину на кваліфікацію не впливає, а може бути врахована судом при призначенні та відбуванні покарання.

Якщо службова особа вчинила будь-яке діяння, передбачене в диспозиції ст. 380 КК України, з метою одержання неправомірної вигоди, то діяння такої особи будуть кваліфікуватися за сукупністю злочинів за ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»:

1) особа (службова особа, яка приймає рішення або забезпечує захист особи, яка його потребує або особа, до якої застосовуються заходи безпеки) усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (розголошення відомостей щодо застосування заходів безпеки)

2) передбачає настання суспільно небезпечних наслідків (нанесення тяжких тілесних ушкоджень або середньої ступені тяжкості особі, яка взята під захист; пошкодження її майна; вбивство тощо),

3) легковажно розраховує на відвернення цих наслідків, або впевнена, що ці суспільно небезпечні наслідки не настануть, але повинна і могла їх передбачити.

Не тільки службова особа, яка приймає рішення або забезпечує безпеку особи, взяту під захист, а також й сама особа, яку взято під захист (при умові, що вона попереджена про нерозголошення цих відомостей) усвідомлювала суспільно небезпечність діяння, тобто розголошення (довірча розмова, виступ у ЗМІ, копіювання та розповсюдження відомостей про застосування заходів безпеки тощо). Розголошуючи відомості про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, особа завжди розуміє незаконність і недобросовісність своїх дій, передбачає можливе завдання майнової чи немайнової шкоди особі, яку взято під захист.

Ці категорії осіб передбачали, що суспільно небезпечні наслідки (нанесення тяжких тілесних ушкоджень або середньої ступені тяжкості;

пошкодження або знищення майна, смерть або викрадення особи тощо) можуть настати в зв'язку з розголошенням відомостей про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. Особи, які є суб'єктами даного складу злочину, через свою впевненість, не знання або інші причини розголошують відомості щодо застосування заходів безпеки і вважають, що суспільно небезпечні наслідки не настануть, хоча знають і повинні передбачити їх настання. Наприклад, для підтвердження своєї значущості та ролі в колективі службова особа довірила ці відомості і розповіла своїй колезі – третій особі, яка не повинна і не могла знати про це – в результаті чого особа, до якої застосовувалися заходи безпеки, постраждала.

Існують випадки, коли службова особа до суспільно небезпечних діяння – розголошення відомостей про застосування заходів безпеки щодо особи, взяту під захист, відноситься умисно (з прямим або непрямим умислом), тоді діяння особи підпадає під ознаки іншого складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем».

Якщо розголошення відомостей про заходи безпеки відбувається з метою сприяння злочину, який вчиняється щодо особи, взятої під захист, дії службової особи містять також ознаки співучасті (ст. 27 КК України «Види співучасників») у відповідному злочині проти життя чи здоров'я, власності [98, с. 264].

Якщо особа, щодо якої застосовується захист розголосила ці відомості, в результаті чого постраждала сама, то особа не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 381 КК України. А у випадку, коли особа, щодо якої застосовані заходи безпеки, розголосила данні про інших осіб, до яких такі заходи застосовані або відомості про можливих учасників (свідків, потерпілих) вчиненого злочину, в результаті чого постраждали інші особи, то особа, що розголосила (при умові, що вона попереджена про недопущення розголосу цих відомостей) має бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 381 КК України.

Мотивом вчинення злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» може бути різним (швидке розслідування (розкриття) провадження, довіра та авторитет серед колег (довірча розмова), зміна свого статусу (виступ у ЗМІ) тощо). Наявність мети при вчиненні діяння, передбаченого досліджуваною статтею на кваліфікацію не впливає, а може бути врахована судом при призначенні та відбуванні покарання.

Мета вчиненого злочину також не впливає на кваліфікацію. Якщо метою розголошення відомостей про застосування заходів безпеки щодо особи, взятої під захист, є одержання неправомірної вигоди, то діяння особи повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів за ст. 381 КК України та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Ще однією ознакою суб'єктивної сторони є емоції. Хоча в диспозиціях досліджуваних статей (ст. 380 та ст. 381 КК України) вони не вказані, але їх можна передбачити. При вчиненні діяння за досліджуваними складами злочинів особа могла перебувати в стані сильного душевного хвилювання (наприклад, погрози щодо неї або членів її сім'ї, якщо ця особа не розповість всі данні про застосування заходів захисту щодо іншої особи – маршрути пересування, місце знаходження, теперішні паспортні данні тощо).

Таким чином, суб'єктивна сторона злочину за ст. 381 КК України визначається наступним чином: особа (службова особа, яка приймає рішення або забезпечує захист, або особа щодо якої застосовуються заходи безпеки) усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння – розголошення відомостей (довірча розмова, виступ у ЗМІ, втрата документації про застосування захисту тощо), передбачала, що в результаті цих дій можуть наступити суспільно небезпечні наслідки (вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень або середньої ступені тяжкості, викрадення особи, пошкодження або знищення майна особи, до якої застосовуються заходи захисту), легковажно розраховує на відвернення цих наслідків, або впевнена, що ці

суспільно небезпечні наслідки не настануть, але повинна і могла їх передбачити.

В даному дослідженні підтверджується необхідність виключення ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» і внесення відповідних змін, до ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування». Аргументується це тим, що застосування заходів безпеки відбувається на стадіях досудового розслідування. Але, якщо виникла загроза учасника судового розгляду справи, то суддя виносить доручення відповідному органу про забезпечення захисту цієї особи, при цьому цей орган порушує кримінальне провадження стосовно погроз.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки: 1) суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» виражається у необережній або змішаній (подвійній, складній, комбінованій з двома формами вини) формах вини; 2) серед науковців не існує єдиної точки зору щодо форм вини, але підтримується позицію тих вчених, які на основі розвинених європейських країн (Угорщини, Польщі, Данії тощо) та пропонується додати ст. 25-1, в якій визначити поняття та види змішаної (подвійної, складної, комбінованої, з двома формами вини) форми вини; 3) до діянь (дії або бездіяльності) суб'єкт злочину за ст. 380 та ст. 381 КК України відноситься як умисно так і необережно, а до наслідків – тільки з необережністю; 4) оскільки в диспозиціях вищезазначених статей не вказано мотив, мета, то якщо навіть особа і переслідувала якісь цілі, мотив або перебувала в емоційному стані при вчиненні даних діянь, то на кваліфікацію злочинів вони не впливають. Вони лише можуть враховуватися судом при призначенні покарання як пом'якшуючі або обтяжуючі обставини.

Отже, при характеристиці суб'єктивної сторони досліджуваних складів злочину, доведено, що вони характеризуються необережною або змішаною

формами вини, тобто до діяння – умисел або необережність, а до наслідків тільки – необережність. Якщо до наслідків особа ставиться умисно, то її діяння слід кваліфікувати за іншими статтями КК України. Якщо до наслідків особа відноситься умисно, то її діяння слід кваліфікувати за іншими статтями КК України. Якщо особа вчиняє діяння, що передбачені в диспозиціях досліджуваних статей з метою одержання неправомірної вигоди, то її діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Висновки до другого розділу

При аналізі об'єктивно-суб'єктивних ознак досліджуваних складів злочинів було зроблені наступні висновки. В сучасній кримінально-правовій науці не існує єдиного та повного поняття об'єкта складу злочину, тому при визначенні об'єкта досліджуваних складів злочину виникали деякі проблеми. В даному дисертаційному дослідженні відстоюється думка тієї групи науковців, які під об'єктом злочинів розуміють суспільні відносини, на які посягає суб'єкт злочину та які охороняються кримінальним законодавством. Так, об'єктом досліджуваних злочинів є суспільні відносини, які забезпечують здійснення та відправлення правосуддя.

У зв'язку з тим, що КК України за родовим об'єктом поділений на розділи, досліджувані склади злочинів розташовані в розділі, в якому об'єднані злочини проти правосуддя. Під час дослідження об'єкту складів злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України також враховано те, що не існує єдиного поняття правосуддя. Хоча до цієї проблеми зверталися багато науковців.

Під правосуддям треба розуміти не тільки діяльність судових органів, а й органів, які сприяють здійсненню та відправленню правосуддя. Це підтверджує, що наявність відповідальності за досліджуваними складами злочинів є гарантією здійснення правосуддя в державі. Тому треба уточнити назву розділу та викласти у такій редакції «Злочини проти правосуддя та органів, які сприяють здійсненню правосуддя».

КК України передбачає декілька видів діянь (дій та бездіяльності), які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 380 КК України. Проаналізувавши склад злочину, передбачений ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист», доводиться позиція про недоречності існування даної статті, оскільки ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України

збігаються з ознаками об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування».

Хоча в диспозиціях статей, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, не вказані місце, час, спосіб, обстановка та знаряддя їх вчинення (відносяться до факультативних ознак об'єктивної сторони), запропоноване власна думка стосовно цих ознак об'єктивної сторони. Встановлення цих ознак на кваліфікацію злочинів не впливає, а можуть бути враховані судом при призначенні покарання та його відбування.

Щодо характеристики суб'єкта злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, то ним є тільки спеціальний суб'єкт. При розгляді даного питання виникла проблема у тому, що за ст. 380 КК України може бути тільки службова особа. В диспозиції статті вказано, що ці діяння можуть бути вчинені тільки службовою особою органу, на який покладено функції забезпечення безпеки, але суб'єктом даного складу злочину може бути також службова особа органу, який допомагає у забезпеченні безпеки осіб (АТС, паспортні відділи тощо). Оскільки суб'єктом за злочин по ст. 380 КК України може бути тільки службова особа, то загальними ознаками суб'єкта є те, що це фізична, осудна та яка досягла 18-річного віку. Суб'єктом же складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України може бути визнана фізична, осудна особа та яка досягла 16-річного віку. Ці загальні ознаки були доведені у підрозділі 2.3 даної роботи.

Суб'єктивна сторона злочину, передбачена ст. 380 КК України виражається наступним чином: службова особа (слідчий, прокурор, суддя тощо) усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (неприйняття рішення, несвоєчасне прийняття рішення по застосуванню до особи заходів захисту або інші діяння, передбачені в диспозиції статті), передбачає суспільно небезпечні наслідки, які можуть настати при вчиненні діяння (нанесення тілесних ушкоджень різної ступені тяжкості особі, яка взята під захист; пошкодження її майна; вбивство тощо), легковажно

розраховує на відвернення цих наслідків, або впевнена, що суспільно небезпечні наслідки не настануть, але повинна і могла їх передбачити.

Суб'єктивна сторона злочину за ст. 381 КК України визначається наступним чином: особа (службова особа, яка забезпечує захист або особа щодо якої застосовуються заходи безпеки) усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння – розголошення відомостей (довірча розмова, виступ у ЗМІ, втрата документації про застосування захисту тощо), передбачає, що в результаті цих дій можуть наступити суспільно небезпечні наслідки (вбивство, нанесення різної ступені тяжкості тілесних ушкоджень, викрадення особи, пошкодження або знищення майна особи, до якої застосовуються заходи захисту), легковажно розраховує на відвернення цих наслідків, або впевнена, що ці суспільно небезпечні наслідки не настануть, але повинна і могла їх передбачити.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ЩОДО ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

3.1 Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України

Одним із найскладніших завдань в кримінальному праві є правильна кваліфікація злочинів. Для правильної кваліфікації злочинного діяння службовій особі необхідно досконало володіти законодавством, враховувати та правильно оцінювати всі обставини вчиненого суспільно небезпечного діяння, а також все систематизувати й правильно застосовувати на практиці (слідчій, судовій). Неправильна кваліфікація діяння може мати багато негативних наслідків таких, як: скасування вироку суду, затягування розгляду справ (закриття справи за строком давності), притягнення особи до відповідальності, яка не винна у вчиненні злочину або звільнення особи, яка вчинила злочин, але їй кваліфікували менш тяжкий злочин чи взагалі визнали невинною тощо.

Кваліфікація (від лат. qualification < quails – який, якої якості + facere – робити) злочинів є одним із найважливіших етапів застосування норм кримінального права. Правильна кваліфікація забезпечує реалізацію конституційного принципу законності у кримінальному судочинстві (ст. 129 КУ), гарантує охорону й здійснення прав і свобод людини і громадянина, виступає необхідною умовою призначення справедливого покарання (чи звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання). У свою чергу, помилки у кваліфікації злочинів неодмінно ведуть

до помилок у призначенні покарання або вирішенні інших питань щодо кримінальної відповідальності [60, с. 6].

Злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб (ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист») розташовані у Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя». Як зазначає В. В. Волинець суспільна небезпека злочинів проти правосуддя полягає у тому, що злочини цієї категорії суттєво підривають авторитет органів, які забезпечують не лише охорону права і судочинство, а й державу в цілому, породжуючи невпевненість суспільства у спроможності державних інститутів ефективно протистояти злочинності. Будь-яке застосування неправових методів у правоохоронній чи судовій діяльності з протидії злочинності створює в суспільстві правовий нігілізм, тобто фактичне несприйняття принципу законності, та здійснення правосуддя. Як наслідок, у правосвідомості людей зароджується несприйняття діяльності органів правопорядку та їх осуду. Крім того, злочинам проти правосуддя притаманна висока латентність, яка обумовлюється високим рівнем корпоративності, бажанням не допустити суспільного розголосу наявних фактів неправосудних рішень, тиску на свідків, фальсифікації доказів, силових способів отримання (вибивання) показань тощо. У випадках, коли цього уникнути не вдається і справи розглядаються судом, призначаються незначні покарання. Також не можна не враховувати високий рівень корумпованості правоохоронної системи, використання службових повноважень у корисливих цілях. Усе це негативно впливає на ефективність застосування кримінального закону [20, с. 172].

С. Є. Дідик у своїй дисертації зазначав, що у судах існує широке коло проблем у сфері здійснення правосуддя, пов'язаних із правомірністю використання суддівських повноважень, із законністю та обґрунтованістю судових рішень, обумовлених суддівською недоторканністю суддів. Також він підтвердив думку, що вчинення суддею (суддями) злочинів проти

правосуддя становить підвищену суспільну небезпеку саме тим, що посягає на саму сутність правосуддя. Серед усіх суб'єктів злочину самими небезпечними суб'єктами виступають судді, оскільки від них залежить законність прийнятих рішень у справах [20, с. 175-176].

Тому виникає необхідність в чіткому розмежуванні суміжних складів злочинів, а також правил кваліфікації злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України. Для цього треба розглянути різні ситуації, які впливають на кваліфікацію діяння та визначити, до якої саме юридичної відповідальності може бути притягнена особа. Так як суб'єктами даних видів злочинів може бути службова особа, то така особа може нести дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за власні діяння (дії або бездіяльність).

Діяння особи підпадає під ознаки ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» при таких умовах: дані види діянь (неприйняття рішення, несвоєчасне прийняття рішення, прийняття недостатньо обґрунтованого рішення, невжиття заходів безпеки, несвоєчасне вжиття заходів безпеки, вжиття недостатніх заходів безпеки) вчиняє тільки службова особа, яка наділена обов'язком забезпечувати захист осіб, які його потребують; для кваліфікації необхідно вчинення одного або декілька діянь, передбачених в диспозиції статті; обов'язковою умовою є настання суспільно небезпечних наслідків для особи, щодо якої повинні бути застосовані заходи безпеки (нанесення тяжких тілесних ушкоджень або середньої ступені тяжкості особі або одному чи декільком із членів її сім'ї, смерть особи або одного чи декількох із членів її сім'ї, викрадення особи або одного чи декількох із членів її сім'ї, пошкодження або знищення майна особи або членів її сім'ї тощо); ще однією ознакою об'єктивної сторони є причинно наслідковий зв'язок між діяннями, що вказані в диспозиції статті та суспільно небезпечними наслідками, що настали в результаті цих діянь. Якщо суспільно небезпечні наслідки настали в силу різних причин (сил природи, різних обставин тощо) і не пов'язані із видами діянь, що складають

об'єктивну сторону даного злочину, то відсутній склад злочину за ст. 380 КК України. Наприклад, якщо службова особа несвоєчасно приймає рішення про забезпечення безпеки житла особи та членів її сім'ї (діяння, що передбачене в диспозиції статті), а в цей час відбулася пожежа в будинку через несправний електродріт (пошкодження майна особи, тобто суспільно небезпечний наслідок), але між діянням та наслідком немає зв'язку (причинно наслідкового), то дії службової особи підпадають під ознаки дисциплінарної відповідальності.

Як вже зазначалось у попередніх розділах, то суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 380 КК України виражається необережною або змішаною формами вини (суб'єкт вчинення даного складу злочинів до діяння ставиться – умисно або необережно, а до наслідків тільки з необережністю), тобто враховуючі всі попередні умови та ставлення службової особи до діяння та наслідків, все це в сукупності утворює склад злочину, передбаченого цією статтею.

Якщо психічне ставлення винного до наслідків виражається в умисній формі вини, вчинене за наявності інших необхідних умов містить ознаки службового злочину (ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем» чи ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень»). Умисне сприяння злочину проти особи, взятої під захист, кваліфікується за ознаками співучасті (ст. 27 КК України «Види співучасті») [98, с. 264].

Якщо службова особа (посадова особа) залишає без розгляду окрему ухвалу суду чи окрему постанову судді або не вживає заходів до усунення зазначених в них порушень закону, або несвоєчасно відповідає на окрему ухвалу суду чи окрему постанову судді, то це ознаки адміністративного правопорушення за ст. 185-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі по тексту – КУпАП) «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора». Тобто діяння службової

особи, а саме несвоєчасне прийняття рішення, несвоєчасне вжиття заходів безпеки, невжиття достатніх заходів безпеки, при умові, що не настали суспільно небезпечні наслідки для особи, щодо якої повинні бути застосовані заходи безпеки, не тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 380 КК України, а тільки адміністративну за ст. 185-6 КУпАП.

Під час кваліфікації злочинів по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства необхідно чітко відмежовувати діяння, передбачені в диспозиціях цих статей від злочинів, які є підставою для прийняття рішення по забезпеченню безпеки, наприклад:

1) ст. 115 КК України «Умисне вбивство», ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 129 КК України «Погроза вбивством», ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» (за ці злочини до потерпілих та членів їх сім'ї в обов'язковому порядку повинні застосовуватися заходи безпеки);

2) ст. 195 КК України «Погроза знищення майна» (будь-які погрози стосовно знищення майна учасника кримінального судочинства відносно розслідуваного злочину фактично є підставою для застосування до такої особи заходів захисту у вигляді, наприклад, охорони майна. Якщо такі погрози здійснюються відносно особи, до якої вже застосовані заходи захисту, то така особа повинна заявити у відповідний орган про дані погрози та до неї повинні бути застосовані більш ефективні заходи захисту).

3) ст. 345 КК України «Погрози чи насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 347 КК України «Умисне знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу», ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування по охороні громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», ст. 377 КК України «Погрози або насильство щодо судді, народного засідателі або присяжного», ст. 378 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателі або присяжного», ст. 379 КК України «Посягання на

життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя», ст. 398 КК України «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», ст. 399 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», ст. 400 КК України «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаної з наданням правової допомоги», (у вищезазначених статтях злочини, які здійснюються стосовно працівників правоохоронних органів, суддів, народних засідателів, захисників, представників осіб тощо, будь-які погрози для цих категорій осіб, посягання на їх життя, пошкодження їхнього майна є підставою для застосування до таких осіб спеціальних засобів захисту (якщо це працівник правоохоронного органу, суддя) або загальних засобів захисту (захисник, представник особи), а також відсторонення даного співробітника від розслідуваного злочину або розгляду справи (якщо це працівник правоохоронного органу або суддя, присяжний тощо з метою їх захисту від протиправних посягань). Якщо дані категорії осіб вже перебувають під захистом, то до них має бути застосований більш ефективний захід безпеки).

4) ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу», ст. 376 КК України «Втручання в діяльність судових органів», ст. 397 КК України «Втручання в діяльність захисника або представника особи» (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судді, або захисника з боку представників влади досить часто зустрічається в нашій державі, однак ці втручання можуть бути як підставою для прийняття незаконного рішення, так і підставою для застосування до таких категорій осіб заходів захисту).

5) ст. 385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від покладених на них обов'язків» (не буде вважатися злочином, якщо свідок, експерт чи перекладач відмовляються давати показання чи виконувати свої обов'язки, якщо існує реальна загроза їх життю, здоров'ю чи майну або загроза їхнім близьким родичам чи членам

сім'ї. До цих категорій осіб потрібно застосувати можливі засоби захисту (наприклад, закритий судовий процес)).

б) Якщо учасники кримінального судочинства відмовляються від давання показань, то особа, яка проводить допит чи слідство по справі, повинна обов'язково в'яснити, чому така особа відмовляється від свідчень і якщо цій особі загрожує небезпека, то обов'язково запропонувати застосування заходів захисту. Якщо службова особа, яка проводить допит чи слідство по справі примушує різними способами дати свідчення, то дії такої особи підпадають під ознаки ст. 373 КК України («Примушування давати показання»). А якщо службовій особі, яка проводить допит чи слідство по справі примушує свідчити по цій справі, але цій службовій особі відомо про загрозу життя, здоров'я чи майна допитуваної особи і до неї не застосовані відповідні заходи захисту, то службова особа повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності за сукупністю злочинів за ст. 373 КК України та ст. 380 КК України.

Таким чином, в Єдиній програмі пропонується передбачити перелік кримінальних правопорушень, за які в обов'язковому порядку до учасників кримінального судочинства повинні застосовуватися відповідні заходи захисту. Але цей перелік не може бути вичерпним, оскільки в конкретному випадку можуть бути передбачені й інші варіанти застосування до учасників кримінального судочинства заходів захисту. Це потрібно для того, щоб службові особи уповноважених органів вчасно приймали рішення про застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства та негайно забезпечували їх захист. Враховуючи відсутність кримінальних проваджень щодо суддів, прокурорів, слідчих тощо відносно невжиття заходів безпеки, це б слугувало підставою для притягнення цих службових осіб до кримінальної відповідальності за діяння, що містять ознаки злочину, передбаченого ст. 380 КК України.

З метою належного та ефективного захисту учасників кримінального судочинства службовими особами уповноважених органів можуть бути

вчинені діяння, які містять ознаки злочинів, передбачених у відповідних статтях КК України, однак не є злочинними. Наприклад:

- ст. 162 КК України «Порушення недоторканості житла» (у співробітника спецпідрозділу, який здійснює охорону майна може бути ключ від помешкання особи, яку він охороняє для того, щоб швидко реагувати та без перешкод потрапити до будинку особи, якщо їй загрожує небезпека. Його дії не будуть підпадати під ознаки даного складу злочину, оскільки це є обставиною, що виключає злочинність діяння та зазначена в ст. 41 КК України «Виконання наказу або розпорядження»).

- ст. 197 КК України «Порушення обов'язків по охороні майна» (якщо під час охорони майна особи, взятої під захист, це майно було пошкоджено чи знищено, то особа, яка здійснювала таку охорону може бути притягнена до юридичної відповідальності. Якщо пошкодження або знищення майна було вчинене з метою захисту особи, щодо якої застосовується захід безпеки, то особа, яка здійснювала охорону майна підзахисної особи, не може бути притягнена до юридичної відповідальності відповідно до ст. 41 КК України «Виконання наказу або розпорядження»).

- ст. 358 КК України «Підробка документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підробних документів» (заміна документів, що посвідчують особу з метою захисту особи не вважається підробкою документів, оскільки ці документи виготовляються на державному підприємстві та на бланку встановленого зразка з метою забезпечення безпеки особи).

- ст. 359 КК України «Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» (використання будь-яких засобів негласної інформації відносно осіб, які взяті під захист, не є злочином, якщо на їх використання є відповідний дозвіл).

- ст. 366 КК України «Службове підроблення» (якщо службова особа відповідного органу, на який покладено забезпечення захисту учасників кримінального судочинства, складає, видає завідомо неправдиві

офіційні документи або вносить до офіційних документів завідомо неправдиві відомості тощо з метою убезпечення підзахисної особи, то її діяння не є злочинними. Ця ситуація можлива, наприклад, при застосуванні до особи заходу захисту у вигляді забезпечення конфіденційності відомостей про особу, тобто підзахисна особа у всіх офіційних документах має псевдонім.)

Отже, службові особи відповідного органу з метою ефективного та достатнього захисту виконують діяння, які хоча й містять ознаки злочинів, але такими не є.

Якщо керівник спецпідрозділу, якому судовим рішенням встановлено здійснювати щодобову охорону особи, відправив охороняти дану особу тільки в нічний час доби. Дане діяння керівника повинно кваліфікуватися за ст. 380 КК України).

Суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист», полягає в тому, що він перешкоджає збереженню в таємниці інформації, яка забезпечує виявлення, розкриття, припинення, розслідування злочинів та судочинство в кримінальних справах, а також ставить під загрозу життя, здоров'я, майно й особисту безпеку осіб, діяльність яких пов'язана з здійсненням правосуддя.

У випадку розголошення відомостей про застосування заходів безпеки службові особи органу, який приймає рішення про вжиття заходів захисту, службові особи органу, на який покладено забезпечення безпеки осіб, або службові особи органу, який стало відомо про застосування заходів безпеки щодо особи, можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності, якщо після розголосу цієї інформації не настали суспільно небезпечні наслідки для особи, щодо якої ці заходи застосовуються.

Будь-яка інформація по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства під час слідства чи судового розгляду

обов'язково повинна бути під грифом «таємно», тоді будь-яке офіційне чи неофіційне розголошення такої таємниці буде мати всі ознаки злочину.

Розголошення відомостей про заходи безпеки службовою особою, якій ці відомості були довірені тягне за собою відповідальність за сукупністю злочинів, передбачених ст. 381 КК України та ст. 368 КК України («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою») [55, с. 94]. Така відповідальність обов'язково повинна настати, коли службова особа умисно з метою наживи (вигоди) вчиняє дані протиправні діяння, які передбачені в диспозиції ст. 381 КК України.

Якщо суб'єкт даного злочину розголосив відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, і не настали суспільно небезпечні наслідки, що передбачені в диспозиції ст. 381 КК України, то особа може нести адміністративну відповідальність за ст. 185-11 КУпАП України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист».

Оскільки в попередніх розділах даного дисертаційного дослідження доведено, що розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, підпадають під ознаки складів злочинів, передбачених ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування», ст. 111 КК України «Державна зрада», ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці» тощо, то виникає необхідність виключення ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист».

Відповідно до положень ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Водночас у ч.2 визначено припис про те, що у необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу, а їх незаконне розголошення тягне за собою кримінальну відповідальність,

встановлену законом (така кримінальна відповідальність передбачена ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування») [107, с. 186].

З огляду на процесуальну діяльність органів досудового розслідування у системі МВС України, правові гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування визначаються й у відомчих нормативно-правових актах. Зокрема, Наказом МВС України №570 від 6 липня 2017 р. «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» закріплено положення у п. 3.5. у Главі «VI. Права і обов'язки слідчих, гарантії їх процесуальної незалежності» про те, що слідчий при виконанні своїх службових обов'язків зобов'язаний не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу таємницю, що охороняється законом, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінального правопорушення [123]. Таким чином, наказом МВС дещо ширше поняття відомостей, які не можна розголошувати, тому доцільно б було внести відповідні зміни чи доповнення до КПК України з цього суперечливого питання. Також КПК України не вказує форму та назву документа, який би передбачав дозвіл розголошення відомостей досудового розслідування та їх об'єм (тобто те, що можна повідомити).

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 387 КК України може бути як особа, яку попередили у встановленому законом порядку про обов'язок не розголошувати дані досудового розслідування та дані оперативно-розшукової діяльності, так і слідчий, суддя, прокурор, працівник оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, за умови якщо розголошені дані цими особами ганьблять людину, принижують її честь та гідність [109, с. 165]. Тобто суб'єкт злочину – спеціальний (службова особа або особа, яку попередили про нерозголошення цих відомостей).

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 381 КК України є службова особа, яка повинна прийняти рішення про застосування (про відмову у застосуванні) заходів безпеки; службова особа, на яку покладено обов'язок забезпечити захист особи; службова особа, якій стало відомо про застосування заходів захист при виконанні своїх службових обов'язків, а також особа, до якої заходи безпеки застосовуються, при цьому вона попереджена про нерозголошення цих відомостей. Отже, суб'єкт даного злочину також спеціальний.

Як зазначалось в попередніх розділах, якщо особа, щодо якої застосовуються заходи безпеки, сама розголосила ці відомості, хоча була попереджена про недопустимість їх розголосу, в результаті чого їй була завдана шкода, то діяння цієї особи не можна кваліфікувати за ст. 381 КК України. Але якщо в результаті такого оприлюднення, шкода завдається іншій особі (іншим особам), тоді особа, яка розголосила (особа, щодо якої застосовуються заходи безпеки) несе кримінальну відповідальність за ст. 381 КК України.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюють заходи безпеки. Ця інформація відповідно до пунктів 4.1.4. і 4.1.6. Зводу відомостей є державною таємницею. Тому, коли згідно Закону, стосовно свідка прийнято рішення про зміну його анкетних даних на псевдонім, а він бере участь у провадженні окремих слідчих дій за участю інших суб'єктів процесу, необхідно застосовувати відповідні заходи забезпечення його безпеки (наприклад, впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають; застосування засобів маскування тощо), а з метою нерозголошення відомостей про таких осіб від інших учасників слідчої дії в обов'язковому порядку необхідно відбирати письмові зобов'язання (розписку) про нерозголошення таких даних [88, с. 4].

При аналізі норм КПК України та Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» відомості про

застосування до особи або/та членів її сім'ї заходів безпеки є складовою інформації оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Згідно з ч. 2 ст. 3 цього Закону рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів [120].

Якщо під час судового розгляду виникла необхідність у застосуванні до учасників судового процесу заходів безпеки, то суд приймає рішення про їх застосування та направляє його для виконання відповідному органу (СУ, СБУ тощо), і цей орган не тільки повинен негайно виконати рішення суду, а й порушити кримінальне провадження щодо погроз, що стали підставою для застосування заходів безпеки та прийняти відповідне рішення. Таким чином, порушене кримінальне провадження при наявності загрози життю, здоров'ю, майну та житлу, честі та гідності особи (в даному випадку учасника судового процесу) або членів її сім'ї є початковою стадією. Для того, щоб притягти винних осіб (які погрожують або які здійснюють незаконний вплив) до кримінальної відповідальності, необхідно провести оперативно-розшукові заходи, слідчі дії тощо. Якщо під час відбування покарання виникає ситуація, що потребує захисту засудженого, то адміністрація установи відбування покарання приймає відповідне рішення про забезпечення безпеки, тим самим повідомляє відповідний орган про це, а цей орган повинен також порушити кримінальне провадження щодо погроз, що стали підставою для застосування заходів безпеки до засудженого. Подібна ситуація може виникнути під час проходження військової служби, тоді керівник військової частини приймає рішення про забезпечення безпеки і одночасно повідомляє відповідний орган про наявні погрози щодо військовослужбовця, що стали підставою для його захисту. Також

порушується кримінальне провадження. Тому застосування заходів безпеки щодо учасників судового процесу, військовослужбовців та осіб, які відбувають покарання, вважаються заходами безпеки на стадії досудового розслідування. Тому відомості про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист – те саме, що й відомості оперативно-розшукової діяльності та відомості досудового розслідування. Ст. 381 КК України є спеціальною нормою по відношенню до ст. 387 КК України, яка є загальною нормою.

Головною відмінністю між злочинами, передбаченими ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» та ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування є настання суспільно небезпечних наслідків. Так, за ст. 381 КК України, злочин вважається закінчений за ч. 1 з моменту настання шкоди здоров'ю особі, яку взято під захист (тілесні ушкодження різної ступені тяжкості, побої тощо), за ч. 2 – з моменту настання смерті особи, яку взято під захист, або інших тяжких наслідків (пошкодження або знищення майна, викрадення особи тощо). А за ст. 387 КК України, злочин вважається закінчений за ч. 1, 2 – з моменту вчинення діяння, передбаченого в диспозиціях статті (розголошення цих відомостей без дозволу слідчого, прокурора; або такі діяння вчинені суддею, прокурором тощо), а за ч. 3 – якщо ці діяння ганьблять людину, принижують її честь та гідність. Отже, враховуючи вищезазначене, автор пропонує виключити ст. 381 КК України та внести відповідні зміни до ст. 387 КК України, вказавши про розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, а також додати суспільно небезпечні наслідки – шкода здоров'ю, життю, майну, житлу, честі, гідності особи та інші тяжкі наслідки. Ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування» логічно було б викласти у такій редакції: «1. Розголошення без письмового дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність або досудового розслідування, а також розголошення відомостей про заходи безпеки щодо

особи, взятої під захист, особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, якщо ці дії ганьблять людину, принижують її честь і гідність, - 2. Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, або розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, службовою особою, якою прийнято рішення про ці заходи, особою, яка їх здійснює, або службовою особою, якій ці рішення стали відомі у зв'язку з її службовим становищем, а так само особою, взятою під захист, якщо ці дії спричинили шкоду здоров'ю особи, - 3. Дії, передбачені частинами першою та другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи, взятої під захист або інші тяжкі наслідки, - ».

Якщо службова особа оприлюднює відомості про застосування заходів захисту (відомості оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування) з метою одержання непраовмірної вигоди, то діяння цієї особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування» та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Слід мати на увазі, що згідно зі ст. 28 Закону України «Про інформацію» за режимом доступу до інформації, вона поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом у свою чергу поділяється на конфіденційну і таємну. Конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов (ч. 2 ст. 30 цього Закону). До таємної інформації належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу

передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі (ч. 7 ст. 30 цього Закону). Така інформація є державною таємницею, згідно «Зводу відомостей, що становлять державну таємницю». Отже, якщо дані досудового розслідування відносяться до категорії державної таємниці, то їх розголошення навіть з дозволу слідчого або прокурора буде незаконним. У цьому контексті йдеться про поширення з дозволу зазначених службових осіб лише обмеженої інформації, яка на період досудового розслідування відноситься до категорії конфіденційної [88, с.4].

У КК України передбачено кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України), втрату документів та інших матеріальних носіїв секретної інформації (ст. 329 КК України). Водночас передбачено відповідальність і за інші суспільно небезпечні діяння, зокрема у ст. 330 КК України – за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни [104, с. 132].

У випадку розголошення відомостей про застосування заходів безпеки щодо особи, взятої під захист (і ці відомості становлять державну таємницю), дані діяння необхідно кваліфікувати за ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці». Злочин, передбачений ст. 328 КК України є більше суспільно небезпечним, ніж злочин, передбачений ст. 381 КК України.

Якщо відомості про застосування заходів безпеки щодо особи, взятої під захист (ці відомості є державною таємницею) піддалися розголосу шляхом втрати документів, що становлять таку інформацію або втрати інших матеріальних носіїв інформації з державною таємницею (флешка, СД-диск, дискета тощо), або предметів, відомості про які становлять державну таємницю, то службова особа повинна бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 329 КК України «Втрата документів, що містять державну таємницю».

Існують випадки, коли службова особа збирає службову інформацію в процесі оперативно-розшукової або контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни для того, щоб передати цю інформацію іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам, тоді діяння службової особи підпадають під ознаки ст. 330 КК України «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни». І в цьому випадку слід також говорити про співучасть у вчиненні даного злочину (ст. 27 КК України «Види співучасті»). Але службова особа не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 330 КК України, якщо її діяння спрямовані на забезпечення безпеки особи, яка потребує захисту (наприклад, службова особа збирає всю необхідну інформацію і передає її відповідній іноземній організації, з якою цей орган співпрацює відносно захисту осіб, які його потребують – переселення в інше місце проживання, в цьому випадку переселення в іншу країну, з метою захисту особи).

Суб'єкт складів злочинів, передбачених ст. 328, ст. 329 та ст. 330 КК України спеціальний, а саме службова особа, яка володіє відомостями, що становлять державну таємницю. І тут слід враховувати, що суб'єктами розголошення державної таємниці чи втрати документів, які містять таку таємницю, відповідно до КК України є особи, яким відомості таємного характеру стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Такими визнаються особи, які мають допуск до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України. Для кваліфікації злочину не має значення, були такі відомості довірені вказаній особі чи стали відомі за інших обставин (за специфікою служби певні відомості, що становлять державну таємницю, можуть стати відомі й випадково). Інші особи не несуть відповідальність за розголошення державної таємниці [104, с. 133].

Якщо службова особа виконує діяння, передбачені в диспозиціях ст. 328, ст. 329 або ст. 330 КК України і має на меті одержання неправомірної

вигоди, тоді діяння особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 328 КК України (або ст. 329, або ст. 330 КК України) та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Таким чином, проаналізувавши особливості розголошення державної таємниці, слід наголосити на тому, що якщо відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, є державною таємницею, то їх розголошення тягне кримінальну відповідальність за ст. 328 КК України або ст. 329 КК України, в залежності від способу її оприлюднення, або за ст. 330 КК України в залежності від мети її розголошення. Тому, існування ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» є недоцільним. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» вказаного державна таємниця (секретна інформація) – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [119].

Відомості, що становлять державну таємницю – це інформація в сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України і які рішенням державних експертів із питань таємниць визнано державною таємницею, та включена до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Важливо, що зовнішньою (матеріальною) ознакою віднесення документа, виробу або іншого матеріального носія інформації до предметів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, є надання йому гриф секретності – реквізит матеріального носія таємної інформації, який засвідчує ступінь її секретності («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно»). Строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці,

встановлюється державним експертом з питань таємниць, але не може перевищувати для зазначених видів інформації, відповідно 30, 10 і 5 років [94, с. 201-202].

Таким чином, якщо відомості про забезпечення безпеки осіб містять інформацію, що становить державну таємницю та розголошення якої може завдати шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, то це ознаки складу злочину, передбаченого ст. 111 КК України «Державна зрада». Якщо ця службова особа зраджує, використовуючи ще й своє службове становище, то її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 111 КК України та ст. 364 КК України. Якщо службова особа розголошу державну таємницю ще й з метою наживи, тобто одержання неправомірної вигоди, то діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 111 та ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Таким чином, особливістю кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, є те, що в КК України наявні злочини, які є підставою для застосування до осіб заходів безпеки. Слід мати на увазі, що відстоюється позиція про передбачення в Єдиній програмі переліку кримінальних правопорушень, за які в обов'язковому порядку до особи мають бути застосовані відповідні заходи безпеки. Але цей перелік не може бути вичерпним, оскільки в кожному конкретному випадку можуть бути застосовані й інші заходи безпеки. Під час застосування до особи заходів безпеки також можуть бути вчинені діяння, які за ознаками подібні до злочинів, але такими не можуть бути визнані, оскільки вчиняються з метою захисту особи та є законними. Враховуючи викладене, то під час проведеної кваліфікації злочинів за ст. 381 КК України, доведено про недоцільність існування даної норми, оскільки її положення є ознаками іншого діяння, передбаченого ст. 387 КК України. В даному дослідженні пропонується власне викладення нової редакції ст. 387 КК України, яка має

об'єднати в собі діяння, які передбачені в диспозиціях ст. 381 та ст. 387 КК України. А також в залежності від інформації, яку складають відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, діяння особи можуть кваліфікуватися за статтями КК України, що відносяться про розголошення державної таємниці і навіть про державну зраду. Це також підтверджує той факт, що ст. 381 КК України слід виключити. Під час проведеного дослідження відносно кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, були запропоновані ситуації, за якими діяння мають бути кваліфіковані за сукупністю злочинів та можуть мати ознаки співучасті.

3.2 Особливості покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України

У зв'язку з тим, що злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, розташовані у Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя», то можна стверджувати, що покарання за ці діяння є достатньо суворими. Для попередження та запобігання злочинності взагалі, необхідно не тільки закріплення виду покарання, а й реальне застосування їх до засудженого. Застосування покарання, його вплив на ситуацію із злочинністю в країні не треба переоцінювати та чекати від нього вирішення всіх проблем, які виникають у ході боротьби зі злочинністю (так звана легісломанія – сподівання на всесилля застосування закону). Але не треба й недооцінювати покарання як метод впливу на злочинність. Саме шляхом застосування справедливого, невідворотного і своєчасного покарання держава стримує злочинність, веде «наступ» на неї, маючи на меті її приборкання й максимальне обмеження її проявів. До того ж наявність караності як ознаки кожного злочину, а також реальне застосування покарання сприяє профілактиці злочинності на всіх її рівнях і у всіх її проявах [76, с. 260].

Суб'єктами досліджуваних злочинів є службові особи органу, який приймає рішення про застосування заходів безпеки, або органу, який здійснює забезпечення безпеки осіб, або органу, якому стало відомо про застосування заходів безпеки до особи у зв'язку зі службовим становищем (ст. 380 та ст. 381 КК України), а також самі учасники кримінального судочинства, до яких застосовуються заходи безпеки (ст. 381 КК України). Відповідно до цього службові особи можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Так, відповідно до ст. 35 Закону України «Про Службу безпеки України», співробітники СБУ самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони повинні відмовитись від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать чинному законодавству. За протиправні дії та бездіяльність вони несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Співробітники СБУ, які виконують свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень і в рамках Закону, не несуть відповідальності за завдані майнові збитки. Такі збитки відповідно до законодавства компенсуються за рахунок державного бюджету Службою безпеки України [160, с. 55-56].

Законодавець визначає, що працівники СБУ несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. А за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних правопорушень, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, щодо подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. Особливістю юридичної відповідальності працівників СБУ, в даному разі є їх дисциплінарна відповідальність, згідно з дисциплінарним статутом, та те, що до них не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи і адміністративний арешт [160, с. 56].

Матеріальна відповідальність працівників прокуратури полягає в тому, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст.56) [57, с. 398].

Як правило, до працівників прокуратури застосовуються адміністративні стягнення у вигляді попередження та штрафу. Розміри штрафних санкцій є значно вищими, ніж ті, які застосовуються до інших громадян (їх розмір залежить від неоподаткованого мінімуму доходів громадян). Деякі законодавчі акти можуть встановлювати штрафи у кратному розмірі до мінімальної заробітної плати. Відсутність єдиного підходу у визначенні штрафних санкцій, які є домінуючими в адміністративно-юрисдикційному процесі, породжує певні труднощі щодо їх застосування. Реформування адміністративно-деліктного законодавства повинно оптимізувати порядок обчислення штрафів [57, с. 399].

Дисциплінарне стягнення має відповідати ступеню вини та тяжкості проступку. Прокурор, який вирішує питання про накладення стягнення, повинен особисто з'ясувати обставини проступку та одержати письмове пояснення від особи, яка його вчинила. В разі необхідності може бути призначено службову перевірку [57, с. 400].

Для детального вивчення кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист, необхідно розглянути особливості кримінальної відповідальності за ст. 380 та ст. 381 КК України.

Е. Я. Мотовиловкер зазначає, що «притягнення до кримінальної відповідальності» означає засудити поведінку особи шляхом винесення обвинувального вироку [96, с. 76].

А. А. Піонтковський і М. О. Беляєв вважали, що покарання – це кара за вчинений злочин, яка обов'язково має передбачати певні обмеження та страждання. Зокрема, М. О. Беляєв підкреслював, що під карою як метою

покарання ми розуміємо завдання правопорушникові страждань і втрат як відплату за вчинений ним злочин [7, с. 25]. М. І. Бажанов визначив поняття покарання: «Покарання – це особливий примусовий захід, застосований відповідно до кримінального закону за вчинення злочину». Аналогічні визначення пропонують Б. А. Куринов, В. Ю. Курляндський, А. М. Рейтборт та ін. Так, Б. А. Куринов, визначив поняття кримінального покарання, як: «...примусовий захід, встановлений у радянському кримінальному законі, застосований судом від імені держави до осіб, які вчинили злочин, що завдає засудженому певних втрат або обмежує його права і що виражає від імені Радянської держави негативну оцінку злочинця і його діянь». І. С. Ной писав, що покарання – це не тільки примусовий захід, поєднаний з карою та застосований судом до особи, винної у вчиненні злочину, а й захід, який має свої цілі і завдання. Покарання має застосовуватись з метою спеціальної і загальної превенції та виправлення, що передбачає завдання перевиховання засудженої особи [21, с. 192].

А. З. Наумов прямо вказував, що покарання є завжди карою, кожен вид покарання тією чи іншою мірою повинен мати каральний зміст. З. У. Полубинська теж підтримує позицію, що кара є невід'ємною сутністю покарання, яке має певну функцію – не дати можливості засудженому вчинити новий злочин. У такому розумінні кара є передумовою для досягнення такої мети покарання, як запобігання злочинам [114, с. 96-99].

Досить оригінальну позицію має В. К. Грищук, який розглядає кримінально-правову відповідальність людини як вид юридичної відповідальності останньої, що являє собою реалізовану необхідність свідомого і добровільного використання людиною свого права, виконання обов'язку, дотримання заборони, що міститься в кримінально-правових нормах, а в разі їх порушення – необхідність зазнавання порушником приписів цих норм примусових заходів правового впливу, передбачених ними і застосовуваних компетентними органами держави в установлених процесуальним і виконавчим законодавством формах і межах [31, с. 52-53].

В. К. Гришук, аналізуючи негативну (ретроспективну) кримінальну відповідальність, вважає, що її треба розглядати з позиції примусу, державно-примусового впливу, покарання, правового стану караності, санкції, негативних наслідків, судимості тощо [32, с. 439].

У ч. 2 ст. 50 КК України сформульовано цілі покарання: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами» [73].

Метою покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, є не тільки кара, а й запобігання таких злочинів. Як вже зазначалося в минулих розділах даного дослідження, існування норм, за які передбачена кримінальна відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, є гарантією нормального та ефективного відправлення та здійснення правосуддя.

Види покарання та строки покарання зазначені у санкціях статей КК України. Саме санкція визначає вид покарання за відповідне суспільно небезпечне протиправне діяння. З. А. Загинею запропонувала до використання у теорії кримінального права такі термінологічні звороти, як «диспозиція у статті» та «санкція у статті», що описують норму-припис, та «гіпотеза правової норми», «диспозиція правової норми», «санкція правової норми», які слід використовувати для найменування елементів логічної норми [53, с. 271].

Д. О. Балобанова проаналізувала судову статистику відносно злочинів проти правосуддя за 2015 рік та визначила наступне. Вивчення судової статистики свідчить, що у структурі кримінальних справ, які були розглянуті місцевими загальними судами з ухваленням вироку, злочини проти правосуддя (ст.ст. 371–400 КК) посідають не останнє місце. За даними Аналізу стану здійснення судочинства в 2015 р. (за даними судової статистики), підготовленого відділом аналізу судової статистики та узагальнення судової практики Верховного Суду України, у 2015 р. було розглянуто 2,1 тис. справ відповідної категорії (2,2 % від загальної кількості),

що на 0,3% менше ніж у 2014 р. (2,6 тис. справ або 2,5%). Згідно даних цього ж Аналізу справи про злочини проти правосуддя займають 8-е місце, між справами про злочини проти громадського порядку та моральності (ст.ст. 293–304 КК України) (2,3% від загальної кількості) та справами про злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст.ст. 157–184 КК України) (1,7%). При цьому оприлюднена судова практика (згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень) та Звіт про склад засуджених у 2015 р., підготовлений Державною судовою адміністрацією України, вказує на відсутність обвинувальних вироків та засуджених за окремими статтями про злочини проти правосуддя, хоча це не може свідчити про те, що ці злочини не вчиняються. Так, наприклад, у реєстрі немає вироків у справах про злочини, передбачені ст.ст. 373 (примушування давати показання), 374 (порушення права на захист), 380 (невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист), 381 (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), 387 (розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування) КК. Ці злочини можуть бути вчинені спеціальними суб'єктами – службовими особами, уповноваженими державою на здійснення певних функцій у сфері правосуддя, але відсутність відповідних проваджень аж ніяким чином не свідчить про те, що усі працівники правоохоронних органів належним чином виконують свої службові обов'язки та не порушують законодавство [116, с. 678-679].

Для визначення виду та меж покарання за злочини, передбаченими у статтях, що досліджуються, необхідно визначити види санкцій, які виділяють у кримінально-правовій літературі. О. П. Горох та А. А. Музика, які зазначають наступне: «у кримінально-правовій доктрині розрізняють такі види санкцій: неконкретизовані, абсолютно визначені та відносно визначені, безпосередньо визначені та опосередковано визначені (відсильні), альтернативні та безальтернативні (одиничні), прості та кумулятивні (складні або сумарні)» [97, с. 80].

Відповідно до ст.65 п.2 КК України зазначено, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів при цьому необхідно врахувати обставини, які пом'якшують покарання, а саме: п.1 з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину тощо [73].

Санкція ст. 380 КК України «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» відноситься до безальтернативних, передбачає один вид покарання у вигляді позбавленням волі на строк до п'яти років.

Позбавлення волі на певний строк передбачено п.11 ст.51 та деталізовано у ст.63 КК України – покарання у вигляді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщення його на певний строк (від одного до п'ятнадцяти років) або довічне позбавлення волі з утриманням у кримінально-виконавчої установи [73].

На думку С. І. Демент'єва, основним елементом кари при позбавленні волі є ізоляція злочинця від сім'ї, середовища і колективу, в якому він перебував, і тримання його в спеціальній охоронній установі. При цьому позбавлення волі не тягне за собою повної ізоляції засудженого від суспільства. Ізоляція виражається в обмеженні свободи пересування та спілкування з іншими людьми, причому з посиленням режиму ізоляція підвищується [34, с. 65]. В. В. Сташис визначав позбавлення волі як основний вид покарання, відповідно до якого засуджений ізолюється від суспільства шляхом поміщення його на строк, установлений вироком суду, в спеціальну кримінально-виконавчу установу [74, с. 211].

Сутність позбавлення волі полягає в тому, що засуджений наділяється важливим специфічним правовим обов'язком – перебувати у спеціальній установі держави в межах строку, встановленого вироком суду. Специфічні права обмежені як елементи кари при позбавленні волі відрізняють це покарання від інших, роблять його найсуворішим у загальній системі покарань [52, с. 33].

За ч. 1 ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» передбачена відповідальність у вигляді штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. За ч.2 досліджуваної статті передбачена відповідальність у виді арешту на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк [73]. Тобто санкції цієї статті є альтернативними.

Відповідно до ч.1 ст. 53 КК України штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і у розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень ч.2 цієї статті – розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочинцем, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу [73].

Не до кінця вдалою та повною, на думку К. Б. Марисюка, є дефініція поняття «штраф», закріплена у ч. 1 ст. 53 КК України. Видається, що існуюче сьогодні в КК України визначення штрафу не повною мірою розкриває його суть та ознаки. Як альтернативу, він пропонує визначити штраф, як «вид кримінального покарання, яке застосовується за вироком суду до винної особи, і полягає у стягненні чітко визначеної у Особливій частині КК України грошової суми на користь держави» [93, с. 284]. Мотивує це тим, що економічна ситуація в Україні є нестабільною і виходячи з цього, разом з державним бюджетом слід розглядати та приймати щороку грошовий

еквівалент, який повинен відповідати одному неоподаткованому мінімуму доходів громадян. Залишається дискусійним і недокінця дослідженим питання щодо передбачення у санкції статті штрафу у вигляді конкретної грошової суми за відповідне кримінальне правопорушення. Ця думка може бути застосована не у всіх санкціях статей КК України, оскільки сума завданих матеріальних збитків може бути набагато вищою, ніж та, що може бути вказана в санкції відповідної статті. Враховуючи нестабільну ситуацію в економічній сфері, такі санкції потребуватимуть перегляду та зміни щороку, що є недопустимим. Тому з цього приводу треба детально дослідити кожен із видів кримінальних правопорушень та встановити мінімальний та максимальний розмір штрафу, який повинні все ж таки обчислюватися в залежності від неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Вказуючи на суспільну небезпечність злочину, передбаченого ст. 381 КК України, кримінальна відповідальність за діяння, передбачене в диспозиції даної статті не може бути виражена у вигляді штрафу. Як відомо з кримінально-правової літератури покарання повинно відповідати вчиненому суспільно небезпечному злочину, тобто в цьому випадку за завдання шкоди здоров'ю має бути передбачена кримінальна відповідальність, як за злочини, що посягають на здоров'я особи (ст. 121, ст. 122, ст. 126 КК України тощо). Особа, яка вчинила діяння за ст. 381 КК України, в результаті чого було завдано шкоду здоров'ю підзахисної особи, повинна притягнена до кримінальної відповідальності та компенсувати всі необхідні витрати на лікування.

Відповідно до ч. 1 ст. 57 КК України строк покарання у виді виправних робіт встановлено від 6 місяців до 2 років. Що стосується покарання у виді обмеження волі, то його межа у санкції визначаються з нижньої частини покарання (обмеження волі на строк до 2 років), визначеної у ч. 2 ст. 61 КК України (обмеження волі встановлюється на строк від 1 до 5 років). Згідно з ч. 1 ст. 60 КК України строк покарання у виді арешту становить від одного до шести місяців [73].

На думку багатьох науковців, у т.ч. С. І. Дементьєв, конструювання санкцій у різних частинах однієї статті, які передбачають основний та кваліфікований (кваліфіковані) склад (склади) злочинів, повинне відповідати правилу ступінчастості зміни меж покарання, відповідно до якого мінімальна межа санкції у частині статті, яка посилює відповідальність, не повинна заходити за максимальну межу санкції у статті, яка встановлює покарання за менш небезпечне діяння [35, с. 149]. Під час конструювання покарання у виді обмеження волі у ч. 1 та ч. 2 ст. 381 КК України дотримано правило ступінчастості. Так, у ч. 1 передбачено такі строки цього виду покарання: до 3 років, а у ч. 2 – до 5 років. Окрім того, у ч. 2 ст. 381 КК України наявне основне покарання, як позбавлення волі на строк до 5 років. Це покарання змінює типовий ступінь суспільної небезпеки злочину (ч. 1 ст. 381 КК України – злочин середньої тяжкості, а ч. 2 цієї статті – злочин тяжкий або особливо тяжкий злочин в залежності від наслідків, які настали).

Враховуючи те, що суб'єктом злочину за ст. 380 КК України є спеціальний суб'єкт злочину (тобто службова особа уповноваженого органу) виникає питання, чи потрібно вводити в санкцію статті позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на відповідний строк. При призначенні покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років суд, враховуючи особливість даного злочину, зобов'язаний прийняти відповідно до ч. 2 ст. 55 КК України («Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю») рішення про неможливість займання відповідної посади чи відповідною діяльністю. Враховуючи специфіку правоохоронної та судової діяльності, якщо службову особу відповідного органу було засуджено до кримінальної відповідальності за будь-який злочин, то така особа більше ніколи не зможе повернутися до займаної посади та цієї діяльності. Таким чином, судом в обов'язковому порядку на ряду з основним покаранням буде призначене додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, але таке покарання має необмежений строк.

Під час призначення покарання повинні бути враховані всі елементи складу злочину (об'єктивні та суб'єктивні ознаки), а також повинні бути враховані пом'якшуючі або обтяжуючі обставини та обставини, що виключають злочинність діяння.

Так, під час виконання співробітником спецпідрозділу по забезпеченню особистої охорони, охорони майна та житла особи, при наявній загрозі життю, здоров'ю, майну особи, співробітник може без дозволу увійти до помешкання особи для перешкоджання вчиненню будь-яких протиправних дій щодо підзахисної особи іншою особою. В даному випадку це є обставиною, що виключає злочинність діяння (ст. 41 КК України «Виконання наказу або розпорядження»).

Особливістю досліджуваних злочинів є те, що вони вчиняються спеціальним суб'єктом (службовою особою або одним з учасників кримінального судочинства, до якого застосовані заходи безпеки). Суд має враховувати при призначення покарання обставини, що обтяжують покарання і відповідно до їх наявності призначити більш сувору міру покарання. Оскільки службова особа, яка раніше вчинила злочин, що передбачений ст. 380 або ст. 381 КК України, то така особа більше не може займати відповідну посаду, а тому не може вчинити подібний злочин. Таким чином у досліджуваних складах злочинів відсутня одна з обставин, що обтяжує покарання, а саме – рецидив злочину (ч.1 ст. 67 КК України). Всі інші обставини, що обтяжують покарання можуть бути визначені та враховані при призначенні та відбуванні покарання.

Під час призначення покарання можуть бути враховані й обставини, що пом'якшують покарання. У зв'язку з тим, що перелік цих обставин не є вичерпним, то судом мають бути враховані всі наявні та покарання має бути більш м'яким в межах санкції досліджуваних статей.

А. Т. Іванова запропонувала внести зміни до КК України, доповнивши статтю про загальні засади призначення покарання частиною такого змісту: «За наявності у справі обставин справи, що пом'якшують відповідальність,

суд призначає в межах санкції статті Особливої частини КК України більш м'яке покарання, а за наявності обставин справи, що обтяжують відповідальність, – більш тяжке». При цьому, на її думку, вимога закону про обов'язковість врахування обставин, що пом'якшують відповідальність, була б більш конкретно та визначеною [56, с. 21].

У випадку, коли має місце вчинення одного із досліджуваних злочинів у співучасті, при призначенні покарання необхідно врахувати характер та ступінь участі кожного із учасників у вчиненні цих злочинів (ч.2 ст. 68 КК України «Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті») і призначити кожному з них відповідне покарання.

Як зазначалось у підрозділі про кваліфікацію злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, вони можуть бути вчинені у сукупності злочинів. В цих випадках при призначенні покарання (ст. 70 КК України «Призначення покарання за сукупністю злочинів») суд враховує тяжкість вчинених злочинів окремо та встановлена кримінальна відповідальність має бути найсуворішою, ніж та, що передбачена в санкціях відповідних статей.

При призначенні покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, необхідно врахувати всіх особливості кваліфікації та визначити остаточне вид і міру покарання.

Як вже було зазначено про необхідність та важливість внесення змін до ст.380 КК України шляхом додавання ч. 2, то відповідно до запропонованого, необхідно передбачити й санкцію до неї. За діяння, які передбачені у ч.1 ст.380 КК України, але вчинені з метою одержання неправомірної вигоди слід вказати покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна.

Такий вид покарання є подібним за злочин, який передбачений ч.3 ст.368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Тут слід звернути увагу на те, що у випадку вчинення діяння, яке має бути передбачене у ч.2 ст. 380 КК

України, «службова особа займає відповідальне становище». Це можна пояснити тим, що на службову особу покладено обов'язок забезпечити захист учасників кримінального судочинства (шляхом прийняття рішення про забезпечення безпеки осіб, або шляхом виконання обов'язків по забезпеченню безпеки осіб, або шляхом виконання інших діянь, що можуть забезпечити захист учасників кримінального судочинства тощо). А також відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК України «Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць» [63]. Враховуючи, що за ч. 1 ст. 380 КК України передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, то за ч. 2 санкція статті має бути суворішою. Викладене вище доводить, що за діяння, передбачене у ч. 2 статті має бути покарання, яке запропоноване у даному дослідженні.

Якщо службова особа скористалася ситуацією (наявності загрози, чи володінню важливою інформацією) та за протиправні діяння, що передбачені в диспозиції статті, отримала при цьому вигоду у вигляді коштів, майна, чи тільки обіцянку про отримання винагороди чи переваг тощо, то це майно обов'язково має бути конфісковане.

При розгляді Єдиного державного реєстру судових рішень слід звернути увагу на те, що при судовому розгляді виникали випадки, коли була скарга на бездіяльність співробітників органів внутрішніх справ, це було розглянуто судом і прийняте рішення про забезпечення безпеки осіб. Особа (службова особа відповідного органу) не виконувала дії, необхідні для забезпечення безпеки (не приймала рішення або не вжила відповідних заходів) і її не було притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 380

КК України. По таким провадженням приймалося рішення про закриття кримінального провадження у т.ч. за ч.1 п.п. 1,2,4,6 ст. 284 КПК України.

Така ситуація наприклад була по кримінальному провадженню № 1-кс/428/4888/2016, справа № 428/7762/16-к, ухвала Сєвєродонецького міського суду Луганської області від 18.07.2016 щодо невжиття заходів безпеки потерпілої та зобов'язання вчинити певні дії. Суд ухвалив наступне: Скаргу задовольнити. Зобов'язати слідчого СУ ГУНП в Луганській області ОСОБА_2, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження №12014130000000086, вжити усіх можливих заходів до застосування забезпечення безпеки потерпілої ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [44].

В багатьох судових рішеннях по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві є постанови суду про виділення матеріалів та направлення їх копій до прокуратури для занесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом невжиття заходів безпеки до особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, а також за фактом розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист. Наприклад, по справі № 1-602/12 винесена постанова від 16 травня 2013 року Печерського районного суду. Суд постановив: Виділити з матеріалів кримінальної справи №1-602/12 по обвинуваченню ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, у вчиненні злочину, передбаченого ст. 358 ч.3 КК України, в копіях наступні документи:

- копію протоколу судового засідання від 17.10.12р.;
- копію листа ст.слідчого СУ ГУМВС України в м.Києві Кудри С.М. від 22.10.12р. про надання інформації;
- копію протоколу судового засідання від 29.11.12р.;
- копію клопотання захисника ОСОБА_1 від 20.02.13р.;
- копію протоколу судового засідання від 20.02.13р.;
- копію протоколу судового засідання від 16.05.13р., -

та направити вказані матеріали прокурору м. Києва Бескишкому М.Г. для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом невжиття заходів безпеки особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві під псевдонімом ОСОБА_5, службовою особою органу, на який покладено функції забезпечення безпеки вказаної особи (ст.380 КК України), а також за фактом розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст.381 КК України) та розпочатку розслідування. Про результати розгляду вказаних матеріалів негайно повідомити суд у встановлений законом строк. Постанова оскарженню не підлягає [44].

Також були випадки, коли розглядалися кримінальні провадження наприклад за ст. 368 КК України та було прийняте рішення про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. Але не виникало питання, про притягнення службових осіб, яким було відомо про наявність загрози життю, здоров'ю, майну та житлу особи, яка потребує захисту до кримінальної відповідальності, і службова особа в цьому випадку не виконувала ніяких дій для забезпечення захисту. У подібних випадках, якщо суду стає відомо про бездіяльність службової особи щодо забезпечення захисту при розгляді будь-якого кримінально провадження, то суд в обов'язковому порядку повинен негайно направити всі необхідні матеріали для внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом невжиття заходів безпеки щодо особи (ст. 380 КК України) та відсторонити службову особу від участі в розслідуванні даного провадження.

Для визначення та перевірки ефективності призначення покарання за злочини, передбачені ст. 380 та ст. 381 КК України була перевірене практика їх застосування, проаналізована судова статистика, яка ведеться Державною судовою адміністрацією України (звіти про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано заходи медичного характеру та види кримінальних покарань за 2013-2017 роки та за перше півріччя 2018 року). За досліджуваний період за ст. 380 та ст. 381 (ч.1.та ч.2) КК України не було засуджено жодної особи. Всі

кримінальні провадження за цими статтями на кінець звітної періоду були закриті у т.ч. за ч.1 п.п.1,2,4,6 ст. 284 КПК України або не було прийнято рішення про зупинення або про закінчення кримінального провадження [45-50].

Даним дослідженням доведено про необхідність виключення ст.381 КК України та про внесення відповідних змін до ст.387 КК України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування», запропонована диспозиція якої наведена в попередньому питанні даного розділу. Згідно до запропонованих нововведень, слід передбачити й відповідні санкції. Так, санкції у ст. 387 КК України можна викласти наступним чином: «ч.1. - карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до трьох років.», «ч.2. – карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.», «ч.3. – карається обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.».

Під час призначення покарання за подібні діяння, які запропоновані у новій редакції ст. 387 КК України, суд повинен обов'язково визначити наявність суспільно небезпечних наслідків (за ч. 1 – це приниження честі та гідності особи, за ч. 2 – причинення шкоди здоров'ю особи, а за ч. 3 – смерть особи або інші тяжкі наслідки). Дискусійним залишається питання про розголошення цих відомостей без письмової згоди прокурора, слідчого чи судді. На переконання більшості науковців в першу чергу в законодавстві повинно бути урегульовано вид документа та порядок процесуального оформлення даної згоди.

В залежності від категорії наслідків та інших об'єкти-суб'єктивних ознак були запропоновані відповідні види покарання у санкціях даних частин статті. Це можна обґрунтувати тим, що за кваліфікуючі діяння, які передбачені у ч. 2 та ч. 3 цієї статті має бути передбачене більш суворі види покарання.

Таким чином, покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, потребують внесення відповідних змін та доповнень. Так, за ч. 1 ст. 380 КК України санкція статті не потребує змін. Згідно до ч.2 ст. 380 КК України, яку пропонується додати, то слід передбачити покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, що доведено в даному підрозділі. У зв'язку з тим, що доведена необхідність виключення ст. 381 КК України та внесення відповідних змін до ст. 387 КК України, запропоновані відповідні зміни санкцій цієї статті.

Висновки до третього розділу

Проаналізувавши склади злочинів, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, та суміжних з ними складів злочинів зроблені наступні висновки: 1) службові особи, які приймають рішення про застосування до особи заходів безпеки, службові особи, які забезпечують захист особи, службові особи, яким при виконанні їх службових обов'язків стали відомі відомості про застосування заходів безпеки до особи, можуть нести дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність; 2) під час кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, необхідно їх розмежовувати із суміжними складами злочинів, приклади та кваліфікацію яких наведено в даному дослідженні; 3) при детальному аналізі та характеристиці складу злочину, передбаченого ст. 381 КК України «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» виникає єдине твердження про недоцільність існування даної статті в КК України, оскільки відомості про застосування заходів безпеки до особи є складовою даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Відомості досудового розслідування під грифом різного ступеню секретності відносяться до державної таємниці, розголошення якої може призвести до настання суспільно небезпечних наслідків. 4) Службову особу, яка розголошує відомості досудового розслідування, що становлять державну таємницю, може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ст. 328, ст. 329, ст. 330 або ст. 111 КК України, в залежності від секретності інформації та від наслідків, які настали або могли б настати в результаті розголошення державної таємниці; 5) Під час визначення особливостей кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, обов'язково треба встановлювати мету вчиненого злочину, оскільки вона впливає на кваліфікацію та покарання особи. За вчинення діяння, що передбачені в

диспозиціях вищезазначених статей, якщо особа їх вчиняла з метою одержання неправомірної вигоди, то її діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за відповідною статтею та ст. 368 КК України. б) Якщо для вчинення діяння, передбачених у диспозиціях досліджуваних статей (ст. 380 та ст. 381 КК України) залучалися декілька осіб, то в таких ситуаціях слід наголосити про наявність співучасті (ст. 27 КК України).

Беручи до уваги той факт, що за період з 2013 року до першого півріччя 2018 року в Україні не було засуджено жодну особу за злочин, передбачений ст. 381 КК України та наявність доказів того, що існування цієї статті в Особливій частині КК України є нелогічним, пропонується виключити дану статтю з КК України та внести відповідні зміни до ст. 387 КК України.

Під час аналізу видів та міри покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист було доведено наступне: 1) санкція ч. 1 ст. 380 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, залишити без змін; 2) санкція за ч. 2 ст. 380 КК України, що пропонується додати, повинна передбачити кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна; 3) оскільки в даному дослідженні доведено про необхідність виключення ст. 381 КК України та доповнення ст. 387 КК України, то запропоновані нова редакції санкцій частин ст. 387 КК України; 4) вид і міра покарання за новою редакцією ст. 387 КК України залежить від суспільно небезпечних наслідків, які можуть настати в результаті вчинення діянь, що передбачені в диспозиціях відповідної частини статті; 5) також вид і міра покарання залежать від суб'єкта вчинення даного злочину.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення питань кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист. За результатами аналізу норм кримінального закону про відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства та про розголошення відомостей щодо застосування заходів безпеки, дослідження положень іншого галузевого законодавства та судової практики у справах цієї категорії зроблено такі основні висновки:

1. Забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства завжди приділяли належну увагу науковці у сфері кримінально-процесуального права, тоді як питання кримінальної відповідальності (кримінально-правової охорони) за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, вивчені ще недостатньо.

2. Криміналізація злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, є соціально зумовленою. У сучасному правовому світі наявність таких норм гарантує захист прав і свобод, інтересів та цінностей людини і громадянина, а також ефективне здійснення та відправлення правосуддя в державі.

3. Констатовано відсутність в законодавстві та науковій літературі єдиного та детального визначення поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відтак запропоновано авторське визначення цього поняття як діяльності уповноважених законом органів, спрямованої на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень).

4. Встановлено, що попри нормативне закріплення цілої низки видів заходів безпеки, найчастіше до учасників кримінального судочинства застосовуються такі: особиста охорона, охорона житла і майна, закритий судовий розгляд та забезпечення конфіденційності відомостей про особу, оскільки ці заходи є невитратними, але водночас не завжди ефективними. Зроблено висновок, що у вітчизняному законодавстві слід визначити перелік злочинів, у провадженнях про вчинення яких обов'язково мають бути застосовані відповідні заходи безпеки до учасників за реальної загрози їх життю, здоров'ю, майну та житлу. Цей перелік не має бути вичерпним, а разом передбачати застосування відповідних заходів в інших випадках, якщо наявна реальна загроза до учасника судочинства.

5. Проаналізувавши законодавство зарубіжних держав, виокремлено певні напрацювання, які доцільно використати та впровадити у вітчизняне кримінальне законодавство. По-перше, необхідно передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за нежиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, з метою гуманізації кримінального законодавства та увідповіднення вітчизняного законодавства європейським стандартам. Враховуючи досвід зарубіжних держав, звільнення від кримінальної відповідальності має міститися у примітці до ст. 380 КК України яка мала б мати таку редакцію: «Службова особа звільняється від кримінальної відповідальності у разі вчинення нею вчасно всіх необхідних, достатніх та ефективних заходів безпеки щодо особи, яка потребує захисту (та/або членів її сім'ї), якщо тяжкі наслідки для підзахисної особи все одно настали». Передбачити в законодавстві обов'язковість матеріальної компенсації, а за необхідності (загроза життю, здоров'ю, житлу та майну) – правової допомоги, якщо для особи, щодо якої здійснюється захист, настали тяжкі наслідки, або членів її сім'ї (у випадку смерті підзахисної особи), та забезпечення їх безпеки. По-друге, визначити поняття «негайні заходи безпеки» як заходів прийняття рішення про застосування яких та їх забезпечення здійснюється впродовж 24 годин. Відтак запропоновано окреслити чіткий перелік заходів, які можуть

бути застосовані негайно, наприклад, особиста охорона, охорона житла та майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку тощо. У невідкладних випадках до особи має бути застосований захід безпеки у виді переміщення особи у безпечне місце. Таким чином, до переліку заходів безпеки слід додати «переміщення особи у безпечне місце» (безпечним місцем може бути спеціально обладнана кімната в органі, який забезпечує захист, або квартира чи будинок, до якого в разі небезпеки можуть поміщати важливих свідків чи інших учасників кримінального судочинства).

6. Об'єктом злочинів про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, запропоновано вважати суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів правосуддя, досудового слідства й прокуратури, а також життя, здоров'я та власність учасників кримінального судочинства. Натомість під правосуддям слід розуміти не тільки діяльність судів різних рівнів, а й діяльність органів, які сприяють здійсненню та відправленню правосуддя. Для уникнення суперечностей щодо поняття правосуддя доцільно було змінити назву Розділу XVIII КК України на «Злочини проти правосуддя та діяльності органів, які сприяють здійсненню правосуддя».

7. Під час розгляду ознак об'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, встановлено, що ці злочини можуть бути вчинені і шляхом дії (несвоєчасне прийняття рішення; прийняття недостатньо обґрунтованого рішення; невжиття достатніх заходів (застосовується захід, який є неефективним для захисту особи); несвоєчасне вжиття достатніх заходів), і бездіяльності (неприйняття рішення; невжиття достатніх заходів (до особи не вживається той захід, який потрібен для її захисту); несвоєчасне вжиття достатніх заходів (в той час, коли потрібно здійснювати захист, нічого не забезпечувалося)). У зв'язку з тим, що злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, є матеріальними, то вони вважаються закінченими

з моменту настання наслідків, що вказані в диспозиціях досліджуваних статей. Тяжкими наслідками за цими злочинами можна вважати побої, тілесні ушкодження середньої та тяжкої ступенів тяжкості, знищення або пошкодження майна, що завдало матеріальних збитків у великих розмірах, смерть особи та/або членів її сім'ї тощо.

8. Суб'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 380, 381 КК України, може бути лише спеціальний суб'єкт. У досліджуваних складах ним можна визнати осіб, які виконують свої обов'язки в сфері правосуддя; осіб, яким стало відомо про вчинений злочин у зв'язку з їхньою службовою діяльністю; осіб, які здійснюють забезпечення заходів захисту та осіб, до яких ці заходи забезпечуються (тільки за ст. 381 КК України). Для уникнення дискусій та з метою встановлення кола органів, які забезпечують захист учасників кримінального судочинства, необхідно на законодавчому рівні визначити повний перелік правоохоронних органів, службові особи яких сприяють здійсненню правосуддя шляхом забезпечення безпеки осіб, взятих під захист.

9. Суб'єктивна сторона досліджуваних складів злочинів характеризується необережною або змішаною формою вини, а наявність спеціального мотиву або мети є підставою для застосування або іншої статті КК України, або кваліфікації злочинів за сукупністю. Стосовно діяння, то вина характеризується ознаками умислу або необережності, ставлення до наслідків – тільки необережність. Якщо особа, вчиняючи будь-яке діяння, передбачене досліджуваними статтями, до наслідків ставиться умисно, то її діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

10. У рамках дослідження особливостей кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства доведено необхідність виключення ст. 381 із КК України, оскільки вона породжує конкуренцію кількох спеціальних норм. Натомість обґрунтовано, що загальних норм (ст. 387 та статей КК України, які передбачають відповідальність за розголошення таємниць, злочини у сфері службової діяльності тощо) достатньо для забезпечення належної кримінально-правової

охорони осіб, взятих під захист. Зокрема, відомості про заходи безпеки належать до професійної таємниці; така інформація, своєю чергою, може містити державну або іншу таємницю (таємниця досудового розслідування), а їх розголошення і так є кримінально-караним.

11. Покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, мають бути достатніми й ефективним для запобігання таким злочинам. Специфікою цих видів злочинів є те, що вони не можуть мати ознак рецидиву. Оскільки суб'єктом цих злочинів є службова особа, то випадків вчинення таких злочинів особою, яка має не зняту чи не погашену судимість існувати не може. Особа, яка має судимість не може бути службовою – обіймати відповідну посаду та займатися відповідною діяльністю у сфері правосуддя. Зауважено більше, що з огляду на дію спеціальних законів, у випадку засудження службової особи за вчинення умисного злочину, вона по суті позбавляється права займатися відповідною діяльністю та обіймати відповідні посади взагалі безстроково. Аналізуючи санкції досліджуваних норм констатовано, що санкція ст.380 КК України загалом відповідає вимогам та не потребує змін.

12.1. За результатами аналізу офіційної статистики та опитування з'ясовано, що провадження за такими злочинами порушуються рідко та, як правило, закриваються під час досудового розслідування. Це не означає, що такі злочини не вчинялися, а те, що існують певні проблеми у реалізації таких норм. Однією з проблем є те, що нині такі злочини є підслідними всім правоохоронним органам. Із появою спеціального органу – Державного бюро розслідувань – злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, мають бути підслідні тільки йому.

12.2. Обґрунтовано доцільність доповнення ст. 380 КК України ч. 2 такого змісту «ті самі діяння, вчинені з метою одержання неправомірної вигоди, – караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна».

12.3. Враховуючи виявлені проблеми застосування заходів безпеки до осіб, взятих під захист, доведено, що в Україні назріла нагальна потреба у прийнятті Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, що має базуватись на міжнародному досвіді у сфері забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та містити чіткі визначення понять й алгоритмів дій у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Н. Ю. Преступления против правосудия, которые совершаются свидетелями, экспертами, переводчиками или по отношению к ним: определение понятия в уголовном праве. *Administrarea Publică*. 2013. № 2 (78). С. 130–134.
2. Аніщук В. В. Проблема визначення змішаної форми вини у кримінальному праві України. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ «ОЮА»; Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 289–291.
3. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2007. 17 с.
4. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 208 с.
5. Бардацька О. В., Орлеан А. М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми: посібник. К., 2010. 35 с.
6. Безнасюк А., Абабков А. Государственная защита лиц, содействующих уголовному судопроизводству. *Российская юстиция*. 1997. № 8. С. 38–40.
7. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 186 с.
8. Берзин П. С., Гацелюк В. А. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 144–159.
9. Бібік А. М. Поняття і значення суб'єктивної сторони злочину. *Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів*,

молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. ЖДТУ. Т. 2. С. 398–399.
URI: <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/743>

10. Богонюк Г. І. Суб'єктивна сторона складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 108–113.

11. Бражник А. А. Визначення родового та видового об'єктів розголошення слідчої таємниці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 5. Т. 3. С. 109–114.

12. Брит Г. В. Международный опыт обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. Серия «Государство и право. Юридические науки». 2017. С. 61–64.

13. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. К.: Атіка, 2000. 288 с.

14. Брусницын Л. В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: российский, зарубежный и международный опыт XX века (процессуальное исследование). М.: Юрлитинформ, 2001. 400 с.

15. Брусницын Л. В. Обеспечение безопасности потерпевших и свидетелей. *Законность*. 1997. № 1. С. 38–39.

16. Бурбика М. М., Уткіна М. С. Судові та правоохоронні органи (у схемах і таблицях): навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2016. 123 с.

17. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

18. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: монографія. К.: Атіка, 2005. 224 с.

19. Вітко О. Ю. Поняття об'єкта злочину. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 95–100.

20. Волинець В. В. Організаційно-правові аспекти виявлення злочинів проти правосуддя. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1 (27). С. 170–178.
21. Габлей Н. Г. Поняття та мета покарання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. 2. С. 190–197.
22. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: проблемы теории и развитие законодательства. Х.: Основа, 1994. 580 с.
23. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. 316 с.
24. Голик Ю. В. Уголовно-правовое стимулирование позитивного поведения: вопросы теории. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. 80 с.
25. Головнук В. А. Правовий аналіз родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Держава і право*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 67. С. 356–364.
26. Гончар Т. О. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 88–93.
27. Гончаров В. Б., Кожевников В. В. Проблемы безопасности участников уголовного процесса. *Государство и право*. 2000. № 2. С. 49–51.
28. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 260 с.
29. Гриньків О. О. Фінансування програм захисту свідків та інших учасників кримінального процесу. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 282–285.
30. Грищук В. К., Ортинський В. Л. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права. *Наукові записки ХЕПУ*. 2004. № 1. С. 30–37.
31. Грищук В. К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 50–65.

32. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 736 с.
33. Громко В. Я. Загальні ознаки службової особи як спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України. *Нормативно-інформаційний вісник*. Серія «Право». 2015. № 11. С. 181–188.
34. Дементьев С. И. Лишение свободы как мера уголовного наказания. Краснодар, 1977. 220 с.
35. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1986. 157 с.
36. Дідик С. Є. Злочини проти правосуддя: проблеми визначення родового об'єкта. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 755–758.
37. Дідик С. Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 318–321.
38. Дімітров М. М. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 229 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2016. № 19. С. 123–126.
39. Дмитриева А. А. К вопросу о расширении уголовно-процессуальных мер безопасности участников уголовного судопроизводства. *Вестник Томского государственного университета: общенаучный периодический журнал*. 2015. № 396. С. 111–115.
40. Дмитрук М. М. Деякі відмінності «змішаної вини» та «вина з двома формами» в теорії кримінального права. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (11–16 березня 2014 р.)*. Івано-Франківськ, 2014. С. 1–5.
41. Дорохіна Ю. А. Развитие понятия об'єктивной стороны складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. 2013. № 3. С. 49–55.
42. Епихин А. Ю. Защита законных интересов свидетеля в уголовном процессе. *Совершенствование уголовно-процессуального законодательства*. 1998. С. 47–54.

43. Епихин А. Ю. Институт безопасности участников уголовного процесса: сравнительный анализ законодательства зарубежных стран. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2008. № 1. С. 139–145.
44. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59118372>.
45. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2013 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo#_
46. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2014 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820
47. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2015 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#_
48. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2016 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#.
49. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2017 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#.
50. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за травень 2018 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#.
51. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: навчальний посібник / М. В. Коваль, В. К. Шкарупа, В. М. Андрущук та ін. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2007. 194 с.
52. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 1 травня 2012 року). К.: ДПтС України, 2012. 105 с.
53. Загиней З. Герменевтика кримінального закону України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2016. 636 с.
54. Защита свидетелей против «коза ностры». URL: <http://www.swissinfo.ch/rus>.

55. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.
56. Иванова А. Т. Смягчающие ответственность обстоятельства в советском уголовном праве: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1972. 254 с.
57. Івчук М. Ю. Юридична відповідальність працівників прокуратури України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 397–401.
58. Казакова В. А. Новый закон об обеспечении социальной и правовой защиты свидетелей в ФРГ. *Государство и право*. 2000. № 9. С. 75–76.
59. Карпов Н. С. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 254–266.
60. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко та ін.; за ред. М. І. Панова. Х.: Право, 2016. 356 с.
61. Кваша О. О. Поняття злочинів проти правосуддя. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 381.
62. Козаченко О. В. Кримінальний процес України: навчально-практичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2008. 314 с.
63. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254r/96-вр.
64. Копетюк М. Особливості забезпечення безпеки осіб у досудовому кримінальному провадженні. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 126–131.
65. Коржанський М. Й. Вина у кримінальному праві. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. Енцикл.», 1998. Т. 1: А–Г. 672 с.*
66. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: курс лекцій. К.: Атіка, 2001. 432 с.
67. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

68. Коробеев А. И. Криминализация и пенализация деяний как основное содержание советской уголовно-правовой политики. *Вопросы совершенствования уголовно-правового регулирования*: межвуз. сб. научн. тр. / отв. ред. М. И. Ковалев. Свердловск: Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1988. С. 10–14.

69. Крайник Г. С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 97–110.

70. Краснова К. А. Защита свидетелей в государствах-членах ЕС. *Международное право*. 2015. № 4. С. 66–86.

71. Краснова К. А. Защита свидетелей в Европейском Союзе: правовое регулирование. *Российское право*. Образование. Практика. Наука. 2015. № 2. С. 46–49.

72. Кригер Г. А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве. *Вестник МГУ*. 1955. № 1. С. 112–116.

73. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

74. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Х.: Одіссей, 2008. 800 с.

75. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина: навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Стратонова. К.: Істина, 2007. 400 с.

76. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. К.: МАУП, 2004. 328 с.

77. Кримінальне право України. Загальна частина: Закон. Злочин. Відповідальність: текст лекцій / В. О. Туляков, Н. А. Мирошниченко, Д. О. Балобанова; НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2014. 128 с.

78. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 4-те вид., переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. С. 506.

79. Кудрявцев В. Н. Право и социальная действительность. *Проблемы социологии права*: сб. ст. / редкол.: В. Н. Кудрявцев, А. Б. Чапас, А. И. Долгова и др. Вильнюс, 1970. Вып. 1. С. 7–14.
80. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М., 1960. 244 с.
81. Кузнєцов В. О., Гіжевський В. К. Кримінальне право України (повний курс у схемах та таблицях): навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 459 с.
82. Кукреш Л. И. Уголовный процесс. Общая часть: учеб. пособие. Мн.: Тесей, 2005. 352 с.
83. Курс российского уголовного права. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. М.: Спарк, 2001. 767 с.
84. Курс советского уголовного права: в 5 т. / Н. С. Лейкина, С. А. Домахин, В. И. Пинчук и др.; отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. Т. 2: Часть Общая.
85. Лаговський В. М. Правосуддя, як основна функція судів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 18–21.
86. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–253.
87. Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: учеб. пособ. М.: ВЮЗШ, 1989. 117 с.
88. Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 1 (7). С. 1–14. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13laovdr.pdf>.
89. Малишев Б. В. Судова правотворчість як засіб досягнення мети правосуддя. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 47–62.
90. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина. К.: А.С.К., 2001. 352 с.

91. Матвієнко П. Є. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про комерційну таємницю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 199 с.
92. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2013. № 1 (39). С. 163–168.
93. Марисюк К. Б. Кримінально-правове регулювання покарання у вигляді штрафу потребує вдосконалення. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2015. № 827. С. 280–285.
94. Михайлуца М. І. Кримінально-правова природа державної зради та шпигунства. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 199–203.
95. Монастырский Д. Способна ли Украина защитить свидетелей преступлений. *Зеркало недели. Украина*. 2017. Вип. 22. 10–16 червня URL: http://cripo.com.ua/?sect_id=3&aid=231309.
96. Мотовиловкер Е. Я. Об институте «привлечения к уголовной ответственности» и содержании уголовно-процессуальной деятельности. *Проблемы укрепления социалистической законности и правопорядка*. Куйбышев, 1979. С. 76.
97. Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2010. 256 с.
98. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. 3-тє вид., перероб. та доп. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.
99. Новый порядок защиты свидетелей утвердили в Беларуси. URL: <http://www.belta.by/society/view/novuj-porjadok-zaschity-svidetelej-utverdili-v-belarusi-179004-2016/>
100. Обушенко О. М. Суб'єктивна сторона кримінальної погрози. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 3. С. 198–207.

101. О внесении изменений и дополнений в Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик: Закон СССР от 12.06.1990 № 1556-1. *Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета СССР*. 1990. № 26. С. 495.

102. О защите свидетелей и других участников уголовного процесса: Закон Республики Молдавии от 16.05.2008 № 105. URL: <http://lex.justice.md/ru/328268/>

103. Олейнічук О. М. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 175 КК України. *Юридична наука*. 2015. № 11 (53). С. 165–171.

104. Олійник В. Понятійні проблеми інституту державної таємниці. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 130–135.

105. Омельчук О. М. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину, передбаченого статтею 304 Кримінального кодексу України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 11. С. 110–115.

106. Орлеан А. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3 (7). С. 87–92.

107. Осауленко О. А. Кримінальні процесуальні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 185–193.

108. Охман О.В. Характеристика суб'єкта злочину за кримінальним законодавством України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 247–253.

109. Павловський В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 164–166.

110. Панасюк Т. І. Законодавство про захист свідків та потерпілих від організованих злочинних посягань (порівняльний аналіз). *Боротьба*

з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 15. С. 215–222.

111. Пащенко О. О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 41–76.

112. Пелипенко Н. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: сутність і поняття. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 2 (14). С. 143–150.

113. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права: в 69 т. М.: Наука, 1970. Т. 2. Часть общая. 516 с.

114. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2010. 289 с.

115. Полубинская С. В. К вопросу о целях наказания. *Проблемы совершенствования уголовного закона*. М.: Наука, 1990. С. 100.

116. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв: Гліон, 2016. 768 с.

117. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

118. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. 1994. № 11. Ст. 50. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

119. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

120. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

121. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

122. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2136-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

123. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. *Офіційний вісник України*. 2017. № 72. Ст. 2212. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

124. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>.

125. Пушкар О. А. Змішана форма вини за кримінальним законодавством окремих країн європейського союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 6. Т. 3. С. 61–64.

126. Пушкар О. А. Поняття змішаної форми вини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «ПРАВО». 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 93–96.

127. Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности / ООН. Нью-Йорк, 2008. 129 с. URL: [https://www.unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20\(R\).pdf](https://www.unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20(R).pdf).

128. Савенкова Т. Г. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 238 КК України. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 119–128.

129. Савінова Н. А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти: монографія. К.: Вид-во ДКС, 2011. 342с.

130. Севрюков В. В., Полегенька О. Р. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 289–293.

131. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 119–128.
132. Серебрянський П. В. Підстави та приводи застосування заходів безпеки щодо учасників кримінального процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 301–303.
133. Скок П. В. Доступ до інформації з обмеженим доступом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 151–153.
134. Смаглюк О. В., Павловська А. А. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб'єкта злочину. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 181–186.
135. Соглашение о защите участников уголовного судопроизводства от 28.11.2006 / Эталон-Беларусь; Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Мн., 2013.
136. Спасович В. Учебник уголовного права. СПб.: Тип. И. Огризко, 1863. Т. 1. 442 с.
137. Спиридонов С. А. Зарубежный опыт организации работы по защите свидетелей в рамках уголовного судопроизводства: аналитический обзор. Домодедово: ВИПК МВД России, 2016. 49 с.
138. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 160–169.
139. Таций В. Я. Объект и предмет преступления. Х., 1988. 198 с.
140. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К.: А.С.К., 2002. 1056 с.
141. Уголовный закон Латвии от 08.07.1998. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>
142. Уголовный кодекс Австрии от 13.01.1974. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>
143. Уголовный кодекс Грузии от 22.07.1999. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

144. Уголовный кодекс Эстонии от 02.08.2005. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>
145. Уголовный кодекс Литвы от 26.09.2000. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>
146. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 № 275-З. URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/by/by028ru.pdf>
147. Уголовный кодекс Республики Молдавии от 18.04.2002. URL: <http://lex.juice.md/ru/331268>
148. Уголовный кодекс Республики Польша от 06.06.1997. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>
149. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии от 13.11.1998. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733&subID=100102942,100102944,100103642,100104127#text>
150. Уголовное право. Общая часть: учебник / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова и др.; отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. М.: ИНФРА М – НОРМА, 1997. 516 с.
151. Уголовное право Украины: Особенная часть / под общ. ред. В. И. Терентьева. Николаев: Дизайн и полиграфия, 2007. 528 с.
152. Уголовное право УССР. Часть общая: учебник / под ред.: В. В. Сташис, А. Ш. Якупов. К.: Вища шк., 1984. 384 с.
153. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь, принят Палатой Представителей 24.06.1999, одобрен Советом Республики 30.06.1999: текст по состоянию на 13.07.2012 / Эталон-Беларусь; Нац. центр.правой информ. Респ. Беларусь. Мн., 2013.
154. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / П. С. Берзін та ін.; за заг. ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 711 с.
155. Ус О. В. Провокація підкупу: аналіз складу злочину і питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. № 16. Т. 2. С. 67–70.

156. Федорова М.Ф. Анализ института обеспечения безопасности свидетеля и потерпевшего в Российской Федерации и зарубежных странах. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. 2017. № 3. Т. 2. С. 212–215.
157. Филимонов В. Д. Норма уголовного права. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 281 с.
158. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/07/2_2.pdf.
159. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Атіка, 2004. 488 с.
160. Фурман І. Г. Юридична відповідальність працівників служби безпеки України. *Наше право*. 2013. № 7. С. 53–58.
161. Чорней С. В. Поняття суб'єкта злочину. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія «Правознавство». 2012. Вип. 618. С. 125–128.
162. Шевчук А. В. Подвійна форма вини за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія «Правознавство». 2005. Вип. 273. С. 102–106.
163. Юнусов А. А. Обережение участников уголовного процесса и их ближних: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Н. Новгород, 1998. 168 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

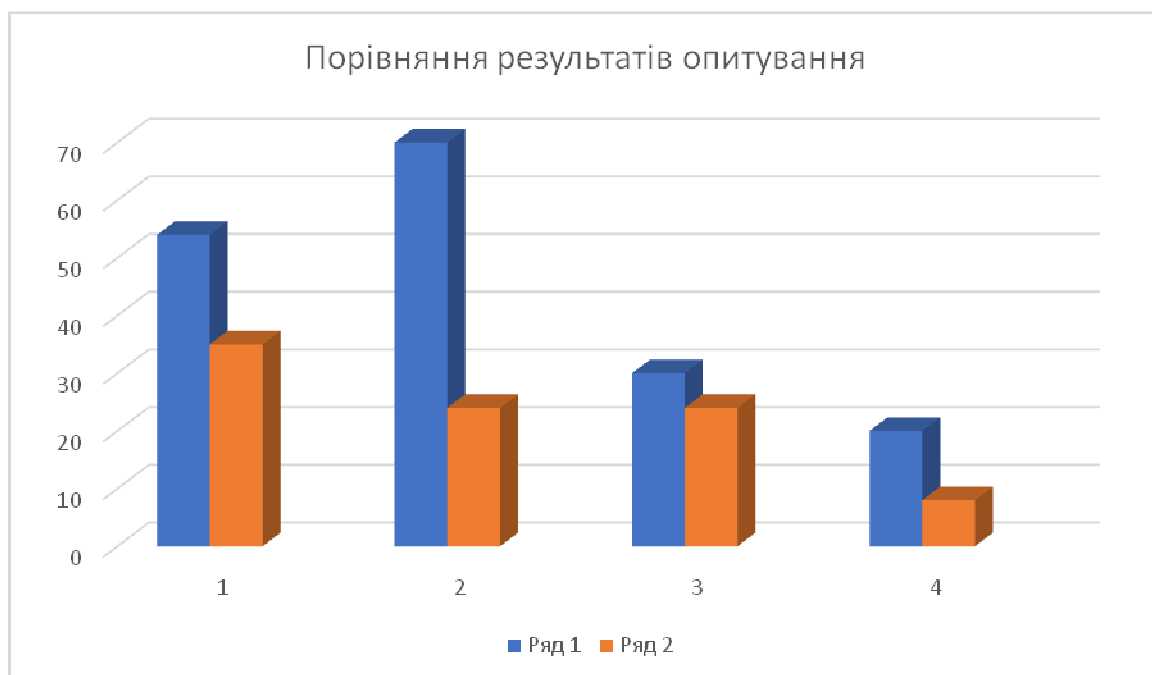
Результати проведеного опитування

Номер питання	Зміст питання	Відповідь «так»	Показник у відсотках
1	Чи стикалися Ви на практиці під час розслідування справ з протиправним впливом на потерпілих або свідків?	38	69
2	Чи мали місце незаконні дії щодо потерпілих та свідків у розслідуваних кримінальних справах?	41	74
3	Чи виникали погрози застосування насильства до потерпілих або свідків?	29	52
4	Чи здійснювався підкуп потерпілих або свідків?	39	70
5	Чи знайомі Вам випадки намагання охарактеризувати потерпілого як аморальну особу перед слідчим або судом?	17	30
6	Чи відомі Вам погрози розголошення відомостей, що потерпілий або свідок бажав зберегти в таємниці?	11	20
7	Чи доводилося Вам приймати рішення про застосування заходів безпеки до потерпілих, свідків або членів їх сімей?	34	61

8	Чи доводилося Вам самим звертатися з проханням застосувати заходи безпеки до Вас чи Ваших родичів?	19	35
9	Чи вважаєте Ви, що процедура прийняття рішення про застосування заходів безпеки в Україні недосконала?	55	100
10	Чи вважаєте Ви, що в Україні необхідно прийняти Загальну програму захисту свідків та потерпілих (на прикладі США)?	55	100

Порівняння результатів опитування

№	Критерій показника	Результати опитування по даному дисертаційному дослідженню, у відсотках	Результати, вказані в роботі Бардацької О.В., Орлеана А.М., у відсотках
1	загрози застосування насильства до потерпілих та свідків	54	35
2	підкуп потерпілих або свідків	70	24
3	намагання охарактеризувати потерпілу як аморальну особу перед слідчим та судом	30	24
4	погрози розголошення відомостей, що потерпілий або свідок бажав зберегти у таємниці	20	8

Результати опитування щодо застосування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист

№	Види заходів безпеки, що застосовуються до осіб	Відповідь «так»	Показник у відсотках
1	Особиста охорона, охорона житла і майна	46	84
2	Видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку	18	33
3	Використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження	26	47
4	Заміна документів	6	11
5	Зміна зовнішності	0	0
6	Зміна місця роботи або навчання, переселення в інше місце проживання	0	0
7	Поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення	0	0
8	Забезпечення конфіденційності відомостей про особу	37	67
9	Закритий судовий розгляд застосовували	23	42

Питання, які необхідно передбачити в Єдиній державній програмі захисту учасників кримінального судочинства

- 1) Поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства»
- 2) Коло суб'єктів, які здійснюють захист учасників кримінального судочинства;
- 3) Перелік учасників кримінального судочинства, до яких заходи безпеки можуть бути застосовані;
- 4) Види заходів безпеки та механізм їх реалізації;
- 5) Порядок прийняття рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки;
- 6) Запропоновано внести додатковий захід безпеки як «переміщення особи у безпечне місце»;
- 7) Введення поняття «негайні заходи безпеки»;
- 8) Перелік кримінальних правопорушень, за які до особи застосовуються заходи безпеки;
- 9) Умови та порядок отримання матеріальної компенсації за завдану шкоду підзахисній особі;
- 10) Заходи надання допомоги: медичної, психологічної, соціальної, юридичної, сприяння в отриманні нової професії або перекваліфікації, адаптація в соціальному середовищі;
- 11) Підстави для припинення застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства;
- 12) Бланк договору про застосування заходів безпеки тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 3. С. 16–19.

2. Тимчаль М. В. Порядок застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (3). С. 168–172.

3. Тимчаль М. В. Поняття та сутність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 13–17.

4. Тимчаль М. В. Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 181–185.

Публікація у науковому періодичному виданні іноземної держави

5. Тимчаль М. В. Уголовное законодательство зарубежных стран в сфере обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства. *Leges et Vita*. 2018. № 11.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Ноздренко М. В. Програма захисту свідків в Україні. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів,

аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 234–237.

7. Ноздренко М. В. Спеціальні заходи забезпечення безпеки осіб, взятих під захист за законодавством України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів* (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 203–207.

8. Тимчаль М. В. Проблеми розмежування суміжних злочинів при кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 99–103.

1.